TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE GAZETECİLİK PRATİKLERİ VE DOLAYLI TRAVMA DENEYİMLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Ayşe Cankız Çevik

Ankara - 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE GAZETECİLİK PRATİKLERİ VE DOLAYLI TRAVMA DENEYİMLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Ayşe Cankız Çevik

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Oğuzhan Taş

Ankara – 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK
ANABİLİM DALI

Ayşe Cankız Çevik

TÜRKİYE'DE GAZETECİLİK PRATİKLERİ VE DOLAYLI TRAVMA DENEYİMLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Oğuzhan Taş

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınavı Tarihi: .....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (... / 07 / 2019)

Ayşe Cankız Çevik

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER i
KISALTMALAR iii
TABLO DİZİNİ iv
GİRİŞ 1
I. TRAVMAYI HABERLEŞTİRMENİN TRAVMATİK ETKİLERİ 9
1. Dolaylı Travma Üzerine Temel Kavramsal Tartışmalar 9
a. Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) 11
b. İkincil Travmatik Stres 14
c. Eşduyum Yorgunluğu 18
d. Tükenmişlik 21
e. Üstlenilmiş Travma ve Yapısalcı Benlik Gelişimi Kuramı 24
2. Şiddet İçerikli Haber Üretimi 28
a. Gazetecilik Etiği 28
b. Gazetecilik Eğitimi 33
c. Haber Odası Kültürü ve Çalışma Pratikleri 37
d. Travmatik Görevler ve Travmayla Baş Etme Yöntemleri 42
II. METODOLOJİ 49
1. Araştırma Soruları 49
2. Örneklem ve Veri Toplama 51
3. Ölçekler ve Ölçeklerin Değerlendirilmesi 55
III. SONUÇLAR VE TARTIŞMA 59
1. Araştırma Sonuçları 59
a. Demografik ve Akademik Formasyonun Etkilerine ilişkin Tartışma 61
b. Şiddet İçerikli Vaka Çeşitliliği ve Yoğunluğunun Etkilerine İlişkin Tartışma 70
c. Travmayla Baş Etme Yönelimlerine İlişkin Tartışma 79
2. Kısıtlılıklar 90
3. Öneriler ve Sonuç 92
KAYNAKÇA 95
EKLER 101
EK 1.a 101
EK 1.b 102
EK 1.c 104
EK 1.d 106

EK 2 107
EK 3 108
ÖZET 109
ABSTRACT 111

KISALTMALAR

TSSB	Travma Sonrası Stres Bozukluğu
DSM	Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders)
ProQOL-5	Çalışanlar için Yaşam Kalitesi Ölçeği-5 (Professional Quality of Life Scale)

TABLO DİZİNİ

Tablo 1: (İkincil) Eşduyum Yorgunluğu Stres Belirtileri

Tablo 2: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Tablo 3: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dolaylı Travma Değerlerinin Ortalaması

Tablo 4: Katılımcıların Deneyim Sürelerine Göre Ortalama Dolaylı Travma Değerleri

Tablo 5: Katılımcıların Eğitim Geçmişlerine İlişkin Dairesel Grafikler

Tablo 6: Katılımcıların Mesleki Örgütlülüğüne İlişkin Dairesel Grafik

Tablo 7: Farklı Türlerde Şiddet İçerikli Haberlerde Görev Alan Gazetecilerin Dağılımı

Tablo 8: Katılımcıların Maruz Kaldığı Travmatik İçerikli Olayların Yoğunluğu

Tablo 9: KatılımcılarınTravmatik Olaylarla Baş Etme Yöntemleri Tercih Oranları

Tablo 10: Katılımcıların Bir Terapistle Görüşmeye Yatkınlık Oranları

Tablo 11: Katılımcıların Mesleki Travmaya Bakışı

Işık yayacak olan, yanmaya dayanmalıdır.

Anton WILDGANS

GİRİŞ

İletişim kuramcısı George Gerbner'in ekme kuramının [cultivation theory] çıkarımlarından biri, televizyonda sürekli şiddet haberlerine ve görüntülerine maruz kalanların dünyaya ilişkin yeni bir gerçeklik algısı edindiği ve dünyanın abartılı bir şekilde tehlikeli ve kötücül bir yer olduğuna inanarak güvensizleştikleri yönündedir. Gerbner buna "acımasız dünya sendromu" adını verir (Gerbner, 1986). Bugüne kadar gazetecilerin ürettiği haberlerin toplum üzerindeki etkileri birçok kuramla açıklanmaya çalışılmışsa da gazetecilik, bizzat gazetecilerin büyük bölümü tarafından, travma yaşama ihtimali yüksek olsa bile travmatik etkinin dışa vurulmasının uygunsuz bulunduğu bir meslek grubu olarak tanımlanmış ve bu yüzden yakın zamana kadar bu konu üzerine pek fazla çalışma yürütülmemiştir. Bu eksiklik nedeniyle güvenlik güçleri ya da sağlık çalışanları gibi travmatik olaylarla karşı karşıya kalınmasının normal sayıldığı mesleklerde çalışanlara kıyasla gazetecileri travma etkilerine karşı hazırlıklı, onlarla baş edebilir kılacak çalışmaların ve araçların sayısı da kısıtlı kalmıştır (Griffin, 2015: 71). Ne var ki son yıllarda bu tarz çalışmaların arttığını ifade edebiliriz. Neticede gazeteciler de güvenlik güçleri ya da sağlık çalışanlarıyla hemen hemen aynı sıralarda olay yerine varır, benzer manzaralarla karşılaşır ve aynı travmatik olayı yaşamış kişilerin tanıklıklarını ve duygularını öğrenmeye çalışır (Seely, 2017: 6). Bu bakımlardan deneyimleri de son derece benzerdir. Bu tür meslek gruplarının tümü faydalı ve yardımcı olma amacı güder; gazeteciler kamuoyunu doğru bir şekilde bilgilendirme çabasıyla mesleki sorumluluklarını yerine getirirken insanı sarsan olaylara hem ani hem de düzenli, biriken bir biçimde maruz kalır ve karşılaştıkları ölüm ve şiddet karşısında açığa çıkma olasılığı yüksek olan çaresizlik, suçluluk ve endişe bu mesleklerde çalışanların ortak duyguları

olur (Dworznik, 2008: 20). Travmatik bir olaya dolaylı yolla da olsa tanık olunması karşısında böylesi duyguların açığa çıkması olağandır çünkü "bir olaya tanıklık etmek bir anlamda ona ilişkin sorumluluk edinmektir." (Peters, 2001: 708).

Aslında gazetecilerin bir olay karşısında travmatik tepkiler gösterebileceği, objektiflik gibi meslek etiği ilkelerine ve hızlı iş yetiştirme temposu ile sessiz kalmayı öğütleyen haber odası kültürü ve çalışma pratikleri içindeki yazılı olmayan kurallara dayandırılarak baskılanmakta, inkâr edilmektedir. Oysaki gazeteciler de meslekleri dolayısıyla travmatik olaylara doğrudan ya da dolaylı şekilde maruz kalmaları halinde psikolojik belirtiler gösterebilirler (Griffin, 2015: 43).

2012-2013 yılları arasında, internette yayınladığımız bir foto-röportaj çalışması için (siddethikayeleri.com) yüz kadar şiddet gören kişiyle, yaşadıkları olaya ve devamında geçirdikleri hukuki ve psikolojik baş etme süreçlerine ilişkin röportajlar yapmıştık. Bu röportajlardan bazılarının sonunda görüşme yaptığımız kişilerin "Bu kadar şiddet içerikli öykü dinliyorsunuz, peki siz kendinizi nasıl koruyorsunuz?" diye sorduğu oluyordu. O dönemde benim için bu sorunun bir karşılığı yoktu çünkü kendime ve bunu soran herkese "yapılması gerektiğine inandığım 'işi', 'yapılması gerektiği gibi doğru bir şekilde'" yaptığıma inandığımı söylüyordum. Çalışmamızı net bir biçimde bir "iş" olarak tanımlamak işitsel şekilde de olsa maruz kaldığım şiddet hikâyelerinin biriken varlığını kişisel hayatımdan ayrı bir yerde tutmama yarıyordu. Yayınladığımız röportajların olayın öznelerinin mücadelelerine katkı sunması ve konunun kamuoyunda bilinirliğini arttırıp iyi geri bildirimler almasıysa bu işi doğru bir şekilde yaptığımıza inanarak doyum elde etmemizi sağlıyordu. Bu çerçevelendirme ve doyumun güçlendirici etkilerinin yanı sıra çalışma arkadaşımla sahip olduğumuz dayanışmacı çalışma kültürü de dinlediğim olayların bende herhangi bir travmatik etki yaratması fikrini itiyordu. Ne var ki bu çalışma bittikten bir yıl kadar sonra işkence görenlerin tedavi ve rehabilitasyon süreçlerine destek olan bir insan hakları örgütünün dokümantasyon biriminde çalışmaya başladığımda hem

travma çalışmalarına ilişkin yürütülen derin tartışmalarla hem de bir yıl geride bıraktığımı düşündüğüm hikâyelerin çok benzerleriyle yüz yüze geldim. Bu vesileyle röportajlar süresince sorduğum kimi soruların biçimsel uygunluğu, gösterdiğim ya da göstermekten kaçındığım kimi tepkiler ya da çalışma sonlanmak zorunda kaldığında yayınlanmamış halde elimde kalan hikâyeler hakkında duyduğum suçluluğun sandığımdan daha fazla olduğuyla da yüzleşmek zorunda oldum. Aynı zamanda dinlediğim şiddet içerikli olayların kişisel hayatımda aldığım tutumlardan ve dünya görüşümdeki kimi değişimlerden de o kadar bağımsız olmadığını anladım. Türkiye'deki gazetecilerin mesleklerinin travmatik boyutuyla kurdukları ilişki ve çalışma dinamikleri bağlamında kendilerini ifade ettikleri herhangi bir çalışmayla karşılaşmamam neticesindeyse gazetecilik bölümünde yüksek lisans yaparak tezimle alana bu konuda bir araştırma sunmayı hedefledim.

Bunun için ilk olarak Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) ile ikincil travmatik stres kavramlarından yola çıkan ve üstlenilmiş travma, eşduyum yorgunluğu ve tükenmişlik gibi kavramlarla genişleyen bir literatür taraması yaptım. Bunu yaparken bir ruhsal çalışmacı edasıyla incelemelerde bulunup gazetecilik mesleğine en uygun travma kavramını tespit etmeye kalkışmak yerine gazetecilerin travmatik deneyimlerine, çalışma koşullarına, mesleklerine özgü diğer dinamiklere ve tümünün onlarda yarattığı etkiler ile bunlarla baş etme mekanizmalarına odaklanarak iletişim çalışmaları perspektifinden sapmamaya özellikle gayret gösterdim. Kaldı ki herhangi bir kişinin travmayla ilişkili bir duygusal bozukluk yaşayıp yaşamadığının tespiti, kişilerin travmatik olaylara maruz kalmalarının ardından yeniden deneyimleme [re-experiencing], kaçınma [avoidance], olumsuz bilişsellik [negative cognition] ile aşırı uyarılma [hyper-arrousal] biçimindeki dört tanısal kategoride tanımlanan bulguları çeşitli düzeylerde taşıdığının, yetkin kişiler tarafından gerçekleştirilen görüşmelerle uygun ölçeklerden yararlanılarak ortaya konulabilmesini gerektirir. Bunun da ötesinde dolaylı travma [indirect trauma]

kavramlarına ilişkin tartışmalar da hâlâ tazeliğini korumakta, pek çok akademisyen farklı parametreler üzerinden tanımladıkları kavramlar ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri hakkında farklı görüşlere sahip olabilmektedir.

Bu araştırmada travma çalışmalarının yanı sıra gazeteciliğin etik ilkeleri, lisans eğitimi ve mesleki eğitimler ile haber odası kültürü ve çalışma pratikleri bağlamında özellikle iş doyumu, ikincil travmatik stres ve tükenmişlik üzerine yapılan tartışmalardan da yararlanıldı. Bu kapsamda gazetecilerin, hekimlerin tabip odalarıyla ya da avukatların barolarla kurmak zorunda olduğu üyelik biçimi benzeri bir meslek örgütlenmesine ya da aynı ölçüde bağlayıcı ve tek bir meslek etiği ilkeleri bütününe sahip olmayışının onları hem çalışma pratiklerindeki ihlallere hem de dolaylı travmaya karşı korunmasız bıraktığından bahsedildi.

Yukarıda bahsetmeye çalıştığımız çerçevede, gazetecilere ulaşmak için ilk olarak araştırmayı açıklayan ve anket formunun bağlantısını içeren bir e-posta, köklü bir meslek örgütü olan Çağdaş Gazeteciler Derneği'nin haberleşme listesinde, eski bir yönetim kurulu üyelerinin üstyazısı beraberinde yaygınlaştırıldı. Ayrıca 1946 yılında kurulan Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yönetim Kurulu Genel Sekreteri'yle görüşülerek araştırmanın ilgili Cemiyet üyeleriyle paylaşılması rica edildi. Bununla beraber çeşitli gazete ve televizyonlarda çalışan, şiddet içerikli habercilik deneyimleri olduğu bilinen kimi muhabirlere ve foto muhabirlerine telefonla ulaşılarak ilgili e-postayı araştırmaya merak duyabilecek meslektaşlarıyla paylaşmaları konusunda destek istendi. Yine ulaşılan kimi gazeteciler tarafından e-posta içeriğinin kopyalanarak mesajlaşma uygulaması *Whatsapp*'taki ve sosyal paylaşım ağı *Facebook*'taki gazetecilere özgü gruplarda yaygınlaştırıldığı bilgisi de edinildi. Araştırmanın evrenini, bu geniş ağa dâhil olan haberciler oluşturmaktadır. Gazetecilerin demografik ve akademik formasyonları hakkındaki 11 soruluk anketle (Ek 1.a) travmatik etkilenme düzeylerinde fark yaratabilir etkenler olan yaş, cinsiyet, eğitim durumu, mesleki deneyim süresi gibi bilgiler

edinilirken; 23 maddelik “Gazeteciler için Travmaya Maruz Kalma Ölçeği”yle (Ek 1.b) de son bir yıl içinde meslekleri dolayısıyla maruz kaldıkları şiddet içeren olayların sıklığı ve yoğunluğunun sorgulanmasıyla araştırmanın örneklem grubu belirlendi. Araştırmamızın örneklem grubu, ana akım ya da alternatif herhangi bir medya kuruluşunda muhabirlik, foto muhabirliği, editörlük, kameramanlık gibi mesleklerde çalışıp doğrudan olay yerinde ya da olayın ardından ilgili kişilerle gerekli görüşmeleri yaparak ve haber odasındaki yayına hazırlık süreçlerinde yer alarak şiddet içerikli haberlerin üretiminde görev alan gazetecilerden oluşmaktadır. Bu açıdan özellikle belirtmemiz gerekiyor ki, anket formumuzda katılımcılara her ne kadar hangi medya kuruluşunda çalıştıkları ya da son bir yıl içinde yaptıkları şiddet içerikli haberlerin konu başlıkları gibi sorular yöneltilmiş olsa da kimi katılımcılardan alınan yanıtlardan artık aktif olarak gazetecilik yapmadıkları anlaşılmıştır. Yine de uzun yıllara dayalı alan deneyimi bulunan gazetecilerin araştırmanın geneline sağlayacağına inandığımız katkı nedeniyle, geçmişte yoğun bir biçimde şiddet içerikli habercilik yapmış ve hâlihazırda gazetecilikle ilgili çalışmalarını sürdüren katılımcılar da örneklem grubunda tutulmuştur. Neticede anketimizi yanıtlayan 65 gazeteci arasından şiddet içerikli habercilik deneyimi olan 62’si bu araştırmanın örneklem grubunu oluşturmuştur. Örneklem grubunun yine aynı e-postayla iletilen 30 maddelik “Çalışanlar için Yaşam Kalitesi Ölçeği”ne (Ek 1.c) verdiği yanıtlar aracılığıyla iş doyumu, ikincil travmatik stres ve tükenmişlik düzeylerine ilişkin fikir edinilmeye çalışılmıştır. Son olarak kendi hazırladığımız 11 maddelik ankete verdikleri yanıtlarla (Ek 1.d) yaşadıkları travmatik etkilenmeyi kimlerle paylaşmayı ya da bunlarla nasıl baş etmeyi tercih ettikleri hakkında bilgi toplanmıştır. Araştırma katılımcılarına kimliklerini tanımlayıcı herhangi bir bilgi istenmeyeceği belirtildiği gibi gereksinim duyulması halinde derinlemesine görüşme yapmayı kabul edip etmedikleri sorularak kendilerine ulaşabileceğimiz bir e-posta adresi iletmeleri istenmiştir. Bunu yaparken verdikleri tüm bilgilerin tamamen anonim bir şekilde, yalnızca bu çalışmada

kullanılacağı garanti edilerek onayları da alınmıştır (Ek 3). Anket formundan edinilen verilerin değerlendirilmesinin ardından araştırma sorularımıza yanıt bulmakta daha da katkısı olabileceğine inandığımız yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniğinden yararlanılarak farklı cinsiyet, yaş ve mesleki deneyimlerde 6 katılımcıyla görüşülmüştür. Araştırmamızda bu yöntemden de yararlanmamızdaki sebep, nicel yöntem ile katılımcıların meslekleri ve karşılaştıkları olaylar karşısındaki duygulanımlarını öğrenirken; nitel yöntem ile de Türkiye özelindeki iktisadi ve siyasi değişkenler de dâhil olmak üzere tüm tartışma konularımızın gazeteciler ve gazetecilik pratiklerine olan etkilerini öğrenmektir. Bu nedenle anket verilerinin biçimlenmesinde etkili olan meslek etiği ilkeleri, haber odası dinamikleri, toplumsal yapı ve katılımcıların kişisel deneyimleri üzerine gerçekleştirdiğimiz bu görüşmelerde gazetecilerden psikolojik durumlarını en yoğun şekilde etkileyen görevler hakkında bilgi vermeleri istenmiştir. Ayrıca bu tür habercilik deneyimlerinden sonra kendilerini daha iyi hissetmek için yararlandıkları yöntemler sorulmuş; konuyla ilgili aldıkları eğitimler ile bunların mesleki yaşamlarına olan etkilerinden bahsetmeleri istenmiş ve meslektaşlar arası ilişkileri ile yöneticilerinin tutumları üzerine düşünceleri alınmıştır (Ek 2). Bu yöntem sayesinde anketlerle edinilen veriler hakkındaki arkaplan bilgileri derinleştirilmiş ve ilerleyen bölümlerde detaylandıracağımız uluslararası literatürde değinilen cenazevi görüşmeleri ya da maço haber odası kültürü gibi kimi olgularla ilişkili olarak Türkiye'deki gazetecilerin deneyimleri öğrenilmiştir.

Sonuç olarak bu araştırmayla amaçlananlardan ilki Türkiye'de gazetecilerin mesleki nedenlerle yaşadıkları dolaylı travma süreçleri hakkında bilgi edinebilmektir. Bir diğer amacımızsa hem akademik alanda hem de medya endüstrisinde bu kapsamda yapılan inceleme ve önleme çalışmalarının önemine ilişkin algıyı güçlendirmektir. Ayrıca bu kapsamdaki mevcut bilgi birikimine katkıda bulunmak da en önemli amaçlarımız arasındadır. Bu amaçlarla rehber edindiğimiz araştırma sorularıyla yaş, cinsiyet, mesleki

deneyim süresi, eğitim durumu gibi demografik ve akademik formasyonlarının, gazetecilerin dolaylı travma düzeylerinde etkili olup olmadığı öğrenilmeye çalışılmıştır. Dahası yararlandığımız "Çalışanlar için Yaşam Kalitesi Ölçeği" ve "Gazeteciler için Travmaya Maruz Kalma Ölçeği" gibi ölçeklerle, şiddet içerikli habercilik yapan gazetecilerin iş doyumu, tükenmişlik ve ikincil travmatik stres düzeyleri hakkında nasıl değerlendirmeler ortaya konulabildiği de bir diğer araştırma sorumuz kapsamındadır. Bunların yanı sıra gazetecilerin karşı karşıya kaldıkları travmatik etki yaratma potansiyeli bulunan vakaların çeşitliliğinin, haklarında haber üretme sıklıklarının ve deneyimlenen durumun yoğunluğunun dolaylı travma düzeylerindeki belirleyiciliği ve gazetecilerin bu tür deneyimlerini kimlerle paylaşmaya daha yatkın olup ne gibi baş etme yöntemlerini tercih ettikleri de araştırma sorularımızla elde edilmeye çalışılan bilgiler arasındadır.

Amaçlarımız çerçevesinde araştırma tezimizin ilk bölümünde dolaylı travma kavramlarından TSSB, ikincil travmatik stres, eşduyum yorgunluğu, tükenmişlik ve üstlenilmiş travmayla ilgili bugüne kadar uluslararası literatürde ortaya konmuş çalışmaları gözden geçirerek bu kavramların gazetecilik deneyimleriyle ilişkilendikleri alanlar üzerine bir kavramsal tartışma yürüteceğiz. Devamında, şiddet içerikli olaylar hakkında haber hazırlarken gazetecilik meslek etiği ilkelerinin gazetecileri koruyan ve zorlayan yönleri ile iletişim fakültelerindeki müfredatların ve basın kuruluşlarındaki meslek içi eğitimlerin mesleki özgüveni arttıran ve travmayı önlemeye dönük taraflarını gözden geçireceğiz. Ayrıca haber odası kültürü ve çalışma pratiklerinin gazetecileri travmaya karşı savunmasız bırakan yazısız kurallarını ve mesleki travmayla baş etmekte kullanılan olumlu ve olumsuz özelliklere sahip yöntemleri de inceleyeceğiz.

İkinci bölümde yukarıda andığımız araştırma sorularımızın ayrıntılarını ve bu araştırma sorularına yönelmemizin nedenlerini sıralayacağız. Örneklem grubumuzun kapsamı ile yararlandığımız ölçeklerin ve yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniğinin

özelliklerine ve bunların değerlendirilme biçimlerine de yine bu bölümde açıklık getireceğiz.

Araştırma tezimizin üçüncü ve son bölümündeyse 62 katılımcı tarafından doldurulan ölçeklerden ve içlerinden 6'sıyla yaptığımız derinlemesine görüşmelerden elde ettiğimiz sonuçları çeşitli tablolardan da yararlanarak özetleyip sınıflandırarak tartışacağız. Ayrıca bu sonuçlara erişmeye çalışırken sahip olduğumuz kimi kısıtlılıkları da andıktan sonra araştırma sonuçlarımızdan vardığımız, uygulanması ve sürdürülmesi büyük kazanımlara dönüşebilecek önerilerden bahsederek tezimizi sonuçlandıracağız.

I. TRAVMAYI HABERLEŞTİRMENİN TRAVMATİK ETKİLERİ

1. Dolaylı Travma Üzerine Temel Kavramsal Tartışmalar

Gazeteciler için şiddet içerikli habercilik, çalışma yaşamına başladıkları an itibarıyla sorumlu olabilecekleri, mesleğin doğal bir yönü olarak kabul edilir. Her gazetecinin büyük ölçekli çatışmalar ya da doğal afetlerin geride bıraktığı yıkımlarda çalışması beklenmese de fiziksel saldırı, taciz, trafik kazası, cinayet vb. felâketler ve kayıplar içeren gündelik şiddet yaşamlarının bir parçası halini alır. Bu durumlarda haberi hazırlayan gazeteci olaya doğrudan olay yerinde tanıklık edip izlenimlerini aktararak olduğu kadar, olayı yaşayanlarla yüz yüze görüşmeler ya da telefon görüşmeleri yapıp haber odasında olay görüntülerini kurgulayarak dolaylı şekilde de maruz kalabilir (Backholm, 2012: 9). Bunun sonucunda gazetecilerin herhangi bir insanın ya da benzer motivasyonlara sahip başka meslek çalışanlarının gösterebildiği psikolojik stres belirtilerini göstermesi beklenebilir. Ne var ki savaş muhabirlerini hariç tutmakla beraber yerel muhabirlerin de çalışmaları dolayısıyla travmatik etkilenmeler yaşayabileceği algısı nispeten yeni bir tartışma alanı haline gelmeye başlamıştır. İletişim bilimciler Roger A. Simpson ve James G. Boggs, Columbia Üniversitesi Gazetecilik bölümüne bağlı kurulan Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi'nin[1] (Dart Center for Journalism and Trauma) de desteğiyle günlük gazetelerde çalışan muhabirlerle 1996 yılında gerçekleştirdikleri anket çalışmalarını içeren ve ilk olma özelliği taşıyan ampirik araştırmalarında şöyle sormak zorunda kalmışlardır:

> "Muhabirlerin ve fotoğrafçıların işlerinden dolayı hiçbir duygusal zarara uğramamaları gerçekten mümkün mü? Gazeteciler haber üretme rutinleri içerisinde sahiden korkularını 'bölmelere ayırmayı' ya da bastırmayı becerebilir mi? Öylesi sahnelerle derinden etkiler yaşamadan karşı karşıya kalabilmek insanın yetileri

[1] Tüm dünyada şiddet içeren travmatik olayları, çatışmaları vb. vakaları haberleştiren gazeteciler için 1999 yılında Columbia Üniversitesi Gazetecilik Bölümü altında psikiyatri profesörü Frank Ochberg ve iletişim bilimleri profesörü Roger Simpson gibi isimlerin kurucuları arasında yer aldığı bir merkezdir.

dahilinde midir? Gazeteciler görevlerinin başına bir cerrah ya da alay komutanı gibi mi hazırlanıp gelir?" (Simpson-Boggs, 1999: 2)

Oysa gazeteciler travmatik stres yaşamaya bir cerrah ya da komutan kadar açık olsalar da belki de bu durumu görmezden gelen ya da inkâr eden algılama biçimleri nedeniyle onlar kadar hazırlıklı değillerdir. Deneyimlerinin benzer olduğundan bahsetmiştik ancak yapılan çalışmalar ortaya koymuştur ki, kriz durumlarına müdahalede bulunan meslek gruplarına mensup acil servis çalışanları ya da itfaiyeciler gibi kişilerin travmatik stres belirtileri gazetecilere kıyasla daha hafiftir çünkü bu kişiler kendilerini neyin beklediğinin, travmatik olaylarla yüz yüze gelebilecekleri bir meslek grubu içinde bulunduklarının farkındadırlar. Gazeteciler ise ceset fotoğrafları çekmek ya da anne babalara çocuklarının yaşamını yitirdiği haberini vermek arzusuyla bu mesleği seçmemiştir (Dworznik, 2008: 20). Yine de bu sorun, ancak son birkaç on yılda üzerine yoğunlaşılan bir araştırma gündemi haline gelmiştir. Hatta yakın zamanda Melbourne'de bir muhabir, çalışmaları dolayısıyla tekrarlar biçimde travmatik olaylara maruz kaldığı ve bu nedenle travma sonrası stres bozukluğu yaşadığı gerekçesiyle çalıştığı *The Age* gazetesinden davacı olmuştur. Henüz 2019'un Şubat ayında sonuçlanarak türünün ilk başarılı örneği şeklinde anılan karara göre travma sonrası stres bozukluğu önlenebilir bir durum olmasına rağmen gazete buna yönelik hiçbir önlem almadığı için Melbourne mahkemesi tarafından muhabire 180 bin dolar tazminat vermesine hükmedilmiştir (Dart Center for Journalism & Trauma, 2019).

Bu bölümde öncelikle, farklı mesleki deneyim alanlarından beslenen genel travma çalışmalarının ortaya koyduğu, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), ikincil travmatik stres, eşduyum yorgunluğu, tükenmişlik ve üstlenilmiş travma kavramlarını inceleyeceğiz ve bu inceleme eşliğinde gazetecilerin bu bağlamdaki deneyimlerini tartışan araştırmaları gözden geçireceğiz.

a. Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB)

"Travma Sonrası Stres Bozukluğu" [Post Traumatic Stress Disorder, bundan sonra TSSB] tanımı ilk kez, Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından, 1952 yılında hazırlanan ve tanı koymakta referans alınan Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı III'te (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders – DSM, 1980) yer almıştır. 1970'lere kadar travmatik bir olay sonrası ortaya çıkan belirtiler asıl olarak kişilerin psikolojik ve fizyolojik yapılarıyla ilgili görülürken, travmatik olayın yalnızca bir tetikleyici olarak kabul edildiği görülmektedir. Travma kavramının, TSSB tanımlamasıyla birlikte DSM-III'te yer almasının ardından alandaki tartışmalar, kişi merkezli olmaktan çıkıp olay merkezli bir hal almıştır (Çolak ve Kokurcan, 2010: 21). Bir başka deyişle, kişilerin travmatik semptomlar göstermelerinin ardındaki belirleyici etmenler yaşadıkları olayların niteliği üzerinden değerlendirilmeye başlanmıştır.

En güncel TSSB tanımı, 2013 yılında yayınlanan DSM-5'te[2] herhangi bir kişinin "gerçek bir ölüm ya da ölüm tehdidi, ağır bir yaralanma ya da cinsel şiddet içeren olayı doğrudan yaşaması; böyle bir olaya tanık olması; olayın şiddet ya da kaza sonucu olası ya da gerçekleşmiş bir ölüm içermesi şartıyla yakın bir aile üyesi ya da arkadaşının başına geldiğini öğrenmesi ya da medya, fotoğraflar, televizyon ya da filmler dâhil olmamak şartıyla travmatik olayın ürkütücü ayrıntılarını tekrarlayan ya da aşırı deneyimleme yoluyla maruz kalması sonucu korku, çaresizlik ya da dehşete düşme tepkileri göstermesi" olarak yer almaktadır (APA, 2013). TSSB belirtileri, ilk günler ya da haftalar içerisinde ortaya çıkabileceği ve zamanla sönümlenebileceği gibi travmatik olayın üzerinden aylar geçtikten sonra da belirebilir (Simpson & Boggs, 1999: 6). Burada esas alınması gereken durum, bu belirtilerin bir aydan uzun süre devamlılık göstermesidir. Belirtilerin üç aydan kısa sürmesi halinde yaşanan durum "akut stres bozukluğu" adını

[2] Geçmiş dört DSM'nin numaralandırılmasında roma rakamları kullanılmış olsa da Amerikan Psikiyatri Birliği'nin DSM-5.1, DSM-5.2 gibi daha sık aralıklarla güncellemeler yapmaya uygun bir sisteme geçme kararı sonucu mevcut numaralandırma sistemi değiştirilmiştir.

alırken; üç ay ya da daha uzun süre devam etmesi durumunda "kronik stres bozukluğu" olarak adlandırılır (Dworznik, 2008: 28). Dr. Ochberg (akt. Simpson & Boggs, 1999: 6), travmaya maruz kalma sonucu açığa çıkarak insanı paralize eden belirtileri "olayın istenmeden, tekrarlar şekilde anımsanması, duygusal küntlük ve yaşamsal etkinliklere ilişkin daralma hissi ile uyku, odaklanma ve güvenlik algısını etkiler biçimde korku eşiğinde meydana gelen psikolojik kayma" olarak tanımlar. Ortaya çıkan bu etkilerin kişinin yaşamındaki ağırlığı, yaş, cinsiyet, deneyim, sosyal destek vb. etkenlere göre değişiklik gösterebilir (Dworznik, 2011: 28).

DSM-5'teki TSSB tanımında yer bulan önemli güncellemelerden biri, literatür içerisinde uzaktan travma [distant trauma] ya da ekran travması[3] [screen trauma] olarak anılan, travmatik bir olaya yalnızca medya araçları vasıtasıyla maruz kalma biçimlerinin dışlanarak tanımın kapsamının netleştirilmesidir. Bu güncellemenin önemi, bu kavramlar dışlanırken travmatik olaya mesleki nedenlerle maruz kalınmasının tanım kapsamına dâhil edilen bir koşul olarak gözetilmesidir. Yani DSM-5'te izlerkitlenin medya üzerinden yaşadığı ile medya çalışanlarının meslekleri dolayısıyla yaşadığı travmatik etkilenmenin ayrıştırılması nedeniyle, gazeteciliğin de TSSB ve ikincil travmatik stres yaşantılarına açık bir meslek olarak kabul edildiği çıkarımı yapılabilir.

Gazetecilik özelinde en sık gözlemlenen TSSB belirtilerinden biri travmaya bağlı suçluluk duygusudur. Kubany bu durumu "kişinin daha farklı düşünmüş, hissetmiş ya da davranmış olması gerektiğine inanarak yaşadığı tatsız duygu" olarak açıklar (akt. Browne, 2012: 207). Gazeteciler de genellikle yaşanan bir trajedi sonrasında olay yerine ya da bir sevdiklerinin ölüm haberini yeni almış insanların evlerine giderek belki de o gün hayatlarının asla unutulmayacak olan en kötü anlarını yaşayan insanlarla konuşmak, onlara sorular sormak ve fotoğraflarını çekmek zorundalardır. Böylesi bir durumda

[3] 'Uzaktan travma' ve 'ekran travması' kavramlarına ilişkin geniş tartışma için bkz. Atalay, 2017.

gazeteci "iyi bir öykü çıkarmak" ve insanlara karşı daha anlayışlı yaklaşmak etik ikilemi arasında gidip gelirken mesleğinin onu travma yaşayan kişilerden beyan alabilmek için yapmaya ittiği şeylerden dolayı yaşadığı suçluluk duygusuyla da baş etmek zorunda kalır (Browne, 2012: 207). Gazetecilerdeki suçluluk duygusu hem bir görüşme sırasında sordukları sorularla insanların mahremiyet alanlarına girdikleri için yanlış davranmış olduklarını hissetmelerinden hem de öncelikli olarak o kişiyi rahatlatamamış, acısını paylaşamamış oldukları için yapamadıklarını düşündükleri davranışlardan kaynaklanabilmektedir (Seely, 2017: 8). Gazeteciler için çok büyük bir yük ifade eden ve "Gittik ancak evde değillerdi" gibi yalanlar bile söyleyerek kaçınmak için uğraştıkları bu görevin İngilizce'de kavramsal bir karşılığı bile oluşmuştur: Death knock.[4] Travma yaşayan insanlara yaklaşım konusunda uygun önhazırlığa sahip olmayan gazetecilerin bu tür görevlerde sorumluluk almasının çok yıpratıcı olacağını söylemek yanlış olmayacaktır (Castle, 2002: 47). Hatta bu konu özelinde Newton ve Duncan'ın (2012: 60) gerçekleştirdiği araştırmada karşımıza çıkan, hem yazılı hem de görsel yayıncılıkta tecrübeli bir akademisyen düşüncelerini, "Bu görevlerden [yaşamını yitiren kişilerin yakınlarıyla yapılan görüşmeler] hep nefret ettim ve bunları büyük oranda anlamsız uygulamalar olarak gördüm" diye ifade ederken, aynı araştırma yakınlarını yitirmiş kişilere yaklaşmaya yönelik akademik literatürün de hâlâ fazla sayıda iyi uygulama ya da pozitif yöntem önerememiş olduğunu vurgulamaktadır.

Bunların yanı sıra gazetecileri diğer ilgili meslek gruplarından ayıran zorlayıcı bir özellikleri de onlarla aynı şekilde travmatik olaylarla, travma yaşayan insanlarla karşılaşmaları ancak kendilerinden buna müdahale etmemelerinin beklenmesidir. Kimi vakalarda doğru olan şeyi yapmadıklarını düşünerek yaşadıkları suçluluk hissi de mesleklerinin bir başka handikapıdır (Browne, 2012: 207).

[4] Türkçe'de 'ölüm nedeniyle kapının tıklatılması' şeklinde açıklanabilir.

Gazeteciler haberin en hızlı ve doğru şekilde aktarılması gibi mesleki sorumlulukları, olaya ilişkin objektifliklerini ve mesafelerini korumaları gerekliliği üzerine meslek etiği ilkeleri ve zor durumda olan insanlara her zaman öncelikle onların iyilik hallerini gözeterek yaklaşamamalarıyla baş etmek için çeşitli yöntemler de geliştirmiştir. Yaptıkları şeyin mesleki bir zorunluluk olduğunun altını çizerek daha meşru görmeye çalışmaları ya da bir foto muhabirinin cenaze evinde görüntü almalarından hoşlanmayan bir aile üyesi hakkında "gerçekten çok sinirlenmiştim çünkü olay yaratan biz değildik, oydu!" demesi gibi sorumluluğu mağdura yükleyerek kendi suçluluk duygularından "mağduru suçlama [victim blaming]" yoluyla sıyrılmaya çalışmaları bu baş etme yöntemlerindendir (Dworznik, 2006: 544).

b. İkincil Travmatik Stres

Dolaylı travma üzerine çalışmalara 1980'lerde acil servis çalışanlarının deneyimlerinden yola çıkılarak başlanmıştır (Griffin, 2015: 34).[5] Bunlar içinde ikincil travma kavramını ampirik bir çalışmada anmış olan ilk isim, çocuk psikolojisi üzerine çalışan ve özel olarak Vietnam Savaşı gazilerinin çocuklarının da ebeveynleriyle benzer biçimde uyku bozukluğu, iştah bozukluğu, travmatik olayı yineler biçimde zihninde canlandırma, kâbus görme vb. travma sonrası stres bozukluğu belirtileri gösterdiklerini ortaya koyan psikiyatri profesörü Robert Rosenheck'tir (Gürkan & Yalçıner, 2017: 91). Bu bağlamda ikincil travmatik stresin, travma sonrası stres bozukluğu ile göbekten bağlı olduğunu iddia edebiliriz çünkü gözlenen belirtiler aynıdır. Birikimli olabileceği kadar tek bir olaydan da kaynaklanabilen ikincil travmatik stres, insanın değer verdiği birinin başından travmatik bir olay geçtiğini öğrenmesi sonucu gösterdiği, bununla uyumlu doğal davranışlar ve duygulardır; travma yaşamış ya da acı çeken bir insana yardım etmek ya da yardım etmek istemekten kaynaklanan bir stres bozukluğudur (Kadambi, 2004: 6). Bu bakımdan doğal

[5] İlgili çalışmalar için bkz. Griffin, 2015.

bir tepki olarak açığa çıkan ikincil travmatik stres belirtileri önlenemez ancak bir bozukluk haline gelmesinin önüne geçilebilir (Dworznik, 2008: 47).

İkincil travmatik stres belirtilerinin görüldüğü alanlar üçe ayrılır (Dworznik, 2011: 23):

(1) Depresyon, suçluluk, endişe, kronik şüphecilik, mağduru suçlama, bellek sorunları, nesnelliğin kaybı, madde kullanımı, öfke, alaycılık gibi bilişsel kaymalar içeren psikolojik belirtiler,

(2) Baş ağrısı, sindirim sorunları, uyku bozuklukları, kas gerginliği gibi fiziksel belirtiler,

(3) İşe gitmekte isteksizlik, yalnızlaşmak, travmatik olayı hatırlatan vakalardan kaçınmak, bir konuda irade gösterememek, hissizleşmek, eşduyumsal ilişkiler sürdürememek gibi davranışsal belirtilerdir.

Sexton ise (akt. Dworznik, 2008: 47) bu belirtilerin bir çalışma ortamında deneyimlenmesi halinde bu davranışların diğer çalışanları da etkileyebileceğini ve kurumsal atmosferi depresif bir duruma sokabileceğini söyler. Bunlar aynı zamanda mesleki olarak zayıf ve uyumsuz bir çalışma pratiğine neden olacağı için sık sık iş değiştirilmesi sonucunu da doğurabilir. Ayrıca gazeteciler işlerine devam edebilmek için mağduru suçlama ya da alaya vurma [cynicism] gibi baş etme mekanizmalarına yönelebilirler (Dworznik, 2011: 23). Bunlar ilerleyen bölümlerde tekrar karşımıza çıkacak türde tepkilerdir.

Ayrıca ikincil travmatik stres birikimli olabileceği gibi tek bir olaydan da kaynaklanabildiğine göre kimi travmatik belirtilerin herhangi bir gazetecinin gittiği ilk zorlu görevin ardından meydana gelebileceği de bir gerçektir (Dworznik, 2006: 536). Coté ve Simpson (2000: 42) bu açıdan gazetecilerin tıpkı acil servis çalışanları ya da güvenlik görevlileri gibi olduğunu savunur; "Gazeteciler de yalnızca görevlerini yerine getirirken, yani harap olmuş alanları ziyaret edip yaralanmış ya da travmaya maruz kalmış

kişilerle görüşmeler yapar ve onların resimlerini çekerken birer travma mağduru halini alabilirler".

İkincil travmatik stresin hayatın doğal akışını bozan, insanların "olağan" olarak yorumlayamadığı olayların öğrenilmesi sonucu ortaya çıkan doğal, olağan belirtilerden meydana geldiği kabulüyle bunu önleyemeyeceğimizden bahsetmiştik. Ne var ki belirtilerin yoğunluğunu ve süresini etkileyebilecek etkenler mevcuttur. İlgili meslek grupları üzerine yapılan araştırmalar, travmatik deneyime maruz kalan kişilerin yaşları, cinsiyetleri, maruz kaldıkları olayın yoğunluğu, mesleki deneyimleri, geçmiş travma deneyimleri, eğitim ya da bilgi düzeyleri, çevrelerinden aldıkları sosyal destek, yöneldikleri baş etme mekanizmaları gibi birçok etkenin ikincil travmatik stres düzeyini hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebildiğini ortaya koymuştur.

Tükenmişlik ya da eşduyum yorgunluğu gibi birikimliliğin daha ön planda olduğu kavramlara kıyasla ikincil travmatik stres belirtilerinin yaşı ilerlemiş kişilerde gençlere kıyasla daha az görüldüğü çünkü gençlerin baş etme mekanizmalarına o derece hâkim olmadığı ortaya konmuştur (Kanno, 2016: 65). Simpson ve Boggs (1999: 18) bu konuya "gazetecilikteki paradoks genellikle en genç ve en hazırlıksız olan muhabirlerin ölümcül trafik kazaları olan olay yerlerine gönderilmek için öylesine görevlendirilmeleridir" diyerek dikkat çeker. Bu arada yaş ile deneyim doğru orantılı olmayabileceği için deneyim süresi de ayrıca irdelenmesi gereken bir başka etkendir. Bu bakımdan kimi çalışmalar daha fazla mesleki deneyime sahip kişilerin daha çok travmatik öykü biriktirmeleri nedeniyle gösterdikleri travmatik belirtilerin daha ağır olduğunu söylerken; kimileri de az mesleki deneyimin çalışanları travmatik etkilere karşı daha kırılgan kıldığını ifade eder (Dworznik, 2008: 47).

Cinsiyet etkeninin belirleyiciliği de benzer bir iki yönlülük içerir. Bazı araştırmalar kadınların ikincil travmatik strese daha yatkın olduğunu ortaya koyarken; diğerleri bu

konuda erkekleri dezavantajlı görür (Kanno, 2016: 65). Yine bu başlığa da bir not düşmek gerekir ki kadınların erkeklere oranla daha fazla ikincil travmatik stres belirtisi gösterdiğini ifade eden çalışmalarda kadınlar tarafından örnek verilen travmatik olayların fiziksel saldırı öyküsü içermesi bu farkı yaratan ayrıştırıcı etkenlerden biri olarak öne sürülmektedir (Ivicic & Motta, 2017: 202). Bu bakımdan yaş ve deneyim, cinsiyet ve şiddet türü gibi etmenlerin yarattıkları farklılığı ayrıntılı inceleyecek çalışmalara gereksinim vardır.

Bunların yanı sıra toplam iş yükleri içerisinde travmaya maruz kalmış kişilerle daha fazla ve uzun süreler çalışanların ikincil travmatik stres belirtilerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Kanno, 2016: 66). Yine kimi çalışmalara göre belirtilerin yoğunluğunu değiştiren bir diğer etken de maruz kalınan travmatik öykülerin ne kadar çarpıcı ayrıntılarla aktarıldığıdır (Dworznik, 2008: 48).

Dahası kişinin kendi geçmişinde travmatik olay deneyimleri olması ikincil travmatik stres belirtilerinin ağırlığını artırır (Dworznik, 2008: 48). Bunlarla baş etmek için kişinin madde bağımlılığı ya da sosyal olarak kendisini izole etmesi gibi negatif yöntemlere başvurması yine olumsuz etkiyi arttıran etmenlerdendir (Dworznik, 2008: 48).

Ayrıca ikincil travma yaşayan kişilerin alkolizm, madde bağımlılığı, boşanma, yüksek tansiyon ya da kalp hastalıkları gibi sorunlar yaşamaya da yatkın oldukları da söylenebilir (Griffin, 2015: 35) çünkü bu kişilerin durumları anlamlandırma, kimlik ve dünya görüşü algıları tamamen değişikliğe uğrayabilir ve bu da dünyayı tehlikeli, istismar edici ve yabancılaştırıcı bir yer olarak görmelerine neden olabilir (Dworznik, 2008: 46). Bunların yanı sıra sosyal destek görmek (Dworznik, 2008: 48) ve kişinin kurumları, meslektaşları ya da profesyonel süpervizyonlar üzerinden desteğe erişiminin olması ikincil travmatik stres belirtilerinin yoğunluğunu azaltan etkenlerdir (Dworznik, 2008: 48; Kanno, 2016: 66).

c. Eşduyum Yorgunluğu

Eşduyum yorgunluğu kavramı belirtileri bakımından TSSB ile eşdeğer görülen ikincil travmatik stres kavramına bir alternatif olarak ortaya konmuş ve ilk kez 1992 yılında psikolog Carol Joinson'ın hemşirelerin hastanede her gün karşılaştıkları acil vakalardan dolayı yaşadıkları travmatik etkilere ilişkin yaptığı çalışmada anılmıştır (Figley, 2002: 1). Travmaya maruz kalanların ailesini, yakınlarını ve bakım verenleri etkileyen, Türkçe'ye aynı zamanda "merhamet yorgunluğu" olarak da çevrilen ikincil travmatik stres ile ilişkili bu kavram Figley (1995) tarafından "umursamanın bedeli"[6] olarak adlandırılmıştır (7). Figley'e göre (1995: xiv) eşduyum yorgunluğu ikincil travmatik stres bozukluğunun, "travma yaşayan ve sıkıntıları olan hastalarla çalışmanın doğal ve yıkıcı bir yan ürünü" olarak betimlenen, daha az damgalama çağrıştırdığı için daha sevimli görülen bir karşılığıdır. Bu bakımdan görülmesi beklenen bir durum olsa da tedavi edilebilir ve önlenebilir bulunmaktadır (Kadambi, 2004: 6).

Buna ek olarak üstlenilmiş travma kavramı kadar olmasa da daha olay merkezli olan ikincil travmatik strese kıyasla kişinin bilişsel şemaları, geçmiş travma öyküsü olup olmadığı ve sosyal durumu gibi etkenlerin biraz daha fazla gözetildiği bir kapsama sahiptir. Nitekim üstlenilmiş travma kavramını tercih eden ve derinleştiren Pearlman ve Saakvitne eşduyum yorgunluğu ve tükenmişlik gibi kavramsallaştırmaların yalnızca terapistler tarafından belirtileri okunan ancak terapistlerin kendilerinde ya da kişilerin iç dünyalarında yaşanan değişimleri açıklamaktan uzak oldukları iddiasıyla bunlara karşı itirazda bulunur (Kadambi, 2004: 6).

Eşduyum yorgunluğunun mağdurların ailelerinden, acil servis çalışanlarına, polislere ve gazetecilere kadar pek çok grupta görülebilmesinin yanı sıra, Gretchen Dworznik (2008: 42-43) gibi kimi araştırmacılar onu tek başına ele almaktan ziyade iki bileşenden

[6] İngilizce karşılığı 'cost of caring'dir.

meydana geldiğini savunur: İkincil travmatik stres ve tükenmişlik. İkincil travmatik stres başkalarının travmalarını dinlemekten kaynaklanan duygu ve davranışları ortaya koyarken, tükenmişlik tamamen kişinin çevresindeki günlük olaylarla daha fazla baş edememesinden kaynaklanan fiziksel, duygusal ve zihinsel yorgunluğu tanımlar (Dworznik, 2011: 23). Ayrıca Charles R. Figley (2002) tarafından tükenmişlik sendromunun aslında eşduyum yorgunluğu olan travmatik etkilenmeyi maskeleyen bir kavram olduğu iddia edilir.

Eşduyum yorgunluğunun tanısal kategorilerine göz atmak için Figley'nin (2002) ikincil travmatik stres ve eşduyum yorgunluğuna ilişkin belirtileri sıraladığı tablodaki "hasta" kavramını, "gazetecilerin görüşme yaptığı travmaya maruz kalan kişiler ya da onların yakınları" şeklinde değerlendirerek aşağıda bir bölümü alınmış olan tablodan yararlanabiliriz:

(İkincil) Eşduyum Yorgunluğu Stres Belirtileri

A. Temel travmatik stres etkenleri, bu travmaları yaşamış kişilere yardımcı olurken dolaylı olarak deneyimlenir; hemşire, sosyal çalışmacı, cinsel şiddet/tecavüz danışmanları vb. görevlerde yardımcı olmaya çalışan kişilerde görülür.
B. Travmatik olay aşağıdaki yollardan biri (ya da birkaçı) ile devamlı yeniden deneyimlenmektedir: 1. Görüntüler, imgeler ve algılar dahil olmak üzere hastanın yaşadığı olay istenmeden ve tekrarlar şekilde acı verici olarak anımsanır, 2. Hasta/olay acı verici ve tekrarlar şekilde rüyalarda görülür, 3. Travmatik olay tekrarlanıyormuş gibi davranılır ya da hissedilir (buna, karmaşayı çözebilmek ve hastaya yardımcı olabilmek için hasta ve hikâyesiyle bir tür sürekli iletişim halinde olma hissi de dâhildir), 4. İşin başkalarına yardımcı olma boyutunu andıran içsel ya da dışsal işaretlerle karşılaşılması halinde yoğun psikolojik sıkıntılar yaşanır, 5. Yardımcı olma görevi ile ilişkili travmatik işaretlere maruz kalınması halinde psikolojik tepki gösterilir.

C. Aşağıdakilerin üç ya da daha fazlasında belirtilen travma ile ilişkili uyaranlardan devamlı kaçınma ve travmadan önce var olmayan biçimde genel tepkilerde uyuşma görülür: 1. Hastanın travması ile ilgili düşüncelerden, duygulardan ve sohbetlerden kaçınma çabası, 2. Hastanın travmasının anımsanmasına neden olan etkinlikler, mekanlar ya da insanlar gibi uyaranlardan kaçınma çabası, 3. Travma vakasını kavramsallaştırmakta ve tedavi etmekte yanlış kararlar verme, 4. Belirli etkinliklere katılmakta ya da ilgi duymakta önemli ölçüde düşüş, 5. Başkalarına karşı mesafeli ya da yabancılaşmış hissetme, 6. Kısıtlı duygulanım yaşama (örneğin hastayı kişisel ya da kurtarıcı merkezli olarak tanımayı beceremememek), 7. Kısalmış görünen bir gelecek algısı (örneğin uzun bir kariyer sahibi olmayı beklememek ya da bunu istememek),
D. Aşağıdakilerden iki ya da daha fazlasında (travmadan önce var olmayan) devamlı aşırı uyarılma belirtileri görülür: 1. Uykuya dalma ya da uyanık kalma güçlüğü, 2. Gerginlik ya da öfke patlamaları, 3. Odaklanmada güçlük, 4. Aşırı dikkatli olma, 5. Abartılı irkilme tepkisi,
E. Bu belirtilerin 30 gün sürmesi gerekir.
F. Rahatsızlık sosyal, mesleki ya da diğer önemli işlev alanlarında klinik olarak gözlemlenebilir sıkıntı ve bozulmaya neden olur: Bunlar, iş yerinde artan çatışmalar, işe gitmenin aksatılması, hastalara karşı duyarsız davranışlar, travma anımsatıcılarından kaynaklanan ve geçmek bilmeyen sıkıntılar, sosyal desteğin eksilmesi ve zayıf baş etme mekanizmaları ile açıklanabilir.

Tablo 1: İkincil Travmatik Stres Bozukluğunun Belirtileri: Figley'den (2002:4) uyarlanmıştır.

Diğer psikolojik kavramlar için olduğu gibi eşduyum yorgunluğunu ortaya çıkaran bu belirtileri gözlemlemek için de kullanılan yardımcı ölçekler mevcuttur. Hudnall Stamm tarafından 1995'te geliştirilen Eşduyum Yorgunluğu Ölçeği, kişinin ne kadar travmatik risk altında olduğunu ve tükenmişlik sendromu ile ilişkili olarak yardımcı olma görevini yerine getirme konusunda hissettiği tatmin düzeyini tespit etmekte kullanılan bir ölçektir. Ayrıca yine 1995'ten bu yana güncellenerek yararlanılan Stamm'ın "Çalışanlar için Yaşam Kalitesi Ölçeği-5 (ProQOL-5 Ölçeği)" eşduyum yorgunluğu ve tükenmişlik sendromuna özgü alt ölçekleriyle bu konuda başvurulan bir diğer ölçektir.

Eşduyum yorgunluğu tartışmasını tükenmişlik sendromunu anmadan yapamadığımız gibi belirtilerin açığa çıkartılmasında kullanılan ölçeklerde de bu kavramların bir arada ele alınmasından anlaşılacağı üzere tükenmişlik, eşduyum yorgunluğunun bir parçası halini alabilmektedir.

d. Tükenmişlik

Tükenmişlik kavramından yararlanarak 1974 yılında klinik çalışanlarının meslekleri dolayısıyla yaşadıkları sıkıntılar sonucu gösterdikleri fiziksel ve davranışsal belirtileri inceleyen ilk araştırmacının Herbert J. Freudenberger olduğu kabul görmektedir (Dworznik, 2008: 52). Kavramın en yaygın tanımını ortaya koyan ise Christina Maslach'tır. Maslach (1986) tükenmişliği, devamlı kişiler arası iletişim halinde çalışmaktan ve stresli çalışma koşullarından dolayı birikimli olarak gelişen duygusal bitkinlik, duyarsızlaşma ve kişisel becerilerde azalma görülmesine neden olan bir sendrom olarak tarif eder. Maslach ve Leiter daha sonra tükenmişliğin bu üç yönünü, (1) duygusal ve fiziksel olarak aşırı zorlanmış olma hissiyle açıklanan bitkinlik; (2) tükenmiş birinin göstereceği soğuk ve mesafeli duruşa atfen alaycılık ve (3) genellikle gittikçe büyüyerek bu ikisine eşlik eden yetersizlik duygusunu barındıran verimsizlik ve başarısızlık durumu olarak açıklamışlardır (Dworznik, 2008: 53-54). Bu bağlamda yalnızca çalışma koşulları ve iş yerindeki kişiler arası ilişkilerle ilgili olan tükenmişlik sendromu önlenebilir ve geçici bir durum olarak görülmektedir (Kadambi, 2004: 5). Bir başka deyişle, tükenmişliği incelediğimiz diğer kavramlardan ayıran en büyük fark, yalnızca travmatik etkilenme riski taşıyan mesleklerde çalışanların değil herhangi bir alanda çalışan bir kişinin yaşayabileceği bir sendrom olmasıdır. Kişinin iç dünyasını derinden sarsan bir değişim yaratmaması nedeniyle, çalışma koşullarının yeniden düzenlenmesi ya da iş değiştirme sonrasında hızla iyileşme göstereceği düşünülmektedir (Birinci & Erden, 2016: 12).

1981 yılında oluşturulan Maslach Tükenmişlik Envanteri'ne (Maslach Burnout Inventory) göre tükenmişliğin fiziksel belirtileri arasında yorgunluk, uyku bozuklukları, ülser, kilo değişimi ve mevcut tıbbi rahatsızlıkların nüksetmesi bulunurken; duygusal belirtiler arasında asabiyet, kötümserlik, çalışmaya yönelik ilgisizlik, suçluluk ve yetersizlik duyguları yer alır. Ayrıca travmaya maruz kalmış kişilerle çalışanlarda görülen en endişelendirici belirti tükenmişlik yaşayan kişinin onlara ilişkin tüm ilgisini yitirmesi ya da duyarsızlaşarak mekanik bir ilişki kurma biçimi benimsemesidir (Dworznik, 2011: 24).

Özel olarak gazetecilik doğası itibarıyla stresli, yoğun rekabet içeren ve kamuoyunun yoğun denetimi altında çalışılan bir meslektir (Dworznik, 2008: 57). Gerek haber odası kültürüne hızlı bir çalışma temposunun, ağır iş yükünün ve rekabetin sınırlandırdığı zayıf dayanışma ilişkilerinin hâkim olması nedeniyle, gerekse de haber öyküsü peşinde koşarken travmatik olaylara doğrudan ya da dolaylı maruz kalma yönünden yoğun bir risk barındırması bakımından gazetecilik, tükenmişliğin sıkça görülebileceği meslek grupları arasındadır.

Bu bakımdan, tıpkı diğer ilgili mesleklerde olduğu gibi gazeteciler arasında kimlerin tükenmişlik yaşamaya daha açık olduğu üzerine düşünürken endüstriyel psikoloji alanında çalışan Ayala M. Pines'ın şu sözlerine kulak vermemiz gerekir: "En başından yanmadıysan tükenemezsin" (akt. Dworznik, 2008: 61). Sözün özü, tükenmişlik yaşamaya en açık kişilerin mesleklerini inançla ve bağlılıkla sürdüren, en idealist olanlardan çıkması adeta doğal sayılmaktadır (Dworznik, 2008: 61).

Ayrıca Freudenberg'in daha önce genel anlamda ortaya koyduğu üzere genç gazetecilerin ve gazetecilik öğrencilerinin, muhabirliğin psikolojik yükünü anlamadan mesleğe ilişkin taşıdıkları "romantik fikirleri" vardır (Seely, 2017: 25), bu da çalışmaya büyük bir motivasyonla başlayıp daha büyük hayal kırıklıkları yaşamalarına neden olabilmektedir.

Gazetecilerin mesleğe başlarken sahip oldukları motivasyonlarının yanı sıra tükenmişliğin etkisini artıran diğer etkenler, iletişime geçilen kişilerin sayısındaki fazlalık ve kurulan bu iletişimlerdeki duygusal yoğunluk ile genel anlamda iş yükünün fazlalığıdır. Ayrıca yine sosyal desteğin varlığı, meslektaşlar ile kurum içi desteğin düşüklüğü ve tüm bunlara rekabetçi çalışma ortamının yarattığı stresin de eklenmesi gazetecilerdeki tükenmişlik düzeyinin önemli belirleyicileridir (Dworznik, 2011: 24).

Mesleki deneyimin azlığı ve yaş, duygusal yorgunluk ve duyarsızlaşma belirtilerinde artış görülmesine neden olan faktörler olarak ele alınmıştır. Daha genç gazeteciler yaşı büyük olanlara kıyasla daha fazla duygusal yorgunluk ve duyarsızlaşma belirtisi göstermektedir. Cook ve Banks (akt. MacDonald, 2016: 41) bunun nedenlerini gazetecilerin mesleki deneyim edindikçe daha başarılı baş etme mekanizmaları geliştirmeleriyle ilişkilendirdikleri gibi yapılan araştırmalara katılanların hâlihazırda gazetecilik yapmayı sürdüren kişiler olduğunu da vurgularlar. Bu vurguyla, tükenmişlik yaşayanların çoktan gazeteciliği bırakmış olup yararlandığımız araştırmalarda ortaya konan verileri şekillendirenler arasında yer almadıklarına dikkat çekerler.

Bunların yanında Reinardy kimi araştırmalarında kadınların erkeklere oranla daha yoğun tükenmişlik yaşadığını söylerken bir başka araştırmasında aksi yönde bir sonuca varmış; Cook ve Banks ise cinsiyetin tükenmişlik düzeyinde herhangi bir rolü olmadığını ortaya koymuştur (MacDonald, 2016: 41). Ne var ki tüm bu araştırmaların ortak kısıtlılığı eşit cinsiyet dağılımıyla elde edilmiş verilere dayanmıyor olmaları, anketleri yanıtlayan erkek gazetecilerin sayısının kadınlara oranla çok daha fazla olmasıdır.

Tükenmişlikten bahsederken unutulmaması gereken bir kavram da artması halinde tükenmişlik düzeyini düşürdüğü varsayılan iş doyumudur (MacDonald, 2016: 39). Tükenmişliğe özgü bu etken de iş yükü ve özel yaşam arasında bir çatışma olup olmaması, gelir düzeyindeki yeterlilik, kişinin çalışma ortamında söz sahibi olması ve kendini

geliştirebilecek fırsatlardan yararlanabilmesi, meslektaşları ve çalıştığı kurum tarafından destek görmesi ve çalışma ortamındaki fiziksel rahatlık gibi pek çok koşulu kapsamaktadır (MacDonald, 2016: 42).

e. Üstlenilmiş Travma ve Yapısalcı Benlik Gelişimi Kuramı

Üstlenilmiş travma kavramı başlangıçta, travma çalışması yürütürken hastalarıyla derin ve sürekli ilişki içinde bulunan terapistlerin karşılaşabileceği bir travma biçimi olarak tanımlanmıştır. Bu kişilerde görülen motivasyon, verimlilik ve eşduyum yoksunluğunun kendileri ve çevrelerinde kalıcı olarak zarar verici eğilimlere yol açtığı görülmüştür (Baird, 2006: 182). Ne var ki Pearlman ve Saakvitne tarafından üstlenilmiş travma gazeteciler, polisler, acil servis çalışanları, sığınma evi çalışanları, cezaevi gardiyanları ve araştırmacılar gibi travma sonrası hayatta kalan kişilerle eşduyumsal ilişki kuran herkesi etkileyebilir görülmüştür (Kadambi, 2004: 14). Sonraki çalışmalardaysa, bu tür eğilimlerin travmatik kişilerle çalışan ya da travmatik olaylar yaşayan herkeste görülebileceği anlaşılarak, araştırmalar başka meslek gruplarını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Figley, 2002: 3). Bu kapsamda anılan mesleklerde çalışanların travma yaşayan kişilerin hayatlarında farklı motivasyonlarla ve değişik düzeylerde etki sahibi olmalarının yarattığı sorumluluk gözetilerek geçmiş çalışmalarda "terapist" olarak anılan kişiler, bölümün devamında "bakım veren [care giver]" olarak anılarak kavram güncele uygun bir şekilde genişletilecektir. Her ne kadar gazeteciler bir bakım hizmeti sunmuyor olsa da haber takibi nedeniyle travmatik deneyimlere sahip kişilerle sürekli ve sık ilişki kurmak zorunda kaldıkları için bu kavramla karşılanmaya uygun bulunmuşlardır.

Üstlenilmiş travmaya zemin hazırlayan temel koşullar üç şekilde meydana gelebilir (Kadambi, 2004: 3):

(1) Bakım verenin travmatik olaya ilişkin çarpıcı materyallere maruz kalması ve bunlarla eşduyum içeren bir ilişki kurması,

(2) Bakım verenin insan zalimliğinin gerçekliğiyle yüzleşmesi ve bununla eşduyum içeren bir ilişki kurması,

(3) Görüşme süreci içinde yine bakım verenin travma yaşayan kişinin travmasında etkili olan unsurlara ilişkin duygularını aktarıp onun travmatik olayı yeniden canlandırmasında rol oynamasıdır.

Bu koşullardan sonuncusuyla ilişkili olarak kimi çalışmalarda tek başına bir dolaylı travma türü olarak anılan, kimilerindeyse üstlenilmiş travma kapsamındaki yardımcı bir kavram olarak değerlendirilen "aktarım [transference]" ve "karşıt aktarım [counter transference]" da bahse değerdir. Bakım verenlerin görüşme yaptıkları kişilerden belirli olarak bazılarının aktarımlarına karşı gösterdikleri duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkileri tanımlayan karşıt aktarımın düzeyi üstlenilmiş travma düzeylerindeki artışla doğru orantılıdır (Kadambi, 2004: 7). Pearlman ve Saakvitne'in (1995: 33-34) ifade ettiği gibi "bir terapistin artan düzeylerde üstlenilmiş travma yaşamasıyla karşıt aktarım tepkileri de daha güçlü ya da bilinçli olarak daha az fark edilir bir hal alabilir".

Diğer dolaylı travma kavramlarını incelerken gözden geçirdiğimiz üzere üstlenilmiş travmanın da yoğunluk düzeyini belirleyen çeşitli unsurlar vardır. Kişinin ailesi ve arkadaşlarından uzaklaşmasına, sosyal olarak geri çekilmesine, duyarlılığında azalmaya ve çaresizlik ile umutsuzluk duygularının açığa çıkmasına bunlar neden olur. Cinsiyet, yaş ve deneyim yine bu unsurlar arasındadır. Ne var ki yapılan araştırmalar bunların etkisi konusunda henüz tutarlı sonuçlar ortaya koymamaktadır. Cinsiyet, yaş, deneyim ve ilgilenilen vaka yükünün fazlalığı ile maruz kalınan ayrıntıların sarsıcılığının, üstlenilmiş travmanın yoğunluk düzeyinde etkili olduğunu iddia eden çalışmalar olduğu gibi aralarında hiçbir ilişki tespit edememiş çalışmalar da mevcut olduğu için (Birinci & Erden, 2016: 12-13) bu konuda net bir yorumda bulunmak mümkün değildir.

Lisa McCann ve Laurie Anne Pearlman'in 1992 yılında ortaya koydukları yapısalcı benlik gelişimi kuramından hareketle geliştirdikleri "Travma ve Bağlanma İnanç Ölçeği" yukarıda sözünü ettiğimiz etkenleri ve belirtileri incelemekte kullanılmaktadır.

Yapısalcı benlik gelişimi kuramı, aynı travmatik durumun kişilerde neden farklı etkiler yarattığı sorusunun yanıtını, kişilik özellikleri, yaşam deneyimleri, olaya özgü durumlar ve sosyokültürel bağlam arasındaki etkileşim üzerinden açıklar. Böylelikle, tepkilerinin farklılaşmasına neden olan süreçler ile bunlara içkin şemaları inceleyerek üstlenilmiş travmanın bakım verenler üzerindeki etkilerini anlamlandırmaya çalışır (Gürdil, 2014: 19).

Pearlman ve McCann'e göre (1992: 190) psikolojik ihtiyaçlar, davranışları harekete geçirir ve bunlar da deneyimler tarafından şekillendirilir. Bu psikolojik ihtiyaçlar beş bilişsel şema üzerinden tanımlanır (Baird, 2006: 182):

(1) Güvenlik: Dünyanın güvenli bir yer olduğuna, kişinin kendisinin ve sevdiklerinin tehlikeden uzak olduğuna inanması,

(2) Güven: Kişinin başkalarının sözlerine ve ihtiyaçlarının bu kişilerce karşılanabileceğine duyduğu güven,

(3) Özsaygı: Kişinin sahip olduğu değerlere duyduğu inanç ve başkalarına değer vermesi,

(4) Kontrol: Kişinin kendi davranışlarını yönetebileceğine ve başkalarını etkileyebileceğine inanması,

(5) Yakınlık: Kişinin kurduğu ilişkiler aracılığıyla başkalarıyla ve daha büyük bir toplulukla bağlantıda olduğuna inanmasıdır.

İşte travma kendimiz ve başkalarıyla kurduğumuz ilişkilerden yola çıkarak şekillendirdiğimiz bu temel ihtiyaç alanlarımıza zarar vererek bilişsel şemalarımızda bozulmaya yol açar. Bu durumda travmatik deneyimleri olan kişilerle çalışırken bilişsel

şemalarında bozulmalar yaşayan bakım verenler de üstlenilmiş travmanın temel görünümlerinden biri olarak kendi ihtiyaç ve inanç sistemleri ile dünyayı algılayış biçimleri üzerine zorlayıcı sorgulamalar yaşar.

Dr. Ochberg'in ifade ettiği üzere "kamuoyuna açık ve özel olarak yapılan görüşmeler neticesinde medya çalışanlarının doğrudan ve üstlenilmiş travmadan müzdarip olduğu açıkça anlaşılır hale gelmiştir. Dahası onlar bir de acıya katlanılması gerektiğine inanılan, fedakâr ve duygusal kırılganlığın kabullenilmesinden çekinilen bir mirasa sahiplerdir" (Castle, 2002: 9).

Dolaylı travma kavramlarından hangisiyle karşılanırsa karşılansın gazeteciliğin travmatik bir meslek olduğu ve bunun akademi tarafından da bu şekilde kabullenilerek konuya ilişkin araştırmaların yoğunlaşmaya başladığı bir gerçektir. Bu nedenle sonraki bölümde okul sıralarından haber odalarına gazetecilik mesleğinin travmatik olaylar ve bunları haberleştiren gazetecilerle ilişkisini yine bugüne kadar ortaya konulan çalışmaları inceleyerek ayrıntılandırmaya çalışacağız.

2. Şiddet İçerikli Haber Üretimi

a. Gazetecilik Etiği

Bu bölümde travmatik olaylar yaşayan kişilerin deneyimlerini en doğru ve tarafsız şekilde aktarmaya çalışan gazeteciler açısından medya etiği ilkelerini hem koruyucu olan hem de kimi durumlarda zorlayıcı bulunan yönleriyle incelemeye çalışacağız.

Felsefe alanında uzun tartışmaların konusu olan etiğin mesleki karşılığı "belli bir meslek grubunun kendi meslekleri için oluşturduğu ve koruduğu, meslek üyelerini belli bir şekilde davranmaya zorlayan, kişisel eğilimleri sınırlayan, yetersiz ve ilkesiz üyeleri meslekten dışlayan, meslek içi rekabeti düzenleyen ve hizmet ideallerini korumayı hedefleyen mesleki ilkeler bütünü şeklinde tanımlanabilir" (Yüksel, 2014: 380). Özetle aynı meslek grubundan insanlar, mesleklerini amacına uygun ve gelişim içinde sürdürebilmek için mesleki çıkarları doğrultusunda bir meslek etiği ilkeleri bütünü oluşturur ve buna uygun hareket eder. Özel olarak habercilik ilkelerinin şekillenmesine gelecek olursak da bunun on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında ticari gazeteciliğin gelişimi ve yirminci yüzyılın başında gazetecilik okullarının ve meslek örgütlerinin kuruluşuyla ilişkilendirildiği ve medya etik ilkelerinin 1980'li yıllarda küresel düzeyde ortaklaşmaya başladığı ifade edilmektedir (Taş, 2010: 4).

Bağımsız İletişim Ağı'nın (BİA) yerel gazetecilere ve radyoculara yönelik gerçekleştirdiği eğitim çalışmalarındaki sunumunda Süleyman İrvan (2003: 62-63) gazeteciliğin genel olarak "görevci etik anlayışı" ve "yararcı etik anlayışı" olarak iki farklı etik anlayış çerçevesinde değerlendirilebileceğinden bahseder. Özetle, görevci etik anlayışı, önceden belirlenmiş kurallarla, ilkelerle, düsturlarla ilgilenirken gazetecilik mesleğine uygulandığında, hiçbir koşulda ihlal edilmemesi gereken ilkelere sahip olmamız gerektiğini söyler. Yararcı etik anlayışıysa, önceden belirlenmiş kurallar ve ilkelerden çok sonuçlarla ilgilenir. Günümüz gazetecilik pratiği açısından daha kolay uygulanabilir görünen bu etik anlayış, katı kuralları bir kenara atmamızı, her olayı kendi koşulları içinde

değerlendirmemizi, olası sonuçları önceden düşünmemizi ve kararımızı bu çerçevede vermemizi bekler.

Farklı anlayışlardan yola çıkılsa da, pek çok ülkedeki birbirinden ayrı çok sayıda kurumun yıllar içinde ortaklaştığı üzere medya etiği, (1) medya pratiklerinde gözetilmesi gereken temel ilkelerin ne olduğuyla ilgilenir, (2) medya çalışanlarının eylemlerini hangi ahlaki ilkelere dayanarak oluşturduklarını inceler, (3) mevcut ahlak normlarının niteliğini (değerini) sorgular, (4) belirlediği genel ilkelerden yola çıkarak ahlaki ikilemlerin aşılması için yol gösterir ve (5) mevcut ahlaki dizgenin çıkmaza girdiği durumlarda yenileyici bir bakış açısı sunar (Taş, 2017: 18).

Türkiye basınında medya etik ilkeleri çoğunlukla basın meslek örgütleri ve medya kuruluşları tarafından oluşturulmuştur. Basın Konseyi'nin 16 maddelik "Basın Meslek İlkeleri"; Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin "Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi"; Medya Etik Konseyi'nin "Etik İlkeleri" ile doğrudan yayıncılık üzerine yoğunlaşan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ile Televizyon Yayıncıları Derneği (TVYD) tarafından kamuoyuna deklare edilen "Yayıncılık Etik İlkeleri" medya etiği çerçevesi oluşturmaya yönelik başlıca ilkesel metinlerdir. Bunların yanı sıra diğer meslek etiklerinde olduğu gibi genel ilkeleri temel metinlerle aynı olmak koşuluyla örneğin Ekonomi Muhabirleri Derneği'nin "Etik İlkeleri" gibi meslek içi rollere özgü metinler de vardır. Ayrıca uluslararası örneklerden Associated Press'in (AP) "Habercilik Değerleri ve İlkeleri Bildirgesi" ya da Reuters'ın "Habercilik Standartları ve Değerleri Kılavuzu" gibi Doğan Medya Grubu'nun[7] da ilkini 1999'da ilan ettiği "Doğan Medya Grubu Yayın İlkeleri" gibi basın kuruluşlarının sadece kendilerine bağlı mecralarda çalışanların uymakla yükümlü olduğu etik ilkeleri de mevcuttur. Tabii bu tür ulusal metinlerin yanı sıra 140'tan

[7] Geçmişte Hürriyet, Milliyet, Posta, Radikal gibi gazeteleri ve Kanal D, CNN Türk gibi yayın kuruluşlarını bünyesinde barındıran Doğan Medya Grubu, önce 2011'de Milliyet ve Vatan gazeteleri ve ardından 2018 yılında da Hürriyet gazetesini Demirören Holding'e satana kadar Türkiye'deki en büyük medya grubu olarak anılıyordu.

fazla ülkede 600 binden çok üyesi bulunan Uluslararası Gazeteciler Federasyonu'nun (IFJ) 1954 yılında onayladığı Etik İlkeler gibi çatı örgütlere ait kurallar da meslek ilkelerinin toplamının gelişiminde önemli bir yere sahiptir.

Tüm bu metinlerde genel hatları itibarıyla benimsenen etik ilkelere baktığımızda öne çıkan maddeleri şu şekilde sıralayabiliriz: Halkın bilgi edinme hakkı uyarınca, kendi açısından sonuçları ne olursa olsun gerçeklere ve doğrulara saygı duymak ve uymak; tarafsız ve objektif olmak; kişilerin özel yaşamını, kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında yayın konusu etmemek; başta barış, demokrasi ve insan hakları olmak üzere insanlığın evrensel değerlerini, çok sesliliği, farklılıklara saygıyı savunmak; milliyet, ırk, etnisite, cinsiyet, dil, din, sınıf ve felsefi inanç ayrımcılığı yapmadan tüm ulusların, tüm halkların ve tüm bireylerin haklarını ve saygınlığını tanımak; insanlar, topluluklar ve uluslar arasında nefreti, düşmanlığı körükleyici yayından kaçınmak; bilgi, haber, fotoğraf, görüntü, ses, belge elde etmek için yanıltıcı yöntemler kullanmamak; çalıntı, iftira, hakaret, lekeleme, saptırma, manipülasyon, söylenti, dedikodu ve dayanaksız suçlamalardan kesinlikle uzak durmak; yasaların suç saydığı eylemleri, gerçek olduğuna inandırıcı makul nedenler bulunmadıkça kimseye atfetmemek; şiddet ve zorbalığa özendirici yayın yapmaktan kaçınmak; yayın tarihi için konan zaman kaydına saygı göstermek; rekabet nedeniyle de olsa, bir başka gazeteciye bilinçli ve açık, mesleki zarar vermekten kaçmak (Basın Meslek İlkeleri, 1986; Türkiye Gazetecilik Hak ve Sorumluluk Bildirgesi, 1998).

Ne var ki basın çalışanları, hekimlerin tabip odalarıyla ya da avukatların barolarla kurmak zorunda olduğu üyelik biçimi benzeri bir meslek örgütlenmesine ya da aynı ölçüde bağlayıcı ve tek bir ilkeler bütününe sahip değildir. Çünkü gazetecilik bir mesleğin kabul görmesi için sahip olması gereken pek çok özelliğe sahip olsa da kimilerini karşılamaktan yoksun olduğu için yarı-meslek olarak anılmaktadır (Griffin, 2015: 54). Gazetecilik, zorunlu bir mesleki eğitim gerektirmemesi, mesleki bilgi ve becerilerde beklenen

çeşitlilik, etik ilkelerdeki yorumlama esnekliği gibi bağlamlarda çok geniş bir yelpazede iş yapan kişilerin, çatısı altında ortaklaştığı bir kavram olarak anılabilir. Yine de Shoemaker ve Reese bu durumu şöyle açıklar, "Gazetecilik, asil bir toplumsal rol, öğrenilmiş bir dizi etik ilke ve güçlü bir bağımsızlık [independence] geleneği üzerinde hak iddia ettiği ölçüde, bilgi yığınlarının akademik düzenler içerisinde sistemli bir şekilde biriktiği ve alanda değerlendirildiği hukuk ve tıp gibi geleneksel mesleklere tam olarak benzemese de bir meslek olarak hareket eder" (Griffin, 2015: 54).

Bu yorumdan yola çıkarak Türkiye'deki gazetecilerin mesleki örgütlenmelerine bakacak olursak net bir veriye erişememekle beraber farklı kaynaklardan derlediğimiz bilgiye göre en az yüz civarında basınla ilişkili dernek ve cemiyet bulunan Türkiye'de medya sektörünün, çalışanların en az örgütlenebildikleri meslek alanlarından biri olduğu çünkü kurulan yapıların pek çok farklı gerekçeyle gazetecilerin sorunlarına çözüm getiremediği tartışılmaktadır. Bu konuda Çağrı Kaderoğlu Bulut (2019), *Sınıfın Sınırlarında: Gazeteciler ve Proleterleşme* başlıklı kitabında, görüştüğü gazetecilerin yüzde 90'ının çalıştıkları kurumlarda sendikal faaliyet olmadığını ifade ettiklerini belirtirken, çalıştıkları kurumlarda sendika olduğunu belirten küçük bir kesim de "sendikal faaliyet ya da toplu sözleşmeye ilişkin bir atıfla değil, çoğunlukla sendika üyesi olan herhangi bir çalışma arkadaşını göstererek bu cevabı vermiştir. Dolayısıyla alanda sendikaya gerçek bir etkinlik değil, simgesel biçimlerde rastlandığını söylemek mümkündür" demektedir (Kaderoğlu Bulut, 2019: 329).

Bu koşullar altında, gazetecilerin yukarıda değindiğimiz ilkelerden herhangi birini çiğnemeleri, başkaları tarafından siyasi, ekonomik vb. çıkarlar doğrultusunda çiğnemeye zorlanmaları ya da çalışma koşulları nedeniyle mutsuz edilmeleri halinde, örgütsüzlük düzeyleri ve mesleklerinin bağlayıcı etik ilkelere sahip olmaması dolayısıyla, başta kendilerinin ve tümüyle gazetecilik mesleğininin savunmasız kaldığı iddia edilebilir.

Neticede Fransız siyasi düşünür ve tarihçi Alexis de Tocqueville'in "bir gazete ancak yayıncılık anlayışının ve ilkelerinin çok sayıda insan tarafından paylaşılması durumunda yaşayabilir" (akt. Erimli, 2014: 31) sözüne de atıfta bulunarak basının varlığını sürdürmesine yönelik en temel teşvik ve koruma kalkanlarından birinin okur tutumu olduğu söylenebilir. Bir diğeriyse elbette gazetecilerin editoryal bağımsızlığa sahip olmasıdır. Muhabirler işlerinin ancak medyayı sansüre karşı koruyan bir toplumda; gazetecileri dış etkilerden sakınan bir kuruluşta; gazetecilerin, editoryal bağımsızlığa sahip olduğu bir haber odasında ve çeşitli eğitim ve çalışmalar gibi mesleki gelişim etkinlikleriyle desteklendikleri bir örgüt aracılığıyla ayakta kalabileceğine inanır (Griffin, 2015: 56). Bu bakımdan bağımsızlık, yani gazetecilerin mesleki görev ve sorumluluklarını sürdürebilmelerini sağlayan geniş özgürlük de profesyonel kimliklerinin temelini oluşturur (Griffin, 2015: 56).

Etik ve teknik özelliklere uyumlu bir biçimde her dönem değişen çalışma koşullarıyla baş ederek devamlılığını sağlamaya çalışan gazetecilik mesleğinin bu çalışmada eğildiğimiz önemli bir zorlayıcı yanı, büyük ölçüde kriz haberciliğiyle ilişkilendirilen şiddet içerikli habercilik süreçleridir. Kriz anlarında gazetecilerden kamuoyunu normalin de üstünde bir hızda ve daha çok yönlü bir bakış açısıyla, farklı medya araçlarından yararlanarak; kısacası daha karmaşık bir görev dağılımı ve yönetimiyle bilgilendirmeleri beklenir (Backholm, 2012: 9). Aynı zamanda bir haberin gazete, radyo, televizyon ya da internette yayınlanacak olması hazırlık süreçlerinde ve güncellenmesine yönelik beklentilerde farklılık yaratır. Yani herhangi bir kriz durumunda olayın taşıdığı yoğunluğun yanı sıra gazetecilerden beklenen iş de yoğunlaşır çünkü aynı olaya ilişkin haberi hem televizyon hem de internet gibi farklı pratiklere sahip formatlarda hazırlamaları beklenebilir (Backholm, 2012: 9).

Ayrıca bu gibi kriz süreçlerinde üç ana görev türü bulunur. Öncelikle gazeteciden olayı hayatta kalanlarla, görgü tanıklarıyla ya da yetkili kişilerle röportajlar yaparak ve

atmosferi tarif ederek olay yerinden canlı yayınlarla haberleştirmesi beklenebilir. Muhabirin süreci olay yerinde değil de haber odasında takip etmesi durumundaysa olayla ilişkili arka plan bilgilerini toplaması, mevcut verileri kontrol etmesi ve çeşitli telefon bağlantıları ve güncellemelerle bilgi akışını sürdürmesi beklenir. Kriz durumlarında ihtiyaç duyulabilen üçüncü temel habercilik görevi de genellikle ulusal ya da uluslararası çaptaki, takibi uzun zaman alan olaylarda karşımıza çıkar. Bu durumda hayatta kalan kişilerden memleketlerine dönenler ya da olayın mağdurlarının akrabaları gibi dolaylı tanıklarla çeşitli röportajlar yapılarak olayın çeşitli yönlerinin ayrıntılandırılması beklenir. Dahası bu görevlerin herhangi bir sırası olmadığı için gazetecilerden gün içerisinde ya da günden güne farklı görevlere yetişmeleri de beklenebilmektedir (Backholm, 2012: 9).

Böylesi durumlar, haberlerini, işlerini kaybetme endişesi taşıyarak herkesten daha hızlı ve kendilerinden beklenen formatta hazırlamaya çalışan muhabirleri hata yapmaya ve gazeteciliğin etik ilkelerini çiğnemeye iter. Ayrıca her yayın kuruluşunun kendine ait bir sesleniş biçimi olduğu, bu bakımdan hiçbir haber içeriğinin tarafsız ve yönsüz olmadığı kabulu ile (Yüksel, 2014: 395) derin irdelemelere daha az zaman bırakan bu tarz olayların muhabirleri otosansüre de daha fazla zorlayan bir pratik dayattığını ifade edebiliriz. Kaldı ki bu süreç doğrulama basamaklarının uygulanmasını da neredeyse olanaksız hale getirir. Kriz haberciliğindeki çalışma koşulları meslek etiği ilkelerini bu şekilde etkilerken bu alanda daha hazırlıklı olmaya yönelik eğitim noksanlığı da tartışılması gereken bir başka etkendir.

b. Gazetecilik Eğitimi

Bir mesleğin eğitimi, mesleğin yapılabilmesi için gereken değerlerin ve standartların beslendiği ve yerleşik hale geldiği süreçtir. Meslek üyelerinin bağımsız olmaları halinde çalışma performansından beklenenleri ve standartlarını kurumsallaştırabilecek olduğundan bahseden Beam bu konuda ayrıca “mesleklerde meslek grubu, çalışma

performansına yönelik belirli davranış beklentilerini ve standartları kurumsallaştırarak kolektif bir şekilde üyeleri için toplumsal denetimin birincil temsilcisi olarak hareket eder" demiştir (akt. Griffin, 2015: 52).

Örneğin tarafsızlık [objectivity] da bu beklenen davranış ve standartlardan biri olduğu gibi gazeteciliğin de temel meslek etiği ilkelerinden birisidir. Görev aldıkları haberlere ilişkin kendi karakterlerine ait düşünce ve davranışları bir yana bırakarak konuya ya da görüştükleri kişilere tarafsız yaklaşmaları ve uğraştıkları içerikle duygusal bağ kurmaktan kaçınmaları kendilerinden beklenen davranışlardandır. Bu bakımdan Hughes'un profesyonel kişilerin işleri hakkında davranışlarını ya da kararlarını etkileyebilecek hiçbir kişisel çıkar çatışması yaşamamaları gerektiği şeklinde açıkladığı mesafelilik [detachment] profesyonelleşmenin temel konusudur (Griffin, 2015: 52-53).

Her ne kadar andığımız bağımsızlık, tarafsızlık gibi önde gelen meslek ilkelerinin savunulmasının son derece gerekli olduğu ortada olsa da biraz önce de değindiğimiz üzere gazetecilik katı standartları olan, zorunlu bir eğitime dayalı ya da özel bir lisansa bağlı yapılabilen, tam anlamıyla profesyonel bir meslek olarak düşünülmez. Aksine gazetecilik meslek üyelerinin sahada ve haber odası kültürü içinde yetiştirildiği, yaptıkça öğrenilen bir meslek olarak kabul görür. Keats bu konuda "gazeteciliğin iş sırasında daha iyi öğrenildiğinin düşünülmesi, çalışmaya yeni başlayanların mesleğin değerlerine, inançlarına ve davranışsal beklentilerine kültürel uyum sağlamalarına; gazetecilik pratikleriyle ve birlikte çalıştıkları meslektaşlarıyla anlaşmanın açık ve üstü kapalı kurallarını öğrenmelerine zaman tanır" der (akt. Griffin, 2015: 55).

Ayrıca gazetecilik eğitimi alınması gazeteciler açısından bir avantaj olarak görülse de aldıkları eğitimin karşı karşıya kaldıkları travmatik deneyimlerle baş etmelerinde ve şiddet içerikli habercilik süreçlerinde onlara pek de yardımcı olduğu söylenemez. Bu alan gerçekten de deneyimle öğrenilmeye terk edilmiştir. 2013 yılında Gazetecilik Eğitimi

Derneği (Association for Journalism Education) kendisine üye kurumlar arasında yaptığı anket çalışmasıyla üniversitelerin travma haberciliği konusunda son derece noksan olduğunu ortaya koymuştur (Melki, 2013). Çalışmaya katılanların yüzde 75'i iletişim fakültelerinde travma haberciliğine özgü bir ders bulunmadığını belirtirken yüzde 50'den fazla akademisyen de eğitim müfredatının genelinde bu konuya çok az yer verildiğini belirtmiştir. Müfredatta travma haberciliğine ilişkin konuların var olduğu ifade edilen okulların birçoğunun da travma sonrası stres bozukluğuyla başa çıkmak, herhangi bir olay yeri ya da suç mahaline varan ilk kişi olunduğunda neler yapılması gerektiği, akut stres tepkileriyle baş etmek, çocuk tacizi, tecavüz ve ev içi şiddet gibi konuları haberleştirmek, şiddet mağdurlarıyla iletişim yöntemleri ve terörizmin doğru haberleştirilmesi gibi konularda eksik kaldığı anlaşılmaktadır. "Kriz haberciliği" üzerine yapılan tartışmalar genellikle savaş ve büyük terörist saldırıları içeren durumlarla kısıtlı kalmaktadır (Melki, 2013: 66-67).

Aynı araştırmada akademisyenler kendi derslerine travma konusunu dâhil etmenin güçlüklerini de şu şekilde sıralar: Konunun uzmanlık gerektirdiği, yeni başlayanlara uygun olmadığı düşünülür; zaman kısıtlılığı nedeniyle öncelik verilmesi gereken çok fazla başka temel konu vardır; öğretilmesi zor olan bu konuya yönelik ders materyali hazırlamak da daha fazla zaman alacaktır ve fakültenin bu konuya değinebilecek ve olası sonuçlarıyla baş edebilecek yeterlilikte eğitimi yoktur; birçok öğrencinin konuya ilgisi yoktur ve muhtemelen gelecekte travmatik haberlerle uğraşmayacaklardır ve travma, doğası gereği herhangi bir travma haberi yapma deneyimi olmayan bir sınıf öğrenciyle tartışılmak için çok karmaşık ve soyuttur (Melki, 2013: 67).

Okulda öğrenilenler ile sahada karşılaşılanlar arasındaki bu boşluk başlangıçta özellikle gazeteci adayları açısından ufak gibi görünse de mesleğe atıldıktan sonra zaman içinde iş doyumlarını eksilten ve onları tükenmişliğe iten önemli etkenlerden biri halini alır. Çünkü Simpson ve Boggs'ın (1999) vurguladığı gibi gazeteciliğin paradoksunun genç ve

deneyimsiz muhabirleri en zorlu görevlere yollamakta olmasına ek olarak daha önce de andığımız üzere bir de genç muhabirler ve gazetecilik öğrencileri muhabirlik hakkında çok büyük beklentiler içeren romantize edilmiş fikirlere sahiptir. Beam ve Spratt'in (2009: 433) genç muhabirler üzerine yaptıkları anket çalışmasında olduğu gibi kimi araştırmalar da muhabirlerin eğitimsel olarak da pek özel bir hazırlığının olmaması nedeniyle neredeyse üçte birinin şiddet ve travma mağduru kişilerle görüşmeden önce kendilerini buna karşı tamamen hazırlıksız hissettiğini ortaya koymuştur.

Oysa travma konusunda eğitimli bir gazeteci, travmatik hikâyeler içeren görevlerin olası etkilerinin farkında ve nasıl etik ve saygılı bir haberci olunacağını anlamış olacaktır. Benzer bir biçimde duygusal konularda bilgi sahibi bir gazeteci de hem kendisindeki hem de söyleşi yaptığı travma mağdurlarındaki sıkıntı belirtilerini tanıyabilir. (Seely, 2017: 24) Her iki yeti de gazetecilerin şiddet içerikli haber üretim süreçlerinin olası tüm etkilerini çok daha bilinçli bir şekilde göğüslemelerine yardımcı olacaktır.

Lisans düzeyindeki müfredatlarda çok karşılaşılmasa da şiddet içerikli, travmatik olayların haberleştirilme biçimlerine ilişkin özellikle 1990'lı yıllarda ciddileşen tartışmalar sonucu travma odaklı kimi merkezler ve gazetecilik eğitim programları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunların arasında Michigan Devlet Üniversitesi'ndeki "Mağdurlar ve Medya Programı"; Washington Üniversitesi'ndeki gelişmiş muhabirlik dersi; Washington, Columbia Üniversitelerinde ve Londra ile Melbourne'de yerleri bulunan "Dart Gazetecilik ve Travma Merkezleri" ile sosyal medya aracılığıyla kamuoyundan gelen görsel içerikleri kullanan medya kuruluşlarında çalışanların doğrulama ve üretim süreçlerini desteklemek ve psikolojik etkilenme düzeylerini araştırmak üzere akademisyenler ve dijital medya uzmanlarının kurduğu bir sivil toplum örgütü olan "Görgü Tanıklığı Medya Merkezi" (Eyewitness Media Hub) tarafından yapılan çalışmalar ve yayınlanan raporlar sayesinde önce ilgili üniversitelerdeki ve sonra tüm dünyadaki iletişim fakültelerinin müfredatlarında ev içi şiddet, taciz vakalarının

haberleştirilmesi başta olmak üzere gazetecileri ikincil travmadan korumak da dâhil olmak üzere çeşitli alanlardaki gelişmeler ya da ek programlar görünür olmaya başlamıştır.

c. Haber Odası Kültürü ve Çalışma Pratikleri

Mesleğe atılmadan önce alınan eğitim süreci önemli olduğu kadar çalışılan medya kuruluşunun gazetecilere sunduğu mesleki gelişim eğitimleri, teknik donanım imkânları ve çalışma ortamındaki sosyal atmosfer de bir gazetecinin mesleğini layıkıyla sürdürebilmesindeki önemli etkenlerdir.

Gazetecilerin travmaya maruz kalma düzeyleri ve gösterdikleri travmatik tepkiler değerlendirilirken esas tükenmişlik riski doğuran etkenler, bu her an her yerde var olup her düzeyde geçmiş donanımdan ve tüm meslek rollerinden olabilen gazetecilerin genel stres düzeylerini artıran kurumsal ve endüstriyel etkenlerdir (MacDonald, 2016: 35). Bunları besleyen temel zorluksa medya endüstrisinde küresel ölçekte artarak süren maddi kesintilerdir. MacDonald'ın (2016: 35) özetlediği üzere bu kesintilerin sonuçları genellikle azaltılan çalışan sayısı ve böylelikle artan iş yükü ile uzun ve düzensiz çalışma saatlerinde kendini gösterdiği gibi üzerlerine yüklenen iş yükü ve sorumluluklar artsa da gelir düzeylerinde yaratılan düşüşle rekabet düzeyinin kızıştığı, teknolojik imkânlar ile meslek rollerinin durmadan değiştiği ve tüm bunların işlerin teslim sürelerinin de giderek kısalmasına yol açtığı, temel kişisel bakım sürelerinin bile ortadan kalkarak özel hayat ve iş dengesinin tamamen yittiği zorlu bir çalışma düzeni ortaya koymaktadır.

İşin özellikle çalışma saatleri, süreleri ve ücret boyutu gazetecilerin tükenmişlik yaşamasında rol oynarken editörlerinin ve meslektaşlarının tutumlarını şekillendiren haber odası kültüründeki yerleşik, yazılı olmayan kurallar da iş doyumunun belirlenmesinde önemli rol oynar. Gazetecilerin çalışma koşullarının değerlendirilmesine yönelik girişimlerden ilkinin 1971 yılından başlanarak her on yılda bir yapılmaya devam

edilen Amerikalı Gazeteciler araştırmaları (American Journalists surveys) olduğu söylenebilir. Bu araştırmalarla günlük ya da haftalık gazetelere, televizyon ve radyo kanallarına ve haber içerikli dergilere tam zamanlı çalışan gazetecilerin sahip olduğu sosyal özellikler, çalışma koşulları ile değer ve davranışların yıllar içerisindeki değişimleri gözlemlenmeye çalışılmıştır (Beam & Spratt, 2009: 426). Yukarıda andığımız gibi bu araştırmalarda da uzun çalışma saatleri, düşük ücretler gibi etkenler ön plana çıkarken 2005 yılında Poynter Medya Çalışmaları Enstitüsü (Poynter Institute for Media Studies) tarafından gerçekleştirilen 750 basın çalışanının katıldığı araştırmada, yönetim kadrosunun desteği ve stres altında çalışan gazetecilerle kurduğu empati önemli bir rol üstlenmiştir. Buna rağmen araştırmaya katılanların neredeyse yüzde 25'i çalıştıkları kurumların politikalarının, çalışanlarının psikolojik iyilik hallerine ilişkin herhangi bir endişe taşımadığını belirtmiştir (Seely, 2017: 23). Araştırmaya katılanlardan biriyse mevcut ilgiyi "sorumlu müdürüm tükenmeyeceğimden [burnout] emin olmak için sık sık duygusal 'ateşimi' ölçer" diye betimlemiştir (Beam & Spratt, 2009: 425).

Genel çalışma koşullarının ötesinde, bir de gazetecilerin devamlı karşılaştığı, bizim de bu araştırmada ele aldığımız şiddet içerikli habercilik süreçleri, bu nedenle de sık sık travmatik olaylarla ve travma yaşayan kişilerle iç içe çalışma deneyimleri söz konudur. 2001'de Teegan ve Grotwinkel tarafından ABD ve Avrupa'dan 61 gazeteciyle internet üzerinden yapılan uluslararası bir araştırmada katılımcıların tamamı travmatik olayları haberleştirmeyi işlerinin bir parçası sayarken yüzde 96'sıysa çeşitli düzeylerde korku ve çaresizlik duyguları içeren tepkiler gösterdiklerini belirtmiştir (Beam & Spratt, 2009: 424). Elbette travmatik olayların haberleştirilmesinden bahsederken yalnızca olay yerini kastetmiyoruz. Birçok haberci de olay yerindeki gazetecilerden ya da son yıllarda sosyal medyanın tüm dünyada daha aktif kullanılması ve internet haberciliğinin gelişmesi ile kamuoyundan ve yurttaş gazetecilerden gelen görsel ve işitsel malzemeleri kullanıma hazırlama görevini yerine getirirken bunlara maruz kalıyor. Görgü Tanıklığı Medya

Merkezi tarafından 2015 yılında gerçekleştirilen "İkincil Travmayı Öncelikli Bir Mesele Haline Getirmek" (Making Secondary Trauma A Primary Issue) araştırmasında katılımcılardan alınan yanıtlar doğrultusunda, haber odasında travmatik malzemelere maruz kalınmasının gazeteciler üzerinde bıraktığı etkiyi artıran kimi etkenler şu şekilde sıralanmıştır:

- Ürkütücü bir şey görmeyi beklemedikleri anda karşılaşmaları,
- Üzücü içeriklere devamlı maruz kalmaları,
- Hemen sonrasında bir haber ya da savunuculuk kampanyasında yer verilmeyen üzücü bir olaya ilişkin içerik aramaları ya da onu incelemeleri,
- İçeriğin, kişisel deneyimlerinden üzücü bir olayı hatırlatması ya da bir şekilde onunla ilişkili olması,
- Bir videodaki sesler içinde çığlık atarak acı çeken ya da hayatta kalmak için yalvaran insanların seslerini duymaları (Dubberley, Griffin & Bal, 2015: 21).

Bahsi geçen tüm bu çalışmaların güncelliğine bakarak gazetecilik mesleğinin travmatik etkilenmeye açık yanlarının henüz çok yeni kabul görmeye ve tartışılmaya başladığını anlayabiliriz. Örneğin uluslararası görev yerlerinde ve savaş cephelerinde görev alan muhabirlerin saldırgan ortamlarda ve kritik durumlarda fiziksel sağlıklarını nasıl koruyacakları hakkında *BBC* gibi büyük medya kuruluşları başta olmak üzere pek çok medya kuruluşu eğitimler ve bilgilendirme toplantıları düzenlese bile özellikle yeterli kaynağa ve farkındalığa sahip olmayan yerel medya kuruluşları açısından gazetecilerin psikolojik sağlığı haber odası kültürü içerisinde akla hep sonradan gelen bir kavram olmuştur (Seely, 2017: 2). Ne var ki zaman içinde yapılan araştırmalar sonucunda özellikle 2000'lerin ikinci yarısı itibarıyla BBC'nin yanı sıra *Reuters, CNN International* gibi kimi büyük haber kuruluşları da mesleki eğitim programlarına psikolojik travma içerikli bölümler eklemiştir (Beam & Spratt, 2009: 426).

Gazeteciliğin psikolojik yüklerinin uzun yıllar başat sorunlar arasında yer almamasının en önemli gerekçesi gazeteciliğin sessiz kalmayı öğütleyen, yazılı olmayan kurallarında saklıdır. Dworznik'in (2006: 537) dikkat çektiği üzere, bazı gazeteciler herhangi bir duygusal acı çekmeye hakları olmadığına inanır, travmatize olmamaları gerektiğini düşünür ya da depresyon ve anksiyete (kaygı bozukluğu) içeren duygularını itiraf etmelerinin işlerini yapamayacaklarını itiraf etmekle aynı şey olduğunu hissederler. Bu durum Simpson ve Boggs (1999) tarafından şöyle özetlenmiştir:

> "Gazeteciler arasındaki yazılı olmayan bir kural ne kadar vahşice olursa olsun hiçbir görevin, birinin fotoğraf çekme, veri toplama ya da bir hikâyeyi üretme kabiliyetine karşı koyamayacağını ileri sürer. Bir gazetecinin, trajik olayın duygusal yükünü kabullenmeden ya da onu hafifletmeden hemen bir sonraki hikâyeye devam etmesi aynı kuralın bir parçasıdır" (1).

Dahası bir yandan haber üretme rutini, gazetecilerin tanıklık ettikleri karşısında kendi hissettiklerine yoğunlaşmalarına zaman tanımayan bir hız ekonomisi ve çoklu görev yapma baskısına dayanır. Hâlihazırda habercilik rutini herhangi bir tür travma eğitimi içermediği ya da son derece travmatik olayları haberleştirdikten sonra danışmanlık almalarına zaman bırakmadığı için (Dworznik, 2008: 9) onlara öğretilen ve sıklıkla başvurdukları en kolay yöntem, haberin objektifiğini sağlama almak adına kendilerini olayın bütün duygusal taraflarından soyutlamaktır (Dworznik, 2008: 27).

Haber odası kültürü içindeki sessizlik, kabullenmeme, erteleme ya da kendini olaylardan soyutlama gibi davranışların yanı sıra travmatik olaylara doğrudan ya da dolaylı olarak tekrarlar biçimde maruz kalmaları da gazetecilerin hissizleşmesine neden olan bir diğer etkendir. Yine Dworznik'in (2008: 7-8) vurguladığı gibi, gazetecilerin acı ve ölüme tekrarlar biçimde maruz kalması, mağdurun hikâyesinin ayrıntılarını işlemesini ya da ona karşı herhangi bir duygusal tepki göstermesini olanaksız kılar. Bunun sonucunda en trajik olaylar karşısında bile mekanik, duruma uygun herhangi bir özellik taşımayan ve genellikle alaycı bir tepki ortaya koyarlar.

Feinstein (2013) üç uluslararası medya kuruluşunda çalışan yüz on altı gazetecinin kullanıcı türevli içeriklere [user generated content] dolaylı bir şekilde maruz kalarak çalışmaları hakkındaki araştırmasında gazetecilerin bu içerikler karşısında duygusal etkilenme yaşadığını ortaya koymuştur. Bu araştırma doğrultusunda birtakım öneriler geliştiren Feinstein (2013: 6), iyi gazeteciliğin sağlıklı gazeteciler tarafından yapılabileceğini, bu nedenle haber odası kültürünün yapısal unsurları hakkında kapsamlı bir yeniden düşünüm çerçevesinde, gazetecilerin diledikleri durumda gizli psikolojik danışmanlık alabilecekleri ve travmatik nitelikte materyale daha az maruz kalabilecekleri türde iyileştirmelerin medya kuruluşları tarafından ciddiye alınması çağrısında bulunmuştur.

Feinstein'ın çağrısı gerçeklikten uzak değildir. Nitekim, araştırmamız kapsamında görüştüğümüz uluslararası bir haber ajansında foto muhabirliği yapan bir görüşmeci, bütün büyük haber ajanslarında editörleri ve muhabirleri korumaya yönelik bir uyarı sistemi kullanıldığından bahsetmiştir: "Bazen çektiğim görüntü bana çok vahşi gelmemiş olabiliyor ama benim nerede neyi çektiğim belli. Onu haber merkezine gönderiyorum o gün o işle ilgilenen kişi görüntüyü biraz olsun kanlı bulduysa 'dikkat editörler bu fotoğraf şunu şunu içerir' diye uyarı geçiyor. Böyle kurallar çok önemlidir" (50, E).

Ne var ki gazeteciler yukarıda da bahsettiğimiz kuşaktan kuşağa aktarılan mesleki kültürlerine yerleşik sessizlik kuralı ve zayıf görünecekleri endişesi sonucu yöneticilerinden ve meslektaşlarından yardım istemeye ya da profesyonel psikolojik destek talep etmeye açık değillerdir. Seely'e göre ise (2017: 3), gazetecilerin işleri dolayısıyla yaşadıkları duygusal gerilimleri kabul etmeye ya da destek aramaya yönelik tereddütleri, inkâr ve güçlü görünmekten yana eğilimin baskın olduğu haber odalarının "maço kültürü" ile daha da şiddetli bir hal alır. Bu tür inkâr ya da geri çekilme mekanizmaları sonucunda kimi gazeteciler, negatif bir baş etme yöntemi olmasına karşın

haber odası kültürü içinde daha kolay kabul gören, alkol tüketimi gibi seçeneklere başvurabilmektedir (MacDonald, 2016: 35).

Bunların yanı sıra medya endüstrisi ve haber odası kültürünün doğurduğu ortamların cinsiyet ve yaş bakımlarından da travmatik etkilenme düzeylerinde değişiklik yarattığı görülmüştür. Araştırmalar kadınların ve daha genç gazetecilerin, erkeklere ve yaşça daha büyük gazetecilere oranla iş memnuniyeti düzeylerinin daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Bu duruma gerekçe olarak işleri üzerinde hissettikleri kontrol eksikliği ve onlara tanınan editoryal bağımsızlık ile yönetimsel destek yokluğu payının büyük olduğu değerlendirmesinde bulunmak mümkündür (Beam & Spratt, 2009: 425). Özel olarak gençlerse tükenmişlik riski daha fazla olan bir grup halini alır çünkü gerçek dünyadaki pek çok şeyin okullarda onlara öğretildiği gibi olmadığıyla ve hem kişisel hem de mesleki olarak taşıdıkları büyük beklentilerin kendilerine tanınmayan bağımsızlık, maddi sıkıntılar ve nihayetinde artan mesleki amaçsızlık duygusu sonucu uğradıkları hayal kırıklıklarıyla yüzleşmek zorunda kalır (MacDonald, 2016: 35).

Oysaki gazetecilerin editoryal bağımsızlığı, kendi çalışmaları üzerinde kontrol sahibi olabilmeleri ve meslektaşlarıyla aralarında dayanışmacı ilişkiler geliştirilebilmeleri gibi doğrudan çalışma pratikleriyle ilişkili, iş doyumlarını artırıcı olumlu koşullar kolaylıkla yaratılarak travmanın önlenmesine ve onunla baş etme yöntemlerine katkı sunulabilir.

d. Travmatik Görevler ve Travmayla Baş Etme Yöntemleri

Gazetecilerin şiddet içerikli haber üretme süreçlerinde ve sonrasında üzerlerinde kalan etkiyle travmatize olmalarını önlemek ya da yaşadıkları depresif duygularla baş etmelerini sağlamak için zaman içinde başvurmayı öğrendikleri kimi yöntemler vardır. Bu bölümde bu olumlu ve olumsuz özelliklere sahip baş etme mekanizmalarını gözden geçireceğiz.

Bu noktada ilkin, gazeteciliğin gerek haber konuları itibariyle gerekse de haber odasında üstü örtülen sorunların varlığı nedeniyle gazetecileri kısa sürede duyarsızlaşmaya yönelten yapıda bir uğraş olduğunu hatırlamamız gerekir. Duyguların, aynı zamanda bölmelenmesi[8] [compartmentalization] olarak da anılan bastırılması [suppression], bir tür mesleki "erdem" olarak öğretilmesine ve sıklıkla başvurulan bir baş etme yöntemi olmasına karşın Jukes (akt. Seely, 2017: 26-27) gazetecilerin bu "otomatik pilotta" devam etme eğiliminin "aşırı stres altında çökebilecek" hassaslıkta olduğunu belirtir. Sürdürülebilirliği şüpheli olan bu yöntem yerine gazetecilerin en fazla başvurduğu ve çeşitli şekillerde en iyi yaptıkları baş etme yönteminin "anlatmak," tanıklık ettiklerini aktarmak olduğundan bahsedebiliriz.

Figley (akt. Dworznik, 2006: 538) travmatik bir olayla baş etmenin ilk adımının, kişinin yaşadıklarını anlatması olduğunu söyler. Yaşanan deneyimi anlatmak, olayın kişinin zihninde yeni bir anlayışla gözden geçirilmesine yardımcı olabilir. Böyle bir durumda, kişinin ailesi, arkadaşları, meslektaşları ya da profesyonel destek verebilecek birileriyle konuşması faydalı bulunmaktadır. Ancak kimi gazeteciler, bu tür paylaşımların kendi zihinsel yüklerini boşaltmalarına yardımcı olduğunu kabul etmekle birlikte, bu yükü yakınlarına aktarmış olmak gibi bir durumdan endişe ettiklerini belirtmişler, bu nedenle travmatik deneyim hakkında konuşmanın yarar sağladığı kadar acı verici bir boyutu olduğunu da ifade etmişlerdir (Seely, 2017: 55-56).

İşle ilgili travma üzerine yapılan psikolojik araştırmalar sosyal ve kurumsal desteğin önemi noktasında uzlaşmaktadır (Beam & Spratt, 2009: 424). Özellikle kurum kültürü içinde, benzer deneyimlere sahip meslektaşlarla konuşmak, zorlayıcı olaylarda mizaha başvurmak ve yöneticilerin destek sağlamaya açık oluşu birer yardım mekanizması olarak

[8] Bir kişinin kendi psikolojik dengesini sağlayabilmek amacıyla birbiriyle çelişen değerlerini, duygularını veya inançlarını, bunların herhangi birinden vazgeçemediği takdirde, birbirinden ayırarak bilinçaltı düzeyde kurduğu bir savunma mekanizmasıdır.

işlev görebilmektedir (Seely, 2017: 56 & Newman, 2003: 10). Bu tür mekanizmaların ötesinde profesyonel desteğe başvurmak ise, gazeteciler açısından kabullenilmesi ve talep edilmesi zor bir durumdur. Elana Newman ve Roger Simpson tarafından (2003: 9) %98'i travmatize edici düzeyde şiddet içerikli haber yapan 875 foto muhabiri hakkında yapılan çalışmada, katılımcılardan dörtte üçü yöneticilerinin onlara herhangi bir danışma hizmeti önermediğini ancak önerilseydi bunun faydalı olacağını belirtmiş ve yüzde 83'ü özellikle stresli görevlerin ardından çeşitli bilgilendirme görüşmeleri bile sunulmuş olsa bunlara katılmak isteyeceklerini ifade etmişlerdir.

Gazetecilerin biriktirdikleri yükleri paylaşmakta yararlandıkları bir diğer yöntem yazıya dökerek olayı haberleştirmektir. Bu foto muhabirlerinin yararlanabildiği bir yöntem olmasa da bir gazete muhabiri konuya ilişkin hislerini "korkunç olaylar hakkında yazmak stresimi alıyor. Beni hâlâ rahatsız eden birkaç korkunç olay, hazır bulunduğum ancak bir nedenle hakkında yazamadıklarımdır" şeklinde özetlemiştir (Newman, 2003: 7). Foto muhabirlerine ise en çok çalışmaları üzerinde editoryal kontrole sahip olmak iyi hissettirmektedir. Aynı araştırmada bir foto muhabiri, çektiği görüntülerdeki vahşetin, kendisi onu gizlemiş olsa da bir başka yayın organında açık bir şekilde gösterilmesinin ailede yarattığı acı karşısında ne kadar üzüldüğünden bahsetmiştir (Newman, 2003: 10).

Kimi durumlardaysa gerek muhabir gerekse mağdurlar tarafından olayın anlatılabilmiş olmasının yarattığı güce ya da haberi en ayrıntılı şekilde alabilmek gibi farklı bir noktaya odaklanılarak olay, yarattığı travmatik duygu yerine daha iyileştirici bir şekilde anımsanabilir. Uzun vadede insan, yaşananlar sırasında yaptıklarının sonucunun ne olduğu üzerine bir anlam kurabilir ve deneyim bu noktada ödüllendirici ya da memnun edici bir tanım alabilir (Dworznik, 2006: 540). Gazetecilerin bir haberden kimi zaman da yaptıkları işin tüm stres yüküne ve haberleştirdikleri olaydaki bütün çirkinliklere rağmen olumlu duygularla ayrılabilmelerinde, kendilerini birlikte çok iyi çalışan, saygıdeğer ve

imrenilecek bir ekibin parçası olarak hissetmelerinin payı büyüktür (Dworznik, 2006: 550).

Bu gibi haber üretme süreçleri aynı zamanda gazetecilerin kendi yaşamları ve karakterleriyle ilgili kimi şeylerle yüzleşmelerine; ölümle karşılaşmak ve insanların sevdiklerinin ölümünü haber alma anlarına tanıklık etmek gibi konuları tartışmalarına ve kimi zaman çalışırken kendi hayatlarını tehlikeye atmaları nedeniyle kendilerine daha fazla değer vermeyi ve korunmayı öğrenmelerine zemin hazırlayabilir (Dworznik, 2006: 540).

Gazeteciler açısından üzerinde yoğunlaştıkları konuları dönem dönem değiştirmek de her zaman bir seçenektir. Mümkün oldukça travmatik içerikli haberler yapmaya ara vermek gazetecilerin andığı bir başka baş etme mekanizmasıdır (Seely, 2017: 58). Ayrıca kendilerini iyi hissetmek adına günlük hayatlarına dâhil edebilecekleri daha farklı yöntemlere de başvurabilirler. Bunlar yaptıkları işin duygusal yükünden kaçınmak, görüştükleri kişileri, tanık oldukları manzaraları daha az düşünmek için spor yapmak, sanatla ilgilenmek, hayvanlarla vakit geçirmek ve kampa gitmek ya da bahçe işleriyle uğraşmak gibi dinlendirici hobiler bulmak; duygularını dışa vurmalarına yarayan rahatlatıcı bir yol olarak ağlamak ve aşırı alkol tüketimi ile kendilerine zarar gelmesi olasılığı bulunan riskli davranışlarda bulunmak olabilir (Seely, 2017: 57-60). Travmayla baş etmenin bir başka yolu, yaşanan deneyimin olumlu boyutunu öne çıkarmaktır. Dworznik (2006: 543), oğlunu yakın zamandan motorsiklet kazasında yitiren bir anneyle yaptığı röportajı haberleştiren muhabirin "o hikâyeyi anlatarak aileyle bir dostluk ilişkisi kurdum" şeklindeki sözlerini aktarır. Baumeister ve Newman (akt. Dworznik, 2006: 538), anlatıcı deneyiminin muhabir tarafından bir başka anlam çerçevesinde yeniden yorumlanmasının önemli bir baş etme yöntemi olabileceğini belirtirler. Muhabirin anneyle kurduğu ilişki, temelinde bir dostluk olsun ya da olmasın, bu türden bir örnektir. Dworznik'e göre (2006: 544), bu tür yeniden temellendirme çabaları, gazetecilerin maruz

kaldığı tehlikeli bir deneyim ya da yapmak zorunda kaldıkları üzücü bir röportaj sonrasında yanlış bir şey yaptıklarına ya da birine zarar verdiklerine ilişkin stres duygusundan kurtulup yaşadıkları deneyimi mantık çerçevesine oturtarak konuyu işlemeyi ve işlerini sürdürebilmeleri için gerekli yöntemlerdir. Baumeister ve Newman'a göre (akt. Dworznik, 2006: 544) temellendirmenin bir diğer yolu, kişinin kendisinden ziyade başkalarını, örneğin olayın mağdurlarını suçlamasıdır. Ne var ki bu genellikle, çalışmanın başında andığımız cenaze evi örneğinde olduğu gibi gazetecinin aslında utanç ya da suçluluk duyduğu ancak kabullenmekten kaçındığı bir davranışta bulunduğu durumlarda daha fazla başvurulan bir yöntemdir. MacLeod ve Paton ise (akt. Dworznik, 2006: 545) gerçekleşen travmatik olay için başka birini ya da bir şeyi suçlamanın kimileri tarafından kişinin kendine olan saygısını düşürdüğünden ve baş etmesini engellediğinden, kimileri tarafındansa kişinin kendisini suçlamasının buna kıyasla çok daha zarar verici olduğunun savunulduğundan bahseder. Bunun belli bir ölçüde tersi, olayın gerçekleşip gerçekleşmemesinde herhangi bir biçimde hiçbir kontrolleri olamayacağını, yaşananı önleyemeyeceklerini kendilerine telkin etmeleriyle, hissettikleri suçluluk duygusundan kurtularak genel anlamda yararlı olma motivasyonlarını yeniden inşa etmeleridir (Dworznik, 2006: 547).

Gazetecilerin doğrudan ya da dolaylı biçimlerde tanıklık ettikleri travmatik deneyimleri göz ardı etmekte işlerine yükledikleri anlamın da rolü büyüktür. Seely'nin (2017) araştırmasına katılan deneyimli muhabirlerden biri işine karşı duygularını "o görevlere 'bu benim işim' diye düşünerek gidiyorum. Bu benim içime işlemiş bir şey. Bu önemli ve fark yaratan bir iş" diye ifade etmiştir (60).

Ayrıca tıpkı konu üzerine konuşmaktan kaçınmak, sessiz kalmak gibi eşduyum yorgunluğuna işaret eden, sıkça başvurulan bir başka yöntem de "kara mizah"tır [dark humor/gallows humor]. Mizah, birbiriyle ilgisiz iki şey ya da durum arasında bağ kurmasıyla bir yeniden yorumlama meydana getirerek çatışan senaryoların bile başka bir

ışık altında görünmesine olanak sağlar (Figley, 1995: 141). Bu nedenle kara mizah travmatik olaylarla rutin olarak karşılaşılan mesleklerde yaygındır; gülmek yalnızca çalışanların streslerini almakla kalmaz, travma sonrası korku ve depresyon duygularının üstesinden gelmelerine de yardımcı olur (Figley, 1995: 216). Yine Figley'nin (1995) aktardığına göre, mizah kişilerin sorunla baş etmekten kaçınmalarına yardımcı olan bir inkâr yöntemi, eylemsizlik ve geri çekilme yolu ya da normal görünme çabası olarak kullanılmaktadır (Figley, 1995: 148).

Gazetecilerin en başta kendi travmatik duygularıyla baş edebilmek ve mesleklerine devam edebilmek için başvurdukları tüm bu yolların yanı sıra yöneticilerine çeşitli bahaneler ileri sürmeleri, yalan söylemeleri ya da bu isteksizliklerini açıkça beyan etmeleri, bazı olayları yas süresini uzatmamak adına fotoğraflamak istemediklerini ileri sürmeleri, kimi zaman bilerek olay yerine geç gitmeleri, görev duyurusunu duymamış gibi yapmaları vb. birçok yolla onları zorlayan haberlere gitmemeye çabaladıkları da bir gerçektir (Atalay, 2017: 27).

Ele aldığımız bu baş etme yöntemlerinin yanı sıra travmatize olmuş kişilerle çalışmanın, meslek sahibi kişilere kattığı birtakım olumlu özellikler de olduğu bulgulanmıştır. McCann ve Pearlman (akt. Goldenberg, 2002: 218) bu özellikleri şöyle sıralar:

1) Önemli bir işin parçası olmanın yaşamın anlamına kattığı derinlik,
2) Başkalarının acılarına karşı daha fazla hassasiyet ve empati göstermek,
3) Sosyal aktivizme daha büyük bağlılık hissetmek; şiddete yol açan sosyal ve siyasal koşullara ilişkin farkındalığın artması,
4) Mağdurlara yardımcı olmaktan dolayı özsaygı hissinin artması,
5) İnsanların travmatik deneyimlere katlanma, onları aşma ve onları dönüştürme becerileri hakkında umutlu olmak,
6) Ve dünyaya ilişkin daha gerçekçi bir bakış açısına sahip olmak.

Araştırmanın bu ilk bölümünde öncelikle amaçlarımız çerçevesinde dolaylı travma kavramlarından TSSB, ikincil travmatik stres, eşduyum yorgunluğu, tükenmişlik ve üstlenilmiş travmayla ilgili bugüne kadar uluslararası literatürde ortaya konmuş çalışmaları gözden geçirdik ve bu kavramların gazetecilik deneyimleriyle ilişkileri üzerine bir kavramsal tartışma yürüttük. Ayrıca, şiddet içerikli habercilik bağlamında gazetecilik meslek etiği ilkeleri ile iletişim fakültelerindeki müfredatın ve basın kuruluşlarındaki meslek içi eğitimlerin mesleki özgüveni arttıran ve travmayı önlemeye dönük taraflarını gözden geçirdik. Ayrıca haber odası kültürü ve çalışma pratiklerinin gazetecileri travmaya karşı savunmasız bırakan yazısız kurallarını ve gazetecilerin mesleki travmayla baş etmekte kullandıkları olumlu ve olumsuz özelliklere sahip yöntemleri inceledik.

Tüm bu incelemeler ışığında araştırmanın ikinci bölümünde, örneklem grubumuza en uygun olan araştırma yöntemlerinden sormaca ve yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniklerinden yararlanarak katılımcıların meslek etiği ilkeleri, haber odası dinamikleri, toplumsal yapı ve kişisel deneyimleri üzerine ayrıntılı verilerin nasıl toplandığını açıkladık. Bunu yaparken temel dayanağımız olan araştırma sorularından bahsettik ve yararlandığımız ölçekler ile bunların değerlendirilme yöntemlerini inceledik.

İkinci bölümde ayrıca, kullandığımız araştırma yöntemlerinin özelliklerinin yanı sıra yine ilk bölümde incelediğimiz konu başlıkları üzerinden giderek katılımcılara şiddet içerikli habercilik deneyimlerinden sonra kendilerini daha iyi hissetmek için ne gibi yöntemlerden yararlandıklarını sorduk; konuyla ilgili aldıkları eğitimler ile bunların mesleki yaşamlarına olan etkilerinden bahsetmelerini istedik ve meslektaşlar arası ilişkileri ile yöneticilerinin tutumları üzerine düşüncelerini aldık. Bu bölümde uygulama ve değerlendirme süreçlerini ayrıntılandırdığımız yöntemlerle ortaya konulan tüm verilerin analizini ise üçüncü bölümde gerçekleştirdik.

II. METODOLOJİ

Dolaylı travma üzerine yapılan temel kavramsal tartışmaları ve bu kavramların şiddet içerikli habercilik süreçlerinde kendilerini gösterdikleri biçimleri uluslararası çalışmalardan da yararlanarak bir önceki bölümde ayrıntılı bir şekilde değerlendirmeye çalıştık. Bu bölümdeyse Türkiye'de şiddet içerikli habercilik yapan gazetecilerin de haberleştirdikleri öykülerden duygusal olarak etkilenebileceklerini ve demografik farklılıklar ile haber odası kültürünün bu etkilenmenin düzeyindeki belirleyiciliğini anlamak iddiasıyla yola çıktığımız çalışmanın ayrıntılarını sunacağız.

1. Araştırma Soruları

Bu araştırmayı yapmaktaki temel motivasyonumuz Türkiye'de gazetecilerin meslekleri dolayısıyla maruz kaldıkları dolaylı travmayla olan ilişkilerini tespit edebilmek olduğu kadar hem akademik alanda hem de medya endüstrisinde bu kapsamda yapılan çalışmaların önemine ilişkin algıyı güçlendirmek ve mevcut bilgi birikimine katkıda bulunmaktır. Türkiye'deki gazeteciler özelinde böylesi bir nicel ve nitel araştırma daha önce yapılmamış olduğu için çalışmamızın doğası keşfetmeye dönük olup rehber edindiğimiz araştırma soruları da daha önce yapılmış olan uluslararası çalışmaların sonuçlarından yola çıkılarak ortaya konmuştur.

Tüm yardım çalışanlarında olduğu gibi gazetecilerin de kişisel özelliklerinin travmatik etkilenme düzeylerinde belirleyici olduğundan önceki bölümlerde bahsetmiştik. Yaş, cinsiyet, mesleki deneyim süresi, travma ve travma yaşayan kişilere yaklaşım konuları üzerine eğitim alınıp alınmaması gibi etkenlerin gazetecilerde farklı düzeylerde dolaylı travma biçimlerinin gözlemlenmesinde etkili olduğu çeşitli araştırmalara konu olmuşken bu araştırmada aşağıdaki araştırma sorularıyla bu ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır:

S.1: Yaş, cinsiyet, mesleki deneyim süresi gibi demografik etkenlerin gazetecilerin dolaylı travma düzeylerinde etkisi var mıdır?

S.2: Şiddet içerikli haber üretim süreçlerine ilişkin okulda ve/veya çalıştıkları medya kuruluşlarında eğitim alan gazetecilerin oranı nedir? Bunun dolaylı travma düzeylerinde bir etkisi var mıdır?

Ayrıca bugüne kadar gazetecilerin hem yoğun bir biçimde şiddet içeren tek bir olaydan dolayı yaşama olasılıkları bulunan travma sonrası stres bozukluğu hem de gündelik bir biçimde maruz kaldıkları şiddet, yaralanma, ölüm ve hastalık içeren görevler nedeniyle birikimli olarak geliştirme olasılıkları bulunan dolaylı travma türleriyle olan ilişkileri hakkında uluslararası akademik çevrelerce çeşitli araştırmalar yapılmış ve bu ilişkiyi ortaya koymak için birbirinden farklı sonuçlar veren çeşitli ölçeklerden yararlanılmıştır (Dworznik, 2008: 77). Bu araştırmada Türkiye'deki gazetecilerin durumunu anlayabilmek amacıyla yararlandığımız ölçeklerle ilişkili olarak aşağıdaki araştırma soruları ortaya atılmıştır:

S.3: Şiddet içerikli habercilik yapan gazeteciler, "Çalışanlar için Yaşam Kalitesi Ölçeği"ne verdikleri yanıtlarla iş doyumu, tükenmişlik ve ikincil travmatik stres düzeylerine ilişkin nasıl değerlendirmeler ortaya koyar?

S.4: "Gazeteciler için Travmaya Maruz Kalma Ölçeği" gazetecilerin karşı karşıya kaldığı, travmatik etki yaratma potansiyeli olan vakaların çeşitliliği, haklarında haber üretme sıklığı ve deneyimlenen durumun yoğunluğunun dolaylı travma düzeyindeki belirleyiciliğine ilişkin nasıl bir değerlendirme ortaya koyar?

Son olarak hem çevresel hem de kurumsal sosyal destek eksikliğinin, gazetecilerin mesleklerinden dolayı yaşadıkları duygusal tepkileri profesyonel kimliklerine zarar gelebileceği algısıyla inkâr etmelerine ve yöneticilerinin de bu gibi durumları görmezden gelmesiyle yardım istemeye ya da sıkıntı duydukları konular hakkında konuşmaya çekinmelerine neden olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun da onları yaşadıklarıyla baş etmekte farklı yöntemler kullanmaya itmesi dolaylı travma yaşamalarında etkili bir nedendir

(Dworznik, 2008: 82; Griffin, 2015: 99). Bu kapsamda da çalışma içerisinde aşağıdaki araştırma soruları yöneltilmiştir:

S.5: Gazeteciler deneyimlerine ilişkin duygularını ve yaşadıkları dolaylı travma belirtilerini kimlerle paylaşmaya daha açıktır? Bunun nedenleri neler olabilir?

S.6: Gazeteciler şiddet içerikli habercilik pratikleri içerisinde deneyimledikleriyle baş etmekte hangi yöntemleri ne oranda tercih etmektedir? Bunun nedenleri neler olabilir?

2. Örneklem ve Veri Toplama

Araştırma verileri, gazete, radyo, televizyon ve internet haberciliği gibi medyanın çeşitli alanlarında çalışan gazeteciler arasından özellikle şiddet içerikli habercilik yapanlara erişilerek kendilerinin internet üzerinden doldurabildikleri bir anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Bu anket formu, katılımcıların demografik bilgilerini; hangi tür travmatik konularla ilgili ne sıklıkta görev aldıklarını; yaptıkları çalışmalar sonucu edindikleri iş doyumu ile yaşadıkları dolaylı travma oranı ve bunları kimlerle paylaşıp, hangi yollarla baş etmeye çalıştıklarını anlamaya çalışan dört bölümden oluşmaktadır. Bu verileri toplamak üzere kullandığımız soru formlarını ayrıntılandırmadan önce örneklem grubumuzun özelliklerinden ve veri toplama sürecimizden bahsedeceğiz.

Araştırmamızın örneklem grubu, ana akım ya da alternatif herhangi bir medya kuruluşunda muhabirlik, foto muhabirliği, editörlük, kameramanlık gibi mesleklerde çalışıp doğrudan olay yerinde ya da olayın ardından ilgili kişilerle gerekli görüşmeleri yaparak ve haber odasında yayına hazırlık süreçlerinde yer alarak şiddet içerikli haberlerin üretiminde görev alan gazetecilerden oluşmaktadır. Örneklem grubunun, büyük medya kuruluşlarında tam zamanlı çalışan gazetecilerden internet temelli haber sitelerinde serbest olarak çalışan gazetecilere kadar geniş bir yelpazeden oluşması özellikle tercih edilmiştir. Son yıllarda gazeteciler ve medya kuruluşları üzerindeki iktisadi ve siyasal baskılar nedeniyle pek çok medya çalışanı kurum ya da mecra

değiştirmek zorunda kalmış, bir kısmıysa serbest çalışmaya başlamıştır. Mecraya ilişkin bir sınırlamaya gidilmemesinin nedeni, araştırmamızın sorunsalıyla ilgili deneyim sahibi olabilecek kişileri örneklemin dışında tutmama isteğimizdir. Bu nedenle yukarıda andığımız mesleklerden biri ve hatta birkaçının birden sorumluluğuna sahip olarak şiddet içerikli habercilik yapan gazetecilerin tamamı, travmatik olaylarla ve travma yaşayan kişilerle karşı karşıya kalmaya oldukça müsait olmaları nedeniyle örneklem grubuna dâhil edilmiştir. Bu açıdan özellikle belirtmemiz gerekiyor ki, anket formumuzda katılımcılara her ne kadar hangi medya kuruluşunda çalışmakta oldukları ya da son bir yıl içinde yaptıkları şiddet içerikli haberlerin konu başlıkları gibi sorular yöneltilmiş olsa da katılımcılardan alınan kimi yanıtlarda artık aktif olarak gazetecilik yapmadıkları belirtildiği gibi kimi katılımcıların yanıtları da bu konuyu şüpheli bırakmıştır. Ne var ki bu katılımın, sahada uzun yıllar emek vermiş gazetecilerin böylesi bir araştırmanın yapılmasından dolayı deneyimlerini paylaşmaya yönelik duydukları heyecandan kaynaklandığını görmemiz ve verdikleri yanıtların araştırmanın geneline sağlayacağına inandığımız katkılar nedeniyle, şu an aktif olarak bir medya kuruluşunda çalışmasa da geçmişte şiddet içerikli habercilik yapmış ve hâlihazırda gazetecilikle ilgili çalışmalarını sürdüren katılımcılar da örneklem grubunda tutulmuştur.

Bu kapsam çerçevesinde, 1 Şubat-15 Mart 2019 tarihleri arasında 65 gazeteciden alınan yanıtlardan 3'ü şiddet içerikli habercilik deneyimleriyle ilgili sorulara vermiş oldukları olumsuz yanıtlar nedeniyle değerlendirme dışında tutulmuş, araştırmaya geriye kalan 62 gazeteci dâhil edilmiştir.

Veri toplama yöntemi olarak Google'ın ücretsiz anket oluşturma hizmetinden yararlanılarak katılımcı tarafından doldurulduğu anda yanıtların sisteme düştüğü bir anket formu bağlantısının e-posta aracılığıyla gazeteciler arasında yaygınlaştırılması tercih edilmiştir. Çevrimiçi anket [online survey] yöntemi, gerek coğrafi olarak daha fazla sayıda gazeteciye ulaşabilmek bakımından, gerekse de zaman ve maliyet bakımından

veri toplama sürecini kolaylaştırdığı için tercih edilmiştir. Ancak çevrimiçi anketlerin yanıtlanma oranının, geleneksel anket tekniğinin altında kaldığı da bilinmektedir (Griffin, 2015: 104). Bu nedenle en başta kolay anlaşılabilir ve yanıtlanabilir soruların seçilmesi; kullanılan anket formunun çalışma alanında bilinen bir kişinin üst yazısıyla katılımcılara dağıtılması; araştırmanın sosyal öneminin vurgulanması ve sürecin hatırlatma paylaşımlarıyla takip edilmesi gibi yöntemler katılımcı sayısını artırmak için başvurulabilir olup bu araştırmada tüm bu yollardan yararlanılmıştır.

Gazetecilere ulaşmak için ilk olarak, Çağdaş Gazeteciler Derneği'nin (ÇGD) e-posta grubuna araştırmayı açıklayan ve anket formunun bağlantısını içeren bir e-posta, Ankara Üniversitesi Gazetecilik bölümünde akademisyen olan eski bir Yönetim Kurulu üyesi tarafından kaleme alınan bir üstyazı eşliğinde paylaşılmıştır. Aynı zamanda, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yönetim Kurulu Genel Sekreteri'yle görüşülerek araştırmanın üyelere paylaşılması rica edilmiştir. Bununla beraber çeşitli gazete ve televizyonlarda çalışan, şiddet içerikli habercilik deneyimleri olduğu bilinen kimi muhabirlere ve foto muhabirlerine telefonla ulaşılarak ilgili e-postayı, araştırmaya merak duyabilecek meslektaşlarıyla paylaşmaları konusunda destek istenilmiştir. Yine kimi gazeteciler tarafından da e-posta içeriğinin kopyalanarak mesajlaşma uygulaması *Whatsapp*'taki ve sosyal paylaşım ağı *Facebook*'taki gazetecilere özgü gruplarda yaygınlaştırıldığı bilgisi edinilmiştir.

Araştırma için yaygınlaştırılan e-posta'nın içeriğinde, hazırlanan anket formuna ilişkin bağlantının yanı sıra araştırmanın konusunu ve önemini ayrıntılı bir şekilde açıkladığımız bir bilgilendirme metni de gönderilmiştir. Bu metin içerisinde, gönüllülük esasına uygun olarak katılım gösterilebilecek, bu araştırmanın ilerleyen aşamalarında gereksinim duyulması ve katılımcının da daha fazla katkı sunmayı onaylaması halinde kendisine ulaşabileceğimiz bir e-posta adresi sunması dışında herhangi bir kimlik tanımlayıcı bilgi istenmediğinin ve yanıtlarının anonim bir şekilde yalnızca çalışma kapsamında

kullanılacağının altı çizilmiştir. Ayrıca araştırma kapsamında zihinlerinde herhangi bir soru işareti oluşması halinde ulaşabilmeleri için araştırmacının e-posta adresi ile danışmanın iletişim bilgileri sunulmuştur. Katılımcıların bu bilgilendirme metnini okuyup anladıktan sonra metnin sonunda yer alan anket formu bağlantısını açarak soruları yanıtlamalarından araştırmaya katılmaya gönüllü oldukları sonucuna varılmıştır.

Ayrıca anket yöntemiyle edinilen verileri daha doğru bir şekilde çözümlemek ve olgular arasındaki nüansları net olarak görebilmek için karma araştırma yönteminden yararlanılması gerektiği düşünülmüştür. Anket formunda katılımcılara, gerek duyulması halinde araştırmacıyla görüşme yapmayı tercih edip etmedikleri de bu amaçla sorulmuştur.

Araştırmaya uygun görüşme biçimi olarak "derinlemesine görüşme" [in-depth interview] tekniğinden yararlanılarak katılımcılarla, araştırmacıya esneklik ve katılımcıya konuşma özgürlüğü alanı tanıyan "yarı yapılandırılmış görüşmeler" [semi-structured interview] gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme yönteminde, tartışılacak konulara ilişkin araştırmacının genel bir planı vardır ancak soruların akışında ve kullanılan sözcük ve/veya kavramlarda sabit bir yol izlenmesi gerekmediği gibi tekniğin asıl yönelimi, katılımcıyı "kendi sözcükleriyle" konuşturmaktır (Packer, 2017: 56). Bu bakımdan Bogdan ve Biklen de (akt. Packer, 2017: 62) "iyi yapılmış görüşmeler, öznelerin rahat olduğu ve bakış açılarını özgürce ifade edebildikleri görüşmelerdir... Bu tür görüşmeler, katılımcıların görüşlerini yansıtan sözcüklerle dolu zengin bir veri ortaya koyarlar" önerisinde bulunur. Görüşmeler genellikle ses kaydına alınır ve çözümlenerek yazıya aktarılıp anlamlandırma, eldeki verilerle kıyaslama ve özetleme tekniklerinden yararlanılarak incelenir. Yarı yapılandırılmış görüşme yönteminde alınan ses kaydını yalnızca araştırmacı dinleyip çözümleyecek ve anonimleştirerek kullanacak olsa bile kayıt cihazının varlığı görüşme yapılan kişiye, o ortamda bulunmayan üçüncü bir dinleyicinin varlığını anımsatır. Bu nedenle Honey (akt. Packer, 2017: 61) yöntemin

barındırdığı kontrollülüğe ilişkin düşüncesini "bu görüşme kelimenin bildiğimiz anlamıyla gerçekleştirilen bir sohbet değildir; aksine sözlü bir metindir" diye açıklar.

Bu bağlamda, anket verileri incelenerek görüşme yapılmasına karar verilen katılımcılarla kendilerine uygun bir zaman ve mekânda bir araya gelindiğinde öncelikle şiddet içerikli habercilik ve dolaylı travma hakkındaki fikirlerini öğrenmek üzere kısa birer sohbet yapılmış ve çalışmamız kapsamında bir kavramsal ortaklaşmaya varılmıştır. Ardından görüşmenin ses kayıt cihazıyla kaydedilmesine onay verip vermedikleri sorularak görüşmeye bu onayın ardından başlanmıştır. Gerçekleştirdiğimiz yarı yapılandırılmış görüşmeler sırasında gazetecilere psikolojik durumlarını etkilediğine inandıkları ilk görevleri ve psikolojik durumlarını en fazla etkilediğini düşündükleri görevleri dâhil olmak üzere mesleki deneyimlerinden bahsetmeleri istenmiştir. Ayrıca özetle "Şiddet içerikli haberlerle ilgilendikten sonra kendinizi daha iyi hissetmek için neler yapıyorsunuz?" "Çalıştığınız medya kuruluşlarında sizi bu tarz haberlere psikolojik olarak hazırlayacak eğitimler verildi mi? Verildiyse nasıl bir içeriğe sahipti?" ve "Bir haber sonucunda travmatik etkilenme yaşamanız halinde bunu yöneticilerinizle ya da meslektaşlarınızla paylaşabiliyor musunuz? 'Evet'se nasıl tepkilerle karşılaşıyorsunuz?" gibi sorular yöneltilmiştir. Daha sonra bu tip sorular kapsamında gerçekleştirilen tüm görüşmelerin ses kayıtları çözümlenerek içerisinden araştırmamızın kavramsal çerçevesini oluşturan tartışmalarla ve niceliksel araştırma yöntemiyle elde edilen verilerle çelişen ya da onları kuvvetlendiren anektodlar seçilerek ve ortaklaşan yönleri özetlenerek analiz edilmiştir.

3. Ölçekler ve Ölçeklerin Değerlendirilmesi

Bu çalışmada anket yöntemini kullanıp belirli sayıda gazeteciye sabit anket formları ve uluslararası literatürde geçerli kabul edilen ölçeklerle ulaşarak niceliksel bir araştırma ortaya koymaya çalışmamızın iki nedeni vardır. Bunlardan biri Türkiye'de gazetecilerin şiddet içerikli habercilik deneyimlerini ve dolaylı travmayla ilişkilerini ortaya koyan

herhangi bir veri toplama çalışması daha önce yapılmadığı için bu alanda değerlendirmeler yapabileceğimiz somut verilere erişmektir. Diğeriyse herhangi bir ölçekten yararlanmamanın ya da yalnızca ucu açık sorular yöneltmenin katılımcıların kişisel algıları doğrultusunda yanıtlanmaya daha müsait olması ve bu nedenle de gelecekte bu araştırmanın sağlamasını yapacak ve onu geliştirecek yeni çalışmaların yapılabilmesini zorlaştıracak olmasıdır.

Bu motivasyonla anket formumuzu dört ana bölümden oluşturduk. İlk bölümde katılımcıların cinsiyet, yaş, mesleki deneyim süresi, eğitim durumu, çalıştıkları basın kuruluşları, şiddet içerikli habercilik süreçlerine özgü herhangi bir eğitim alıp almadıkları gibi demografik ve akademik formasyona ilişkin sorulara yer verilmiştir. Uluslararası literatürdeki araştırmalarda bu etkenlerin gazetecilerin travmatik olaylara maruz kalmaları sonucu gösterdikleri fiziksel, psikolojik ve davranışsal tepkilerin düzeyinde etkili olduğu ortaya konduğu için, benzer nitelikteki verileri gözden kaçırmamak adına öncelikle yanıtlarını çoktan seçmeli olarak verebilecekleri ya da metin kutularına yazabilecekleri 11 soruda bu unsurları biraraya getirdik.

Anket formunun ikinci bölümünde gazetecilerin travmatik etki yaratma potansiyeli bulunan olaylara meslekleri dolayısıyla maruz kalma sıklıklarını ve yoğunluklarını anlamaya yarayan temel bir ölçek olarak 2001 yılında Pyevich tarafından geliştirilip kullanılmaya başlanan "Gazeteciler için Travmaya Maruz Kalma Ölçeği"nden (Journalist Trauma Exposure Scale – JTES) yararlanılmıştır (Seely, 2017: 17). Bu ölçek bugüne kadar gazetecilerin travmayla doğrudan ya da dolaylı ilişkileri üzerine yapılan sayısız çalışmada yol gösterici olmuştur (Seely, 2017: 35). Toplam 23 sorudan oluşan "Gazeteciler için Travmaya Maruz Kalma Ölçeği" içinde üç alt ölçek bulunmaktadır: 1-14 arasındaki sorular son bir yılda "yaralı ya da ölü çocuk içeren görevler," "cinayet içeren görevler," "cinsel saldırı içeren görevler" ve "toplu ölüm içeren görevler" gibi başlıklardan hangilerini ne sıklıkta haberleştirmek zorunda kaldıklarına verilen sayısal

yanıtlar toplanarak gazetecilerin maruz kaldıkları travmatik etki yaratma potansiyeli bulunan olayların sıklığına erişmeyi hedeflemektedir. Yine 1-14 arasındaki soru başlıklarından kaçına maruz kalındığına dair yanıtlar (rakamsal değer) üzerinden haber yapılan konuların çeşitliliği belirlenmektedir. Son olarak, yanıtları "evet" ve "hayır" şeklinde toplanan, 15-23 arasındaki "sayılan görevlerin herhangi birini olay yerinde haberleştirdiniz mi?" "Haberleştirirken hiç fiziksel saldırıya uğradınız mı?" ve "Haberleştirirken hiç kimsenin ölümüne ya da yaralanmasına tanık oldunuz mu?" gibi sorulara verilen "evet" yanıtları toplanarak da maruz kalınan olayların yoğunluğu hakkında fikir sahibi olunabilmektedir. Bu ölçeğin gazetecilerin son bir yıllık deneyimleriyle sınırlı tutulmasının nedeni belleğin yanıltıcılığını en aza indirmektir (Backholm, 2012: 26).

Anket formunun üçüncü bölümünde, tanı koyma amacı gütmeyen ancak travmatik içerikli olaylarla ilişkili mesleklerde çalışanların geçmiş bir aylık süreçteki iş doyumlarına, tükenmişliklerine ve ikincil travmatik stres düzeylerine ilişkin bir sonraki adımı atabilmek için "Çalışanlar için Yaşam Kalitesi Ölçeği"nin (The Professional Quality of Life Scale – ProQOL) 2009 yılında Stamm tarafından geliştirilen beşinci versiyonundan yararlanılmıştır. İçinde üç alt ölçek bulunan 30 maddelik bu ölçek orijinaline sadık kalınarak kullanılırken yalnızca gazetecilerin, maddeleri daha kolay içselleştirmesine yarayacak kimi kelime değişiklikleri yapılmıştır. "Çalışanlar için Yaşam Kalitesi Ölçeği"nin yanıtları 5'li Likert ölçeğine göre "Hiçbir zaman=1," "Nadiren=2," "Bazen=3," "Sıklıkla=4" ve "Çok Sık=5" şeklinde düzenlenmiş ve her bir alt ölçeğin sonucunu verecek madde grubu kendi içinde toplanarak edinilen puanın yüksekliğine ya da düşüklüğüne göre katılımcıların iş doyumu, tükenmişlik ve ikincil travmatik stres düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır.[9] Ölçeğin tükenmişlik alt ölçeğinde bulunan ters

[9] Likert ölçeğine göre, temel ölçekte sunulan önermelere katılım düzeyini belirlemek amacıyla iki aşırı uç arasında yer alan birden çok seçenek dereceli bir şekilde sunulur. Değerlendirme aşamasında bu seçeneklere birer sayısal değer atanır ve böylece nitel veri nicel veriye dönüştürülerek analiz edilir.

maddelerin puanlaması da buna uygun yapılmış, örneğin "Kendimi mutlu hissediyorum." maddesine "Hiçbir Zaman=1" yanıtını veren bir katılımcının tükenmişlik düzeyi değerlendirilirken soruya verilen puan tersine çevrilerek toplam tükenmişlik puanına 1 yerine 5 puan eklenmiştir. Bu bakımdan tüm alt ölçeklerde "Bazen=3" yanıtı da katılımcılar açısından büyük oranda ortalama ya da ılımlı bir tutum şeklinde yorumlanabilen "tarafsızlık" seçeneği olarak sunulmuştur.[10]

Gazetecilerin travmatik etkilenme yaratma potansiyeli bulunan olaylara ne sıklıkta maruz kalıp hangi düzeylerde iş doyumuna ve dolaylı travma deneyimlerine sahip olduklarını anladıktan sonra sunduğumuz anket formunun son bölümünde bunları çevrelerinden kimlerle paylaştıkları ve ne tür baş etme yöntemleri kullandıklarını öğrenmek üzere kendi hazırladığımız 11 maddelik formdan yararlanılmıştır. Yanıtlarının 4'lü Likert tipi soru biçimine göre "Büyük ihtimalle," "Belki," "Az bir ihtimal" ve "Mümkün değil" şeklinde toplandığı "Aile üyelerimle paylaşırdım," "Meslektaşımla paylaşırdım," "Alkol ve/veya sigara kullanımı yararlı olurdu" ya da "İşten ayrılmayı düşünürdüm" gibi maddelerden oluşan son bölümün değerlendirilmesi katılımcıların demografik dağılımlarına göre hangi yöntemleri daha yüksek veya daha düşük oranda tercih ettiklerinin yüzdelik oranları belirlenerek ortaya konmuştur.[11]

[10] Shaw ve Wright'a göre (akt. Turan vd., 2015: 191-192) katılımcılar şu gibi durumlarda bu seçeneği işaretlemektelerdir: (1) "Konu hakkında herhangi bir tutum veya fikirleri olmadığı zaman, (2) Konu hakkındaki tutum veya fikirlerini tam olarak tanımlayamadıkları zaman, (3) Değerlendirme açısından dengede oldukları zaman, (4) (...) konuya ilgisiz veya kayıtsız olduklarında, kişisel sorularda gerçek cevaplarını gizlemek istediklerinde, diğer cevapları kendilerine uygun bulmadıklarında, konu hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarında veya kesin cevaplar vermekten kaçındıklarında."

[11] Likert ölçeğinde birbiriyle ilişkili olarak değerlendirilen çok sayıda soruya verilen yanıtın ortalamasının alınmasına ihtiyaç duyulurken; "Likert tipi soruların" ortalamasından bir sonuç beklenmeyip her bir soru bağımsız olarak da bir değer ifade etmektedir.

III. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

1. Araştırma Sonuçları

Metodoloji bölümünde gazetecilerin dolaylı travmayla ilişkileri ve bunu etkileyen etkenleri anlayabilmek için elde etmeyi planladığımız verileri ve bunları ne tür yollarla elde etmeyi deneyeceğimizi ayrıntılı bir şekilde açıkladık. Bu bölümdeyse bir buçuk ayda hem hâlâ bir medya kuruluşunda tam zamanlı veya farklı mecralarda serbest olarak çalışan, hem de gazetecilik mesleği üzerine faaliyetlerini sürdüren ancak resmi olarak çalışma hayatını sonlandırmış gazetecilerden anket ve derinlemesine görüşme yöntemleriyle edindiğimiz verileri araştırma sorularımızdan yola çıkarak üç bölüm halinde tartışmaya çalışacağız.

Araştırmamız kapsamında, "Gazeteciler için Travmaya Maruz Kalma Ölçeği"ne ve "Çalışanlar için Yaşam Kalitesi Ölçeği"ne verdikleri yanıtlardan ve kendi notlarından şiddet içerikli habercilik deneyimine sahip olmadıkları anlaşılan 3 katılımcı değerlendirmeye dâhil edilmediğinden dolayı toplam 62 yanıt kullanılabilir olarak değerlendirilmiştir. Bu yanıtları verenlerin 43'ü (%69,3) kendilerini öncelikli olarak muhabir, 9'u foto muhabiri veya kameraman, 10'u da editör ve yayın yönetmeni olarak tanımlamıştır. Katılımcıların 42'si (% 67,7) erkek, 20'si (%32,3) kadındır. Aralarında ilişki kurulabilir olan yaş ve deneyim konusunda, katılımcıların %74'ünü "25–45 yaş arası" gazeteciler oluştururken, 45 yaş üzeri gazetecilerin sayısı 13'tür (%26). Mesleki deneyim süreleri bakımından, katılımcıların 29'u on yıldan fazla deneyime sahipken, bir yıldan az mesleki deneyime sahip hiçbir gazeteci araştırmaya katılım göstermemiştir. Ayrıca katılımcıların 12'si (%19,3) lise, 26'sı (%42) üniversite ve 24'ü (%38,7) İletişim Fakültesi mezunu olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların demografik bilgileri hakkında ayrıntılı veriler aşağıda yer alan Tablo 2'de sunulmaktadır. Bunlara ilişkin tartışma ilgili araştırma soruları eşliğinde yapılacaktır.

Cinsiyet	N	%	Eğitim Durumu	N	%
Kadın	20	32,3	**Lise**	12	19,3
Erkek	42	67,7	**Üniversite**	26	42
			İletişim Fakültesi	24	38,7
Yaş					
18-24 arası	3	4,9	**Deneyim Süresi**		
25-34 arası	29	46,7	**1-5 yıl**	16	25,8
35-44 arası	17	27,4	**6-10 yıl**	17	27,5
45-54 arası	8	12,8	**10-20 yıl**	11	17,7
55 ve üzeri	5	8,2	**20 yıl ve üzeri**	18	29

Tablo 2 – Katılımcıların Demografik Bilgileri

Bu değişkenlerin yanı sıra katılımcıların medeni durumları da sorulmuştur, çünkü travmayla baş etme mekanizmaları arasında sosyal destek önemli bir yere sahiptir. Çeşitli araştırmalarda, travmatik etki yaratma olasılığı bulunan mesleklerde çalışanlardan eşi ya da partneriyle yaşayanlar ile yalnız yaşayanların yöneldiği baş etme yöntemlerinin farklılaştığı gözlemlenmiştir. Bu araştırmaya katılanların da 33'ü (%53,3) bekâr, 25'i (%40,3) evli ya da partneriyle yaşamakta ve 4'ü (%6,4) boşanmıştır.

Son olarak bu bölümde katılımcılara bir meslek örgütüne üye olup olmadıkları ve üniversite eğitimleri süresince ya da çalıştıkları medya kuruluşlarında şiddet içerikli habercilik üzerine herhangi bir eğitim alıp almadıkları da sorulmuştur.

Demografik, akademik formasyon ve devam eden konularla ilgili soruları yanıtlayan 62 katılımcıdan 53'ü, araştırmanın sonraki aşamasında derinlemesine görüşme yapmayı kabul ettiklerine dair geri bildirimde bulunmuşlardır. Derinlemesine görüşme yöntemini etkin bir şekilde kullanabilmek için, Crouch ve McKenzie en fazla 20, Polkinghorne ise 5-15 arasında katılımcıyla görüşme yapılmasını yeterli bulurlar (akt. Seely, 2017: 39). Bu nedenle, araştırmamızda dördü 10 yıl civarında ve ikisi 20 yıldan fazla deneyime sahip olan ikisi kadın, dördü erkek olmak üzere toplam 6 gazeteciyle görüşme yapılmış, beş görüşme yüzyüze, biri ise görüntülü aramayla gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin en kısası 30 dakika, en uzunu 1 saat sürmüştür; ortalama görüşme süresi 43 dakikadır. Sorular sabit

bir sıralamayla yöneltilmemiş olmakla birlikte, yarı-yapılandırılmış görüşme esnekliği içerisinde araştırmacı ve katılımcı arasındaki paylaşım akışına uygun yönlendiricilerin kullanılmasına dikkat edilmiştir.

Aşağıda, ölçeklerden ve derinlemesine görüşmelerden edindiğimiz tüm verileri, araştırma sorularımızı gruplandırdığımız üç başlık altında değerlendireceğiz.

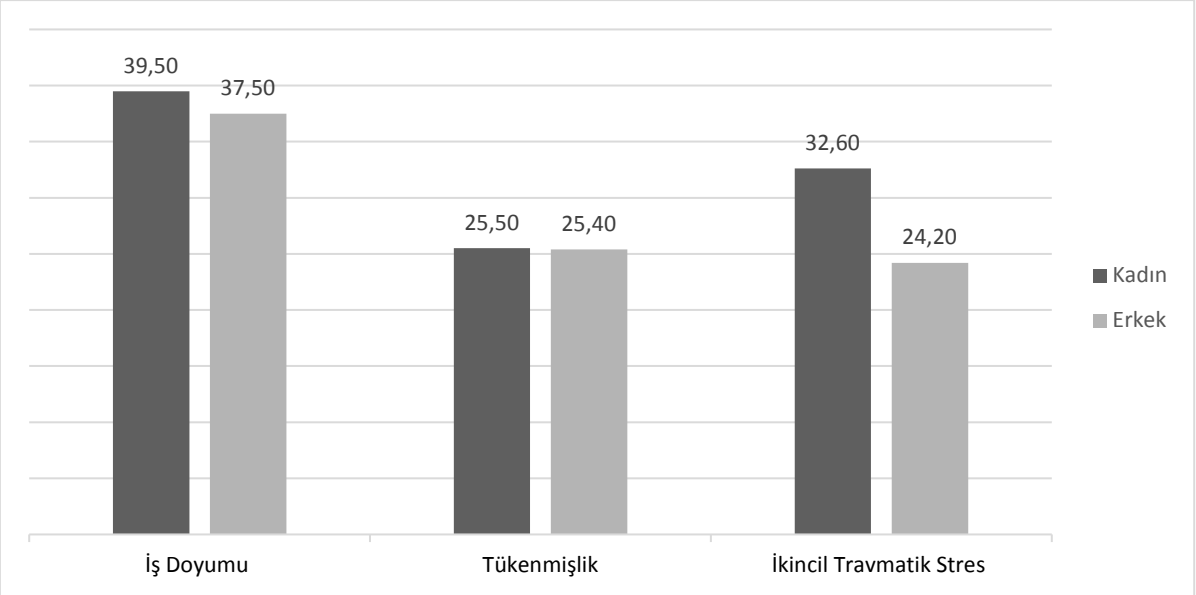
a. Demografik ve Akademik Formasyonun Etkilerine ilişkin Tartışma

Yaş, cinsiyet, mesleki deneyim süresi; travma ve travma yaşayan kişilere yaklaşım konuları üzerine eğitim alınıp alınmaması gibi etkenlerin gazetecilerde farklı düzeylerde dolaylı travma gözlemlenmesinde etkili olabileceğinden bahsetmiş ve Türkiye'deki gazetecilerde bu etkilerin gözlemlenebilir olup olmadığı hakkında S.1, S.2 ve S.3 olmak üzere üç araştırma sorusuyla bu konuyu sorgulamıştık. Bu bağlamda demografik verilere göre ayrıştırılan "Gazeteciler için Travmaya Maruz Kalma Ölçeği" ve "Çalışanlar için Yaşam Kalitesi Ölçeği" sonuçları bize bu bilgileri vermektedir.

Öncelikle iş doyumu, tükenmişlik ve ikincil travmatik stres alt ölçeklerini barındıran "Çalışanlar için Yaşam Kalitesi Ölçeği" için Stamm (2010) tarafından belirlenen normatif değerlere göre 22 ve altındaki ölçek puanları düşük, 23 ile 41 arasındaki puanlar ortalama ve 42 ve üzeri puanlar yüksek düzeyde dolaylı travma etkisine işaret etmektedir. Buna göre araştırmamızın katılımcılarından 21'i yüksek (%33,8), 1'i düşük (%1,7) ve 40'ı ortalama (%64,5) iş doyumuna sahipken; 14'ü düşük (%22,5) ve 48'i ortalama (%77,5) tükenmişlik düzeyine ve 19'u düşük (%30,6), 1'i yüksek (%1,7)[12] ve 42'si ortalama (%67,7) ikincil travmatik stres düzeyine sahiptir. Ayrıca örneklem grubumuzun tamamının alt ölçeklere ve cinsiyet dağılımlarına göre ortalamaları alınarak edinilen

[12] "Çalışanlar için Yaşam Kalitesi Ölçeği"ne göre yüksek ikincil travma oranı ortaya koyan tek katılımcı, aynı zamanda görüşme yaptığımız katılımcılardan biridir. Mesleki nedenlerle yaşadığı travmatik süreç sonrasında bir basın ajansındaki tam zamanlı işinden yakın zamanda ayrılmıştır. Alternatif mecralara dışarıdan haber yaparak gazetecilik yapmayı sürdürmektedir.

sonuçları içeren Tablo 3 göstermektedir ki, araştırmamıza ilişkin ortalama veriler de iş doyumu, tükenmişlik ve ikincil travmatik stres aralığında ortalama düzeyde ve ikincil travmatik stres oranındaki belirli bir fark dışında birbirlerine yakın oranlarda yer almaktadır.

Tablo 3 - Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dolaylı Travma Değerlerinin Ortalamaları

Bu noktada şiddet içerikli habercilik deneyimine sahip olmadıkları için araştırma dışında bırakılan 3 katılımcının sayısal olarak en düşük puan değerleriyle en düşük ikincil travmatik stres düzeylerini verdiğinin altı çizilmelidir. Dahası iş doyumunun en yüksek değerlerin elde edildiği alan olarak karşımıza çıkması, hakkında iktisadi ve siyasal baskılar ile çalışma kültürüyle ilişkili pek çok sorun alanı tanımlanabilir olan medya endüstrisi açısından şaşırtıcı olsa da, araştırmamızda yararlanılan ölçekler çalışma koşullarından ziyade şiddet içerikli haberciliğin etkileriyle baş etme süreçleri üzerine yoğunlaştığı için bu anlaşılabilir bir durumdur. Bununla birlikte tükenmişlik ya da ikincil travmatik stres yaşayan erkek katılımcıların oranı yüzde elliye (%49,6), kadın katılımcılar için ise bu oran yüzde altmışa (%58,1) yakındır. Bir başka deyişle, iş doyumu oranı yüksek görünmekle birlikte, her iki katılımcıdan en az birinin (%53,85) tükenmişlik ya da ikincil travmatik stres düzeyinde olduğu görülmektedir.

Kişisel etkenler bakımından cinsiyet, ikincil travmatik stres dışında belirgin bir farklılık yoktur. İkincil travmatik stres kadınlarda %8,4 oranında daha yüksektir. Ankara (n=33) ve İstanbul (n=12) en fazla katılımcıya sahip olmakla beraber diğerleri Diyarbakır, Ardahan, İzmir, Samsun, Tokat, Çorum, Ağrı, Antalya, Bursa ve Mersin olmak üzere toplam 12 ilden katılımcının illere göre dağılımında sayısal bir denklik gözetilmediği söylenebilir. Bu noktada tüm Türkiye'de yaygınlaştırılmaya çalışılan bu araştırmanın en fazla Ankara'da çalışan gazetecilerden yanıt almasının Ankara merkezli bir çalışma olmasının ötesinde bir nedeni olduğunu da belirtmek gerekir. Bu aynı zamanda Çağrı Kaderoğlu Bulut'un açıklık getirdiği üzere Ankara'daki habercilik pratiğine özgü bir durumdur:

> "Türkiye'deki medya sektörünün tamamı (yayıncılık, yapımcılık, programlar, diziler, reklamcılık vb. gibi faaliyetler) düşünüldüğünde, İstanbul'un sektöre oldukça hâkim olduğu ve önemli bir yoğunlaşmaya sahip olduğu söylenebilir. (...) Ankara'nın başkent olmasından kaynaklanan bürokratik ve siyasi merkeziliği habercilik alanında Ankara'nın, medyanın hiçbir alanında olmadığı kadar önemli bir yerde konumlanmasını sağlamaktadır. Her ne kadar gazete ve televizyonların ana merkezleri İstanbul'da olsa da habercilik alanı hâlâ özerk olarak (idari biçimde olmasa da fiili olarak) Ankara merkezli çalışmaktadır. Bu noktada medyanın içinde haberciliğin azalan payının İstanbul hâkimiyetini daha fazla görünür kıldığını söylemek mümkündür" (Kaderoğlu Bulut, 2019: 225).

Meslek hayatı boyunca çeşitli sürelerde farklı birkaç ilde çalışmış olan derinlemesine görüşme yaptığımız muhabirlerden biri de, Ankara'daki gazeteciler arasındaki dinamiklerin ve dayanışma ortamının farkına ilişkin şöyle bir yorumda bulunmuştur:

> "Meslektaş dayanışması elbette daha politik olan gazeteciler arasında daha fazladır ancak bunu özel olarak görebileceğiniz yer de Ankara'dır. Ankara gazeteciliğinin kökleri, geleneği daha başkadır. Burada hangi kurumda çalışırsa çalışsın meslektaşlar birbirini kollar. Bu mesleğe saygıyı bilmekten gelir. Yeri gelir benim yerime o görüntü çeker, ondan alırım; ben onun yerine

> haberi yazarım, ona veririm. Belki elinde yayınlanmayacak ya da fazla haber vardır hemen paslaşırız gibi... Böyle şeyleri İstanbul'da ya da taşrada çok yaşamazsınız" (33, E).

Ankara'nın yanı sıra "Gazeteciler için Travmaya Maruz Kalma Ölçeği" kapsamında alınan yanıtlar ve anket formlarında talep edilmemiş olsa da katılımcıların ilettiği notlar çerçevesinde edinilen mesleki ve kişisel travma geçmişi bilgileri, özellikle Diyarbakır ve çevresinde görev yapan gazetecilerde daha ağır travmatik etki yaratma potansiyeli bulunan deneyimlerle karşılaşıldığını ortaya koymuştur. Ne var ki bu katılımcıların ikincil travmatik stres alt ölçeklerinden edinilen puanların 18-21 aralığında kalarak diğer illerde görev yapan gazetecilere oranla çok daha düşük bir seviyede kalması dikkat çekicidir. Bu bakımdan araştırmaya katılan iki savaş muhabirinin ortaya koyduğu veriler de Türkiye'nin güneydoğusunda çalışan gazetecilerle benzerdir. Bu katılımcıların iş doyumu puanlarının da ortalamanın üstünde bulunduğu gözetilerek gazetecilerin kişisel travma geçmişleri ile mesleklerini sürdürebilmek için başvurdukları olumlu ve olumsuz baş etme mekanizmaları da dâhil olmak üzere konunun coğrafyaya özgü bir şekilde daha ayrıntılı olarak incelenmesi bir zorunluluk halini almaktadır. Yaşamını Şırnak'ta geçirmiş olmasının yanı sıra 10 yıllık meslek hayatı boyunca silahlı çatışma ortamları dâhil olmak üzere Güneydoğu Anadolu bölgesinin birçok yerinde görev yapmış bir muhabir ile yaklaşık 20 yıldır Ankara merkezli olarak ana akım medyada çalışan bir muhabir bu bulguyla ilişkili görüşlerini şu şekilde aktarmışlardır:

> "Batıdaki gazeteciler mesela daha 'meslek,' 'iş' gözüyle bakarlar gazeteciliğe ama bizde öyle değildir. Burada çok uzun yıllardır süren baskılar, ihlaller var biz de bunu herkese göstermek, burada yaşananları duyurmak için tabii basını bir mücadele yöntemi olarak kullanıyoruz. Biz yaptığımız işe bu duyguyla baktığımız için daha az travmatize olmamız da doğaldır. Yoksa daha çocukken, bu mesleği yapmadan önce de ben sokakta öldürülmüş bir insanın cesedini görmüştüm. Sonra, zamanında bombalanmış, muhabirleri öldürülmüş bir gazetede çalışmaya başladığımda ne kadar zor elde edilmiş bir mirası

devraldığımı da biliyordum. Ben de her an öldürülebilirim, tutuklanabilirim diye bir bilince sahiptim ki buralarda hani herkes biraz öyle yaşar" (30, E, muhabir).

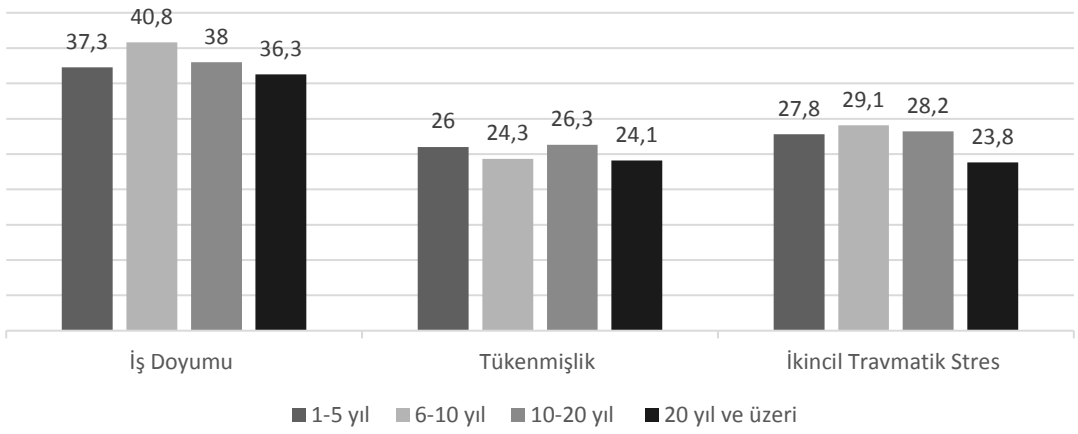
"Kürt illerindeki muhabirlerin bizim gibi etkilenmediğini biz de görüyoruz çünkü onlar aynı zamanda o toplumun bir parçası ve bizim haber yapmaya gittiğimiz olaydan daha ağır kim bilir nelere tanık oldular, özellikle deneyimli olanlar... Yani Diyarbakır'da gazetecilik yapan biriyle Ankara'da yapan elbette farklı. Bir kere ölümle kurdukları ilişki kaçınılmaz olarak farklı. Mesela ben hayatımda ilk kez o kadar mezarı [Bilgeköyü katliamı sonrası] bir arada görmüştüm ama onlar için ilk değildi." (42, E).

Aynı konuda, 25 yıldan uzun süredir dünyanın çeşitli bölgelerindeki savaşlar ve doğal âfetler başta olmak üzere pek çok travmatik olayı haberleştirmiş bir uluslararası haber ajansı çalışanı foto muhabiri de şunları anlatır:

"Batıda gazeteciler rafine bir ortamda çalışıyor. Şiddete Güneydoğudakiler kadar gündelik hayatın bir parçası olarak maruz kalmıyor. Oysaki Diyarbakır'da, Şırnak'ta bir muhabir zaten evinden çıkıp bir yere giderken belki en az beş kontrol noktasından geçmek zorunda kalıyor. Bir şeye sürekli maruz kalmak da ona karşı olan kanıksamayı arttırır elbette. Bu bakımdan Afganistan'daki gazeteciler de Güneydoğudakileri sollar. İnsanın adapte olma özelliği olmasa bunca yıldır tümünün delirmeleri lazımdı. İşte bu yüzden batıdakiler travma yaşamaya daha müsaittir bence çünkü şiddeti bu kadar sık gözlemlemedikleri için daha farklı bir şok yaşıyorlar. Örneğin ben arada haber için Suriye'ye geçtiğimde kimi bölgelerde çelik yelek bile giymem ama bazı muhabir arkadaşlar da asla üzerinden çıkartmaz, çünkü Suriye'de olmanın kendisini bile tehdit sayarak farklı bir endişe düzeniyle orada bulunuyorlar" (50, E).

Şiddet içerikli olayların süregelen bir biçimde yaşandığı bölgelerde ya da dönemlerde bunların sosyo kültürel anlamlandırma süreçlerinde değişimler yaşanabilir. Bu nedenle 'ölüm' ve 'şiddet' deneyimleri ve anlatılarıyla daha iç içe yaşamlar sürdüren kişilerde bu olguların başkalarına kıyasla daha fazla içselleştirilmiş olmasının travmayla baş etme kapasitelerini arttırdığı ifade edilebilir.

Demografik veriler içinden dolaylı travma düzeylerini etkilediği varsayılabilecek etkenlerden birbiriyle bağlantılı olan ikisinin, yaş ve deneyim süresi olduğu iddia edilebilir. Araştırmaya katılan 62 gazeteci arasından 19'u düşük ikincil travmatik stres düzeyine sahiptir ve içlerinden 8'inin 20 yıldan ve 4'ünün 10 yıldan fazla mesleki deneyimi vardır. Bu kişilerin dışında kalan 20 yıldan fazla deneyime sahip 10 gazetecinin ise hiçbirinin ortalama ikincil travmatik stres alt ölçek değeri 30 puanı aşmayarak oldukça düşük bir profil sergilemiştir. Bu bakımdan, daha deneyimli gazetecilerin iş doyumu ve tükenmişlik düzeyleriyle ilgili gelişkin bir iddiada bulunamasak da, bu kişilerde ikincil travmatik stres düzeyi daha az deneyimli gazetecilere oranla daha düşüktür. Ancak her deneyim katmanında da tükenmişlik ve ikincil travmatik stresin dikkate değer bir orana sahip olduğu Tablo 4'te izlenebilmektedir.

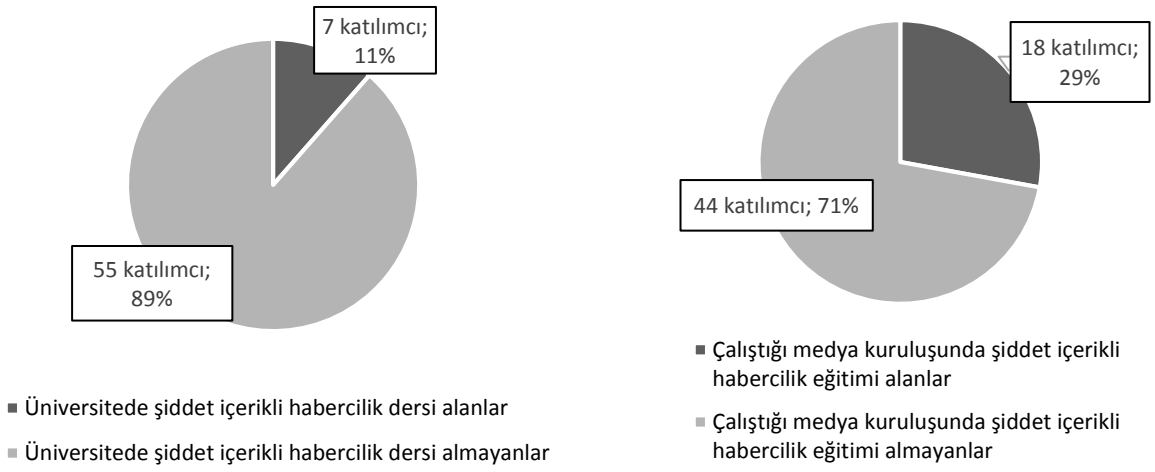
Tablo 4 - Katılımcıların Deneyim Sürelerine Göre Ortalama Dolaylı Travma Değerleri

Yine katılımcıların eğitim geçmişlerine bakıldığında konu çeşitliliği ve ayrıntı düzeyi bilinmemekle beraber üniversite döneminde şiddet içerikli habercilik eğitimi aldığını ifade eden 7 katılımcının tamamı 18-34 yaş aralığında ve iletişim fakültesi mezunudur.[13] Araştırmada aynı yaş aralığında ve iletişim fakültesi mezunu olduğu halde, travma üzerine herhangi bir ders almadığını belirten katılımcılar da vardır. Bu durum bize, şiddet

[13] Bu soruya olumlu yanıt veren 7 katılımcının 5'i Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi mezunudur.

içeren haberler ve bunların medya çalışanlarına etkileri konusunda müfredatta farklılaşmalar olduğunu göstermiştir. Araştırmanın devamında bu konuda daha detaylı bilgi almak için başvurduğumuz beş katılımcı, son sınıfta aldıkları "Medya ve Etik" derslerinde sınıf içi tartışmalarda bu konuların gündeme geldiğini ancak bunların kapsamlı bir konu anlatımı ve değerlendirmeyle bütünleştirilmediğini söylemişlerdir.

Çalıştıkları kurumlarda bu konularla ilgili meslek içi eğitim aldıklarını belirten 18 katılımcıdan 12'si en az 10 yıllık iş deneyimine sahipken yalnızca 5'i gazeteciliğe başladıkları ilk 5 yıl içinde böylesi bir eğitimden faydalandığını belirtmiştir. Yani gazetecilerin genellikle çalışma hayatına başladıkları ilk gün itibarıyla ölüm ya da yaralanma içeren bir habere gönderilebilecekken, bu konuda herhangi bir önhazırlığa tabi tutulmadıklarını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bu başlıklara ilişkin veriler Tablo 5'te yer alan dairesel grafiklerle açıklanmıştır.

Tablo 5 – Katılımcıların Eğitim Geçmişlerine İlişkin Dairesel Grafikler

Yaklaşık 10 yıldır çalıştığı alternatif medya kuruluşunda aldığı şiddet içerikli habercilik eğitimleri hakkındaki görüşlerini paylaşan bir muhabir, kurumsal destek mekanizmalarının önemine dikkat çekmiştir:

> "Bu [şiddet içerikli habercilik üzerine mesleki eğitim çalışmaları], bizim haftalık gündem toplantılarımızda düzenli olarak yaptığımız şeyler arasında.

> Mesela çeşitli kaynaklar önerilir, bilgi alışverişleri yapılır ya da aylık toplantılar planlanıp aramızdan bu konuyla ya da başka belirli konularla uğraşanlar varsa sunumlar hazırlar. Bu açıdan özellikle muhalif çizgideki gazeteler birer okul gibidir ama onların da ekonomik olanakları çok olmadığı için buralardaki eğitimler elbette tam olarak yeterli ve düzenli değil. Tabii bir de iş yükü ya da muhabirin kişisel becerilerine güvenmekten kaynaklı böyle eğitimlere, desteklere ihtiyacı olmadığı da düşünülebiliyor... Ama sonuçta gazetecinin çalıştığı kurum aynı zamanda onu besleyen ana yapı da olmalıdır" (33, E).

Öte yandan Diyarbakır ve çevresinde çalışan bir muhabir kurumsal imkânların yetersizliğine vurgu yapmıştır:

> "Çalıştığım kurum ekonomik olarak çok kısıtlı kaynaklara sahip olduğu için zaten az sayıda çalışanı var ve onlara 'Hadi ben sizi eğitime gönderiyorum' diyemez. Bir yandan da Türkiye'de gündem çok çabuk değişiyor. Bir gün barış süreci rüzgârları eserken birkaç hafta sonra kendimizi savaşın içinde bulabiliyoruz. Bu yüzden ancak sahada yaşayarak öğreniyoruz bir şeyleri. Belki daha eski gazetecilerden bir şeyler öğrenilebilir ama burada hayat da bizim meslek de o kadar sert ki bir çatışmada çalışan diğerinde ya buralardan gitmiş ya da mesleği bırakmış oluyor" (30, E).

Kurumsal destek mekanizmaları konusundaki farklılaşma, çalıştığı uluslararası haber ajansının travmaya yönelik bilgilendirme broşürlerini görüşme sırasında bizimle paylaşan bir katılımcının deneyimleriyle daha da belirgin hale gelmiştir. Katılımcı, çalıştığı kuruluşun sadece bu tür bilgilendirici dokümanlarla yetinmediğini, kuruluş bünyesinde ücretsiz psikolog desteği alabilmeleri konusunda yönlendirmede bulunan bir yardım hattı bulunduğunu da aktarmıştır:

> "Burada çalışmaya başladığım ilk yıl Londra'da beş gün eğitim almaya gönderildim. Çatışmalı ortamlarda suyun arıtılmasından donmaya ve yangına, mayınlı arazide yol almaya, kaybolursan yolunu nasıl bulacağına, takip edildiğini nasıl anlayacağına, kaçırılırsan neler yapman gerektiğine kadar her şeyi anlattılar. Her beş yılda bir de bu eğitimler yenilenir. Bu gibi eğitimleri zamanında Bosna'ya gitmeden çalıştığım ulusal basın kuruluşunda almış

> olsaydım orada bir sürü şeyi daha farklı yapardım. Kendimi korumayı bugünkü kadar bilmiyormuşum yani. Bunun yanı sıra psikolojik olarak hiç ihtiyaç duymadım ama gerekirse çok kapsamlı bir servisimiz var, ki o servis hakkında bilgilendirme için de iki günlük eğitim aldık mesela. Şu an arasam bana hemen Türkiye'nin neresinde istersem ücretsiz olarak bir psikolog sağlarlar" (50, E).

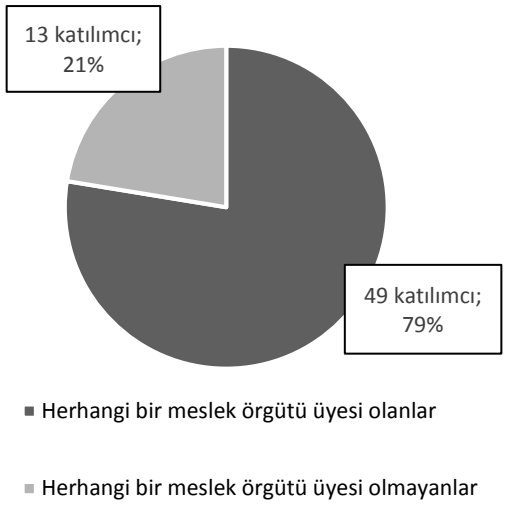
Yukarıda yer verdiğimiz alıntılardan, muhabirlerin mesleki destek mekanizmalarını önemsedikleri, özellikle sahaya ilişkin bilgi aktarımı ya da psikolojik danışma gibi imkânların, mesleki deneyimleri geliştirmekte ve karşılaştıkları sorunlarla başa çıkabilmekte ciddi bir farklılık yaratabildiği anlaşılmaktadır. Bize göre sorular arasında yer verdiğimiz mesleki örgütlülük düzeyi de bu bağlamda önem arz etmektedir.

Araştırmanın katılımcıları arasında, Çağdaş Gazeteciler Derneği, Türkiye Gazeteciler Sendikası, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, DİSK Basın-İş, Gazeteciler Cemiyeti'nin illerdeki şubeleri, Parlamento Muhabirleri Derneği, Türkiye Foto Muhabirleri Derneği vb. kuruluşlara üye olanlar bulunmaktadır. Ayrıca Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (IFJ) üyesi katılımcılar da vardır. Diğer mesleklere oranla daha düşük olduğu tahmin edilmekle birlikte, Türkiye'deki gazetecilerin örgütlülük oranına ilişkin sağlıklı veriler bulunmamaktadır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Ocak 2019 verilerine göz attığımızda karşımıza çıkan tabloya göre Basın, Yayın ve Gazetecilik iş kolu bünyesinde 86,366 resmi çalışan bulunmaktadır. Bu iş koluna grafik tasarım, baskı ve ambalajlama gibi gazetecilikle ilişkili ancak oldukça farklı alanların da dahil edilmiş olduğu bilinmekle beraber aralarında Türk Basın-İş, Türkiye Gazeteciler Sendikası, DİSK Basın-İş ve Medya-İş sendikalarına üye çalışan sayısı yalnızca 6,707; yani toplam çalışanların %7,7'si kadardır. Geçmişte meslek örgütü yöneticiliği de yapmış olan görüşmecilerden biri örgütlülük verilerinin belirsizliğini şöyle değerlendirmiştir:

> "Bu konuda sağlıklı bir veri tutmak neredeyse imkânsız, çünkü binlerce yerel gazete ve televizyon var ancak birçoğunun çalışanları gazeteci olarak gösterilmiyor. Yani sadece sendikaların üye sayıları ve sigorta girişi resmi olarak

‘gazeteci’ şeklinde yapılmış çalışanların sayıları bulunabilir ama onlar da mevcut tabloyu göstermeyecektir” (33, E).

Araştırmamıza katılan gazetecilerin mesleki örgütlülük oranı Tablo 6’da izlenebilmektedir.

Tablo 6 – Katılımcıların Mesleki Örgütlülüğüne İlişkin Dairesel Grafik

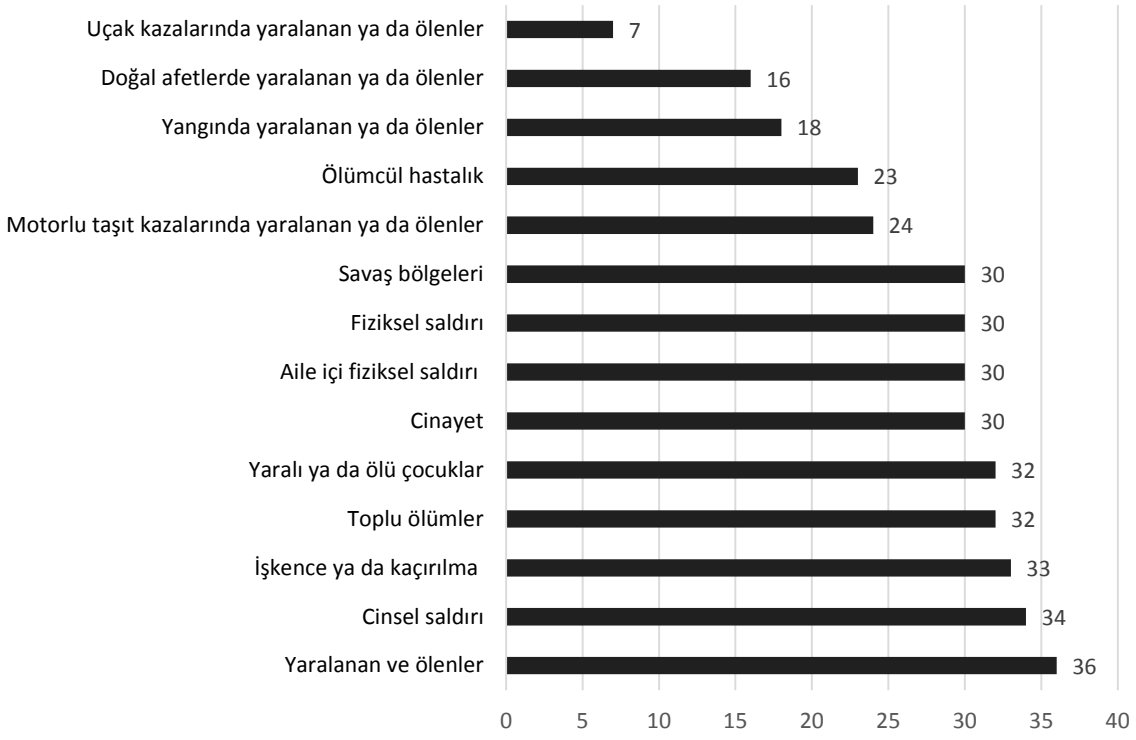
Bu oranlar ile dolaylı travma düzeyleri arasında doğrudan bir bağlantı kurulamaz. Ne var ki görüşmecilerin tamamı, üyesi oldukları meslek örgütlerinde herhangi bir yapılandırılmış eğitim ya da süpervizyon çalışmasına katılmadıklarını belirtmekle beraber, farklı mecralarda çalışan gazetecilerle bir araya gelmelerine ve kendi sosyal destek ve deneyim paylaşımı ağlarını kurmalarına olanak sağlayan bu yapıların değerinden söz etmişlerdir.

b. Şiddet İçerikli Vaka Çeşitliliği ve Yoğunluğunun Etkilerine İlişkin Tartışma

Ağırlıklı olarak “Gazeteciler için Travmaya Maruz Kalma Ölçeği”nden edinilen verilerle aydınlatılmaya çalışılan 4. araştırma sorumuz**,** gazetecilerin karşı karşıya kaldığı travmatik etki yaratma potansiyeli bulunan vakaların çeşitliliğinin, bu tarz haberleri üretme sıklığının ve deneyimlenen durumun yoğunluğunun dolaylı travma düzeyindeki belirleyiciliğini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Buna göre, katılımcıların muhabir olarak görev aldıkları şiddet içerikli haberler arasında “herhangi bir sebepten dolayı ciddi biçimde yaralanmış ve/veya ölmüş insanlar”ın

bulunduğu haberler en yüksek orana (%36) sahiptir. Bunu, cinsel saldırılar, işkence ya da kaçırılma vakaları, toplu ölümler ve çocukların yaralandığı ve/veya yaşamını yitirdiği haberler izlemektedir. Ardından cinayet haberleriyle, aile içi ve genel olarak fiziksel saldırı türlerini içeren haberler gelirken diğer konu başlıklarının tamamına ilişkin veriler aşağıda yer alan Tablo 7'de sırasıyla belirtilmiştir.

Tablo 7 - Farklı Türlerde Şiddet İçerikli Haberlerde Görev Alan Gazetecilerin Dağılımı

Deneyimlenen her trajik olayın yükü ayrı olmakla beraber hem maruz kalma sıklığından hem de tanık olunun sahnelerin dehşet verici özelliklerinden dolayı kimi karşılaşmalar zihinde daha kalıcı bir yer edinir. Gazeteciler özellikle ölümcül trafik kazalarının yarattığı unutulması zor yaralanma ve ölüm sahnelerinin, kendilerinde en ağır travmatik strese yola açan olaylar olduğuna dikkat çekmiştir (Dworznik, 2008: 3). Bu tür olay yerlerine genellikle daha genç ve deneyimsiz gazetecilerin gönderilmesi de bu bakımdan önemli bir sorundur. Mesleğe yeni atıldıkları sırada takip ettikleri haberlerin yoğun travmatik

etkilerini ve bu deneyimlerin belleklerine nasıl yerleştiğini bazı görüşmeciler şöyle ifade etmişlerdir:

> "Mesleğe başladıktan birkaç ay sonra merkeze bir telefon geldi ve polisin sokakta birini vurup öldürdüğünü söylediler. 15-20 dakika sonra olay yerine gittiğimdeki şu manzarayı hiç unutmuyorum: Birisi sokağın ortasında kan revan içinde yatıyor, başında altı tane ağlayan kadın, komşular, çocuklar... Sonradan öğrendim o kadınlar ablalarıymış, altı abladan sonra dünyaya gelen evin tek oğlu... ama kardeşlerinin bedenine uzanamıyorlar, etraflarında bir sürü polis var, yerde yatan 'suçlu' ya hani... O sahne beni psikolojik olarak korkunç etkilemişti çünkü o kadınların kardeşleri öldürülmüş, yerde yatıyor ama vuran polis olduğu için yaklaşamıyorlar bile. Sonra cenazeye de katılmıştım ve düşünün ki bir de sizden o vaziyetteki insanlarla konuşmanız, ölen kişi hakkında bilgiler almanız bekleniyor... 5-6 aydır basın toplantılarına gidip gelerek "Gazetecilik bu değil, bu yetmez" diye düşünürken o gün gelen telefona bir heyecan gittiğimde görmeyi düşleyebileceğimin ötesinde bir tabloyla karşılaşmıştım" (32, K).

> "İlk değildi ama en çok etkilendiğim görevlerden biri Isparta'daki uçak kazası. Bir hafta kadar orada, morgun önünde ailelerle kalabalık, karmaşa içinde bekledik. Biz de ceset sayılarını, kimliklerini öğrenmeye çalışıyorduk. Belli bir zaman sonra kimlik tespitinde sorunlar yaşanmaya başlamıştı ve morg görevlisi çıkıp bir çocuğa ait mavi bir elbise parçasını kaldırıp ailelere gösterdi, 'Bu sizin ailenizden birinin olabilir mi?' diye sordu. Çünkü cesetler teşhis edilemez durumdaydı... Çok ilginç... Sanırım senelerdir o anı düşünmemiştim ama siz sorunca aklıma en canlı bu görüntü bu geldi..." (42, E).

> "2000'lerin sonunda Kayseri'de bayram sabahı şeker toplamaya çıkan üç çocuk kaybolmuştu. Katilleri 500 küsur gün sonra ortaya çıktığında ben de ajansta çalışmaya yeni başlamıştım. Mesela o aile haber ajansları tarafından bir reyting meselesi haline getirilmişti. Düzenli olarak her ay gidilip haber yapılıyor, çocukların aileleri ağlatılıyor, ertesi gün reytingler kontrol ediliyordu. Hatta en korkuncu katil yakalanıp çocukların cenazeleri ortaya çıktığında aileden önce gazeteciler haber aldı ve bizim ajans diğer tüm ajansları atlatıp sabahın köründe kameralarla ailenin evine gitti. 'Ziyarete gelmiştik, bir gelişme var galiba' diye eve girildi, canlı yayına hazırlanıldı ve televizyonu

açtırıp, hiç unutmam TGRT'de, son dakika haberi olarak aileye çocuklarının cenazelerinin bulunma haberi izlettirilip feryat figan halleri canlı yayında yayınlandı. Acının pornografisinin nasıl yapıldığını ben orada çalışırken öğrendim" (29, K).

Görüşmelerden edinilen bu ifadeler, gazetecilerin tanıklık ettikleri dehşet verici manzaralar kadar kendilerinden mesleki olarak beklenenlerin ve hatta haberin öznelerine karşı meslek etiğiyle çelişen davranışların sergilendiği ortamlarda çalışmalarının da ağır etkilerini taşıdıklarını gösterir.

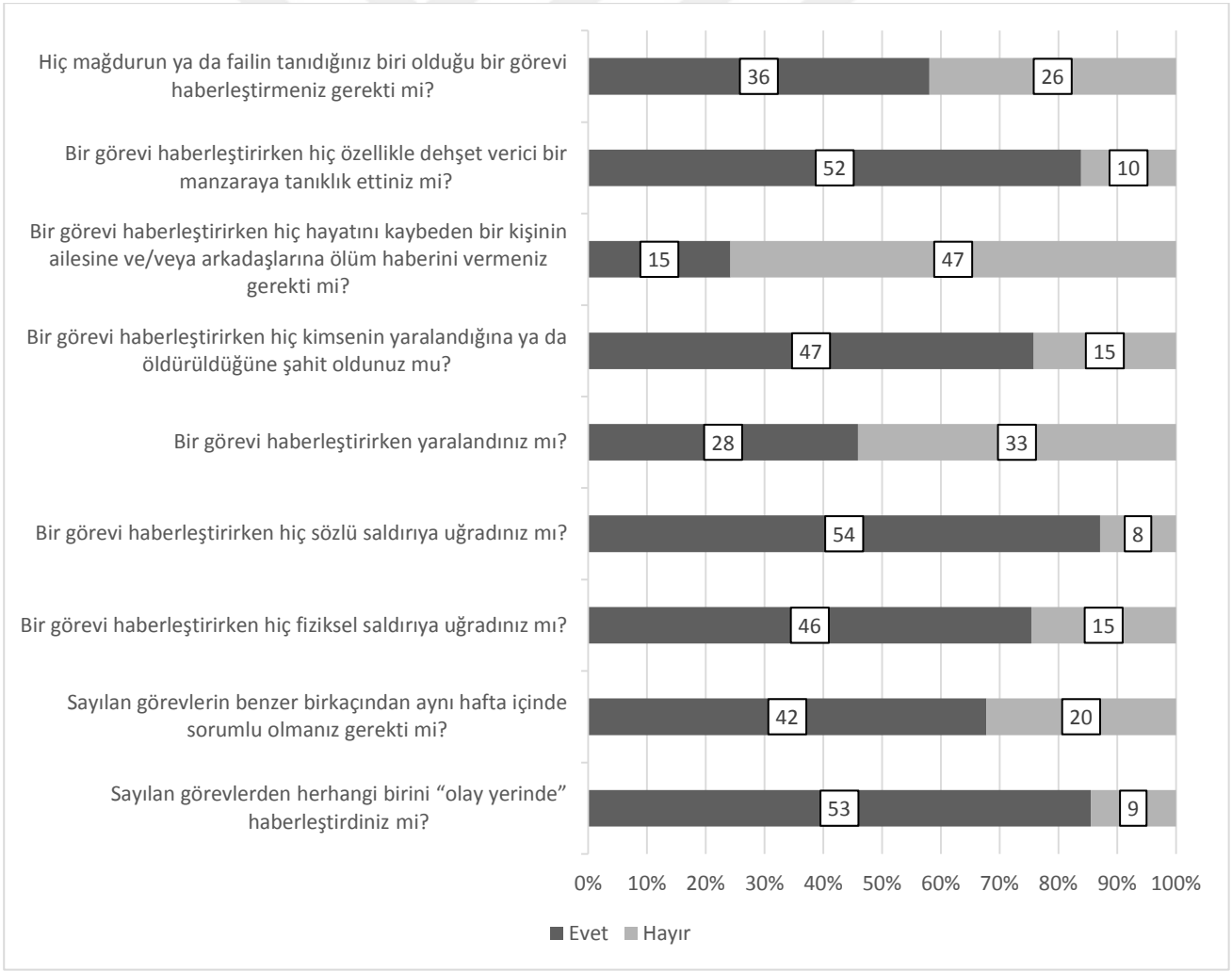
"Gazeteciler için Travmaya Maruz Kalma Ölçeği" gazetecilerin son bir yılda yaşadıkları deneyimlere odaklanmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'de son iki yıl içindeki savaş, göç, darbe girişimi ve OHAL uygulamaları gibi pek çok politik gelişmenin etkisinin gazetecilerin belleklerinde tazeliğini korumakta olduğu görülmüştür. Bu nedenle, 2019 yılında yapılan bu araştırmanın gazetecilerin 2018 yılı içindeki "sıklığı ve yoğunluğu azalan" deneyimlerini sorguluyor olmasıyla gazetecilerde bir tatminsizlik duygusu yarattığına ilişkin geri bildirimler alındığını ve hatta bazı katılımcıların soruları bu şekilde yanıtlamayı tercih etmeyerek geçmiş yıllardaki deneyimlerini de sayılara dâhil ettiklerini ifade etmek gerekir. Bu bakımdan katılımcıların görev aldıkları haber başlıklarının sıklığına ilişkin yanıtlarında dayandıkları zamansal parametrenin farklılaşması, verilerin sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesini engellemiştir. Ne var ki araştırmanın zamansal sınırının gazeteciler tarafından çeşitli gerekçelerle bilinçli bir tercih olarak dikkate alınmamış olması da gelecekte yapılacak araştırmalar açısından ön açıcı bir bilgi niteliğindedir. Bu nedenlerle her ne kadar ölçeğin normatif değerlendirme standartları karşılanamamış olsa da en fazla gazetecinin "haftalık" ve "hemen hemen her ay," yani düzenli sıklıklarda haber yapmak zorunda kaldıklarını belirttikleri konu başlıkları kabaca derlenerek, bunların ağırlıklı olarak ciddi biçimde yaralanmış ve/veya ölmüş insanları, cinsel saldırı ve cinayetleri konu edinen haberler olduğunun anlaşıldığına son bir not olarak yer verilebilir. Ayrıca bir örnek olarak 2012 yılında Browne'un Londra'da

gerçekleştirdiği araştırmada gazetecilerin görevleri dolayısıyla tanık oldukları ağır travmatik olayların sıklığıyla TSSB düzeyleri arasında doğrusal bir orantı tespit edilmiştir (akt. Atalay, 2017: 27). Her ne kadar bizim çalışmamız psikolojik tanı koymaya yönelik bir incelemede bulunmadığı için bu verilerin katılımcıların dolaylı travma düzeyleriyle olan ilişkisini net bir biçimde ortaya konulamasa da aralarında ilişki kurulamayacağı da iddia edilemez.

"Gazeteciler için Travmaya Maruz Kalma Ölçeği"nde 14-23 aralığındaki sorulardan oluşan üçüncü alt ölçek gazetecilerin yukarıda andığımız şiddet içerikli haberleri yaparken olayın travmatik yapısından bağımsız olarak gazetecilik mesleğinin gerektirdikleri ile ortam koşulları ve insan eliyle yaratılan zorluklar içinde görevlerini yaparken deneyimlediklerinin ağırlığını ortaya koymaktadır. Bunu anlamak açısından gazetecilere, gördükleri ya da işittikleri olayları kendi duygu durumları açısından anlamlandırmaya ve özbakımlarını sağlamaya zamanları kalıp kalmadığını öğrenmek için benzer şiddet içerikli haberlerden aynı hafta içinde sorumlu olmalarının gerekip gerekmediği sorulmuştur. Ayrıca haber yaparken hiç sözlü ya da fiziksel saldırıya uğrayıp uğramadıkları ya da yaralanıp yaralanmadıkları, dolaylı travmaya yol açabilecek unsurlar oldukları için sorular arasında yer almaktadır. Elde ettiğimiz verilere göre, 20 kadın gazetecinin 19'u (%95) çalışırken sözlü saldırıya maruz kalmış, 16'sı (%80) fiziksel saldırıya uğramıştır. Ölçekten edindiğimiz verilere göre, bu kadın gazetecilerin biri dışında tamamı yakın değerlerde ortalama ikincil travmatik stres sahibidir. Araştırmaya katılan 40 erkek gazetecininse 35'i (%87,5) sözlü ve 30'u (%75) fiziksel saldırıya uğradıklarını belirtmişlerdir. Fiziksel saldırıya uğramadığını ifade eden 10 erkeğin 8'inde düşük ikincil travmatik stres görülürken fiziksel saldırıya uğrayanlar arasında da düşük ikincil travmatik stres yaşayan gazeteciler vardır. Görev sırasında yaralanan gazetecilerin oranı da oldukça yüksektir: 9 kadın gazeteci (%47,3) ve 19 erkek gazeteci (%48,7) görevlerini yerine getirirken yaralanmıştır. Yararlandığımız ölçekler neticesinde

gazetecilerin maruz kaldıkları sözlü ve fiziksel saldırılar ile yaralanmalar sonucunda ne düzeyde bir travma yaşadıklarına ilişkin net bir değerlendirmeye ulaşılamamıştır. Yine de elde edilen verilerin yüksekliği, Türkiye'de gazetecilerin mesleklerini icra ederken maruz kalma olasılıkları bulunan şiddet potansiyelini gözler önüne sermekte, yaptığımız derinlemesine görüşmeler de bunu ve yarattığı travmatik etkileri destekler niteliktedir.

Ayrıca gazetecilerin tanık oldukları dehşet verici manzaraların ve haberleştirdikleri mağdur ya da faillerin tanıdıkları bir kişi olması başka olaylara kıyasla daha büyük bir travmatik etki yaratabilir. Bu nedenle "Gazeteciler için Travmaya Maruz Kalma Ölçeği"nde bu gibi deneyimlere sahip olup olmadıkları da öğrenilmeye çalışılmıştır. Tüm bu soru başlıklarından edinilen veriler aşağıda yer alan Tablo 8'de sunulmaktadır.

Tablo 8 – Katılımcıların Maruz Kaldığı Travmatik İçerikli Olayların Yoğunluğu

Şırnak'ta doğup büyümüş ve meslek hayatının tamamını o bölgede geçirmiş bir muhabir, çocukluğu boyunca travmatik olaylara çok fazla tanıklık ettiğini ve bu tanıklık deneyiminin meslek hayatı boyunca da sürdüğünü ifade etmiştir:

> "Bana her zaman en fazla cenaze evlerine gidip yakınını yeni kaybetmiş kişilerle konuşmak zor gelmiştir. Ömrümüz cenazelerde geçiyor ama o işe bir türlü alışamadım. Bir de sokağa çıkma yasağı kalktıktan sonra yıkıntıların arasında bir ceset bulunmuştu. Bana 'kimlik çıkmadı üstünden' demişlerdi, ben de öyle haber geçmiştim... Öyle biliyorduk başta. Günlerce kim olduğunu soruşturduk. Sonra kimliğinin belirlendiğini öğrendik, ben de haberi yazmak için koştum da bir gördüm ki kaç haftadır hakkında konuşup araştırdığımız ceset benim daha hâlâ o zamanlara kadar görüştüğüm ilkokul arkadaşım çıktı..." (30, E).

Tanıklık ettikleri dehşet verici olayların yanı sıra, gazeteciler kimi zaman kendi güvenliklerinden endişe duydukları durumlarla da karşılaşmaktalardır. Yukarıda belirttiğimiz gibi gazetecilerin %85'i sözlü ve %75'e yakını fiziksel saldırıya uğradıklarını belirtmişlerdir. İlginç olan, derinlemesine görüşmelerin hiçbirinde bu durumun öncelikli bir mesele olarak gündeme gelmemesi, doğrudan hatırlatmada bulunduğumuzda ise özellikle sözlü saldırıya maruz kalmanın herhangi bir muhabirin gündelik çalışma hayatının bir parçası olduğunun ifade edilmesidir. Mesleğin hayati risklerinin böylesine doğallaştırılmış bir şekilde ifade edilmesi Türkiye'deki gazetecilerin çalışma koşulları hakkında nicel veriye indirgenmesi pek kolay olmasa da çok şey söylemektedir. Görüşmecileden birinin, "saldırı" ve "yaralanma"yla ilgili sorular hakkında konuşurken yönelttiği şu soru, gazetecilerin kendilerine yönelen saldırıları bir yanıyla kanıksamış olduklarını düşündürmektedir:"Dayak yediğim oldu da o yaralanmaya girmez yani... dayak sayılmaz değil mi?" (50, E)

Gazeteciliğin en zorlayıcı yanlarından biri de sürekli spontan gelişmelere açık olma, bir haber takibinden diğerine koşturma ve bunları çoğu kez elverişli olmayan çalışma koşullarında farklı mecraların yayın formatlarına göre hazırlama zorunluluğudur.

Gazetecilerin doğrudan maruz kaldıkları ya da dolaylı yollarla tanıklık ettikleri travmatik etki yaratma potansiyeli bulunan olayları değerlendirip sindirememelerinin en önemli nedenlerinden biri bu hızlı çalışma temposudur. Anket formumuzu yanıtlayan gazetecilerin %60'ından fazlası, aynı hafta içinde birden fazla şiddet içerikli haber takibinden sorumlu olduklarını belirtmişlerdir. Bu oldukça yüksek bir orandır. Görüşmeciler bu durumun yarattığı baskıyı şöyle dile getirmişlerdir:

> "[Cenaze evinde] görüşmeleri yaptım, gazetede birilerine anlattım onlar yazdı ama ben o haberi yazamadım. Gazeteye gittiğimde 'Birisi ölmüş ve sizin benden istediğiniz her şey psikolojik olarak çok korkunçtu' dedim. Ben herhangi bir figüran değilim, evet gazeteciyim ama bir robot ya da kurulu bir şey değilim. Git, ölü birine bak, fotoğraflarını çek, ailesiyle konuş, hemen haberi yaz... Mesleğin seni her şeyi ve hemen halletmeye zorlama haliyle ilk yüzleşmem o gündür bence" (32, K).

> "İnsanlar yaslarını yaşayabiliyor; ağlıyor, sızlıyor, ara veriyor, kendini eve kapatıyor ama gazeteciler için öyle değil. Sen 15 gün, 20 gün o olayı takip ediyorsun. Mesela bir bombalı saldırı oluyor, sabaha kadar alanda kalıyorsun, hastanede oluyorsun ve ertesi sabah bin bir parça haber yapıyorsun. Sonra bu defa cenazelere gidiyorsun, yakınlarıyla görüşüyorsun sonra günlerce yine cenazeler, basın açıklamaları... Orada da bitmiyor, daha çekilen görüntüleri defalarca izleyerek, aynı çığlıkları dinleyerek bir şeyler kurguluyorsun... Yani senin kendini dinlemene ve tanık olduğun acıyı anlamana izin veren bir süreç değil bu. Aslında hiçbir şeyi yaşayamıyorsun. Bu bir tecavüz ya da cinayet haberinde de böyle; tüm olayı yalayıp yutmuşsun ama artık başka başka kişilerden o kadar çok dinliyorsun ki olayı, o çocuğun yaşadığı şeyleri kendi bedeninde yaşıyorsun. Unutmak istesen de unutamıyorsun, aksine üzerine gidiyorsun, daha da fazla haber yapıyorsun" (29, K).

> "2009'da Bilgeköyü katliamı haberini hazırlayıp gönderdiğim İstanbul'daki editörüm 'Biz bunları okurken, düzenlemeye çalışırken bile çok etkilendik, kim bilir sen ne durumdasın? Mardin'den döndüğünde mutlaka psikolojik destek almalısın' demişti. Elbette çok iyi dönmedim oradan ama sonra o öyle lafta kaldı çünkü döndük hemen başka habere koşturduk" (42, E).

> “10 Ekim’den sonra hiç iyi değildim. Hiçbir şey yapacak gücüm yoktu ama depresyona girecek lüksüm de yoktu. Bu öyle bir meslek değil. “Üç gün gelmeyeyim, dünyadan uzaklaşayım” deseniz dördüncü gün o üç günlük açığı kapatmak zorundasın. Yani nasıl etkilenmeyesin ama tamamen iş yükünden kaynaklı bir şey. Oysaki örneğin 10 Ekim’den sonra Sıhhiye’de yapılan cenazelerin getirilecek olduğu güne ben de sıradan bir insan olarak katılmak isterdim. O gün çalışmasaydım kimseyle konuşmak istemezdim, kimsenin fotoğrafını çekmek istemezdim...” (33, E).

Görüşmecilerin mesleğin temposuna ilişkin değerlendirmeleri sırasında yaptıkları yorumlar bize aynı zamanda tanıklık ettikleri olaylar karşısında yararlandığımız ölçeklerden edindiğimiz bulguların ötesinde travmatik etkilenmeler yaşadıklarını söylemektedir. Gazetecilerin travmayla baş etme yönelimleri üzerine tartışacağımız bir sonraki bölümde daha ayrıntılı incelemeye çalışacak olsak da bu yorumlardan yola çıkarak gazetecilerin mesleklerini sürdürebilmek için çoğu zaman kendi hissettiklerine karşı kaçınmacı bir tavır takınmak zorunda kaldıkları çıkarımında bulunulabilir.

Gazetecilerin, tanıklıklarını anlamlandırmaya ayıracak zaman bulamamalarının kendi üzerlerindeki etkileri ve görüştükleri kişilerle kurdukları ilişkilerden geriye kalan olumsuz duygulanımlarıyla baş edebilmek için geliştirdikleri kimi eğilimler vardır. Bunlardan bazıları yaptıklarını bir zorunluluk olarak tanımlama, mesleklerinin değeri üzerinden düşünerek kendilerini haklı görme ya da haber kaynaklarıyla dostluk ilişkisi geliştirmektir ve görüştüğümüz gazeteciler bunları şöyle örneklendirmiştir:

> “O sırada onun için ‘kötü bir insan’sın, onu anlamıyorsun, onun kaybına saygı duymuyorsun. Evet, o acıyla bunu düşünmekte haklı olabilirler ama bu yapılmadığında da bir sürü yalan haber ortaya çıkıyor ve o yalanları temizleme işi de yine gazetecilere düşüyor” (32, K).

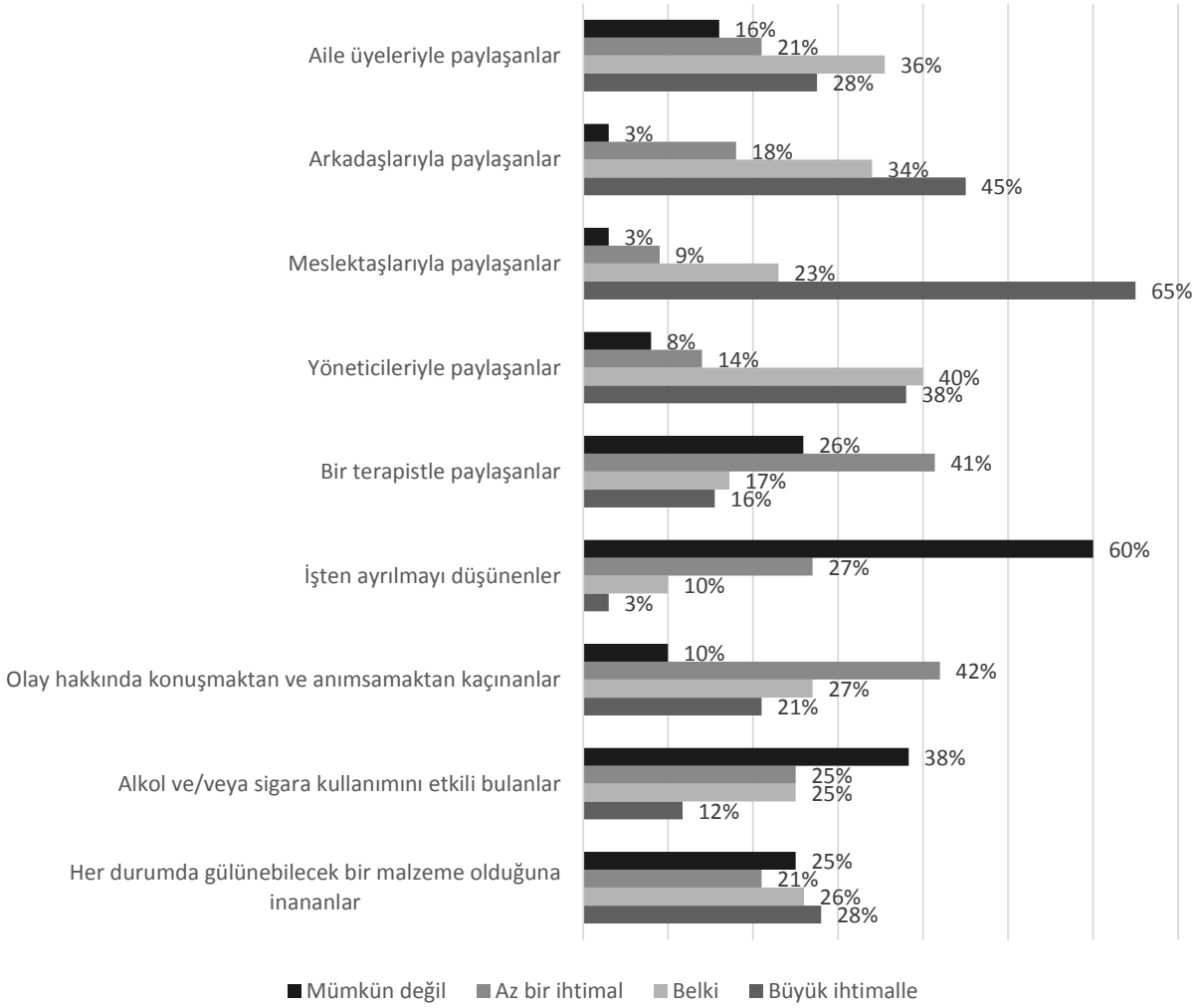
> “Çocuğunu yeni toprağa vermiş bir babaya sorular sorup bilgi almak çok zor bir şey ama bir yandan da acıyı birlikte yaşıyor oluyorsunuz. Zaten çok büyük

terbiyesizlik yapmadığınız sürece insanlar sizinle yaşananı paylaşmak ister" (42, E).

Bu bölümde yararlandığımız ölçekler ve gerçekleştirdiğimiz görüşmeler göstermişir ki, gazetecilerin haberleştirdikleri şiddet içerikli vakaların türleri ve yoğunlukları ile doğrudan maruz kaldıkları şiddet sonucu deneyimledikleri travmatik etkilerin düzeyleri daha ayrıntılı araştırmalarla ortaya konulmalıdır.

c. Travmayla Baş Etme Yönelimlerine İlişkin Tartışma

Demografik verileri de gözeterek kullandığımız iki ölçeğin ardından gazetecilerin aileleri, arkadaşları, meslektaşları ya da profesyonel bir destek alabilecekleri psikologlar gibi çevrelerinden kimlerle deneyimleri üzerine konuşabildiklerini; konuyu anımsamaktan ya da konuşmaktan kaçınmak ve iş değiştirmek veya farklı alışkanlıklara yönelmek vb. ne gibi baş etme yöntemleri kullandıklarını öğrenmek amacıyla kendi hazırladığımız 11 maddelik bir anket formundan yararlanılmıştır. Araştırma soruları S.5 ve S.6'yı yanıtlamamıza yardımcı olan veriler Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9 - Katılımcıların Travmatik Olaylarla Baş Etme Yöntemleri Tercih Oranları

Gazetecilerin büyük çoğunluğu, mesleki travmalarıyla ilgili olarak en fazla meslektaşlarıyla (%65), daha sonra iş dışından arkadaşlarıyla (%45), çalıştıkları medya kuruluşlarında yönetim kademesinde bulunan kişilerle (%38) ve son sırada aileleriyle (%28) konuşmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Profesyonel yardım almak için bir terapistle görüşmeye "mümkün değil (%26)" ve "az bir ihtimal (%41)" yanıtını verenlerin toplamı ise oldukça yüksek bir orana (%67) ulaşmaktadır. Gazetecilerin aileleriyle paylaşımda bulunmaya neden sıcak bakmadıkları derinlemesine görüşmelerde netlik kazanmıştır:

> "Annem beni ziyarete geldiğinde birlikte yemek yaparken ona anlatıyorum. Annem ağlamaya başlıyor, bu defa kendime kızıyorum. 10 Ekim sonrası çok oldu bu mesela. Bazen 'Hayır, ona anlatmamalıyım' diye kendimi

durdurabiliyorum ama bazen de anlamsız bir şekilde, anlamsız yerlerde boşaldığımı hissediyorum. Kimseyi bunaltmamaya ya da kimsenin uykularını kaçırmamaya gayret ediyorum ama bazen ayarı kaçırabiliyorum" (32, K).

"Gazeteciler tanık olduklarını olabildiğince 'bir iş' olarak görüp orada bırakmaya çalışır. Ben mesela ailemin hem tam olarak anlayamayacağını düşünüyorum hem de üzülmesinler diye pek bir şey anlatmıyorum. Sadece meslektaşlarımızla daha rahat paylaşabiliriz bence. Bizim yoğun günlerin ardından haberin etkilerini azaltmak için bir araya geldiğimiz bir gazeteci arkadaş grubumuz var. Sadece susup oturuyoruz, sokaktan geçenleri seyrediyoruz. Zaten çok düşünüp konuşmaya vaktimiz olsa bu mesleği yapamaz noktaya geliriz" (42, E).

"Daha ziyade meslektaşlarımla konuşabiliyorum çünkü en çok onlar anlıyor seni. Zaten o yüzden de çok bir şey anlatmana gerek kalmıyor. Ev arkadaşlarıma da bazen anlatıyorum ama o kadar da detay vermiyorum çünkü ben buna maruz kaldım ama neden başka bir insanı da maruz bırakayım ki? Sadece 'Bakın, böyle şeyler de yaşanıyor' diye biraz detay verdiğimde çok kötü oluyorlar susuyorum. Ama yine de bilgi aktarman gerekiyorsa da aktarırsın yani. Halk otobüsünde bir kadına tecavüz edilebiliyorsa bunu bilerek yaşamalılar ama detaya girmek, benim için sıradan olan bir cinsel istismar haberinin ayrıntısını anlatmak olmaz yani" (29, K).

"Ailemle de arkadaşlarımla da meslektaşlarımla da konuşabilirim ama yaşananlar üzerine konuşuruz. Bunların beni nasıl etkilediğini, travmalarımı konuşamam. Çünkü kimi tanıdıklarım var, benim yaşadıklarımın çok daha fazlasını yaşamış; evlerini kaybetmiş, yakınlarını yitirmiş ve onlar hâlâ sokakta karşılaştığımızda çok güçlü duruyor. O zaman 'benim travma hissetmeye hakkım yok' diyorum. Bir kere 3 gün evden çıkamadığım oldu. Hiç ağlayan bir insan değilimdir ama çok ağladım ettim sonra yine işime döndüm, daha fazla çalıştım yoksa sürdüremezsin bu mesleği" (30, E).

Aldığımız yanıtlarda dikkatimizi çeken şey, gazetecilerin ailelerini ve arkadaşlarını korumak adına onlarla gazetecilik deneyimlerine ilişkin duygularını paylaşmaktan kaçınmayı tercih ederek meslektaşlarıyla daha rahat konuşabildikleridir. Ne var ki meslektaşlarıyla sahip oldukları paylaşımın daha ziyade sessiz bir dayanışma, "Onlar

zaten ne yaşadığımı biliyor, onlar da aynı şeyi yaşıyor" gibi bir düşünceyle yine çok fazla kendilerini anlatmama yönünde olması dikkat çekicidir. Bu bakımdan zaten deneyimleri hakkında genel anlamda konuşmaktan ve hatta onu anımsamaktan kaçınanların oranı da katılımcıların neredeyse dörtte birini oluşturmaktadır.

Ayrıca edindiğimiz veriler zorlu deneyimleri hakkında yöneticileriyle konuşmayı tercih eden gazeteciler özelinde incelendiğinde, bu katılımcıların arkadaşları ve meslektaşlarıyla da aynı düzeyde bir paylaşıma açık olduklarını göstermektedir. Ne var ki bu durum arkadaşları ve meslektaşlarıyla konuşmayı daha çok tercih eden gazetecilerin yöneticileriyle de aynı düzeyde bir rahatlıkta paylaşım alanına sahip oldukları anlamına gelmez. Bu başlık altında gazetecilerin özellikle meslektaşlarıyla ve yöneticileriyle sahip oldukları güven ve dayanışma ilişkisini daha net anlamak adına mesleki deneyimlerine ve çalıştıkları medya kuruluşu ile haber odası kültürünün özelliklerine ayrıntılı bir şekilde bakılmalıdır. Bu konuda danıştığımız gazeteciler yöneticilerinin yaklaşımlarını içeren kimi deneyimlerini şöyle paylaşmışlardır:

> "10 Ekim günü ben de alandaydım. Patlamaların ardından haber merkezinden aradılar ve 'Fotoğraf çek. Noluyo bak!' dediler. O 'Noluyo bak' lafı uzun süre zihnimi kurcaladı mesela. Herhalde gazeteyle ilk büyük kavgamı o zaman yapmıştım. Dedim ki 'Bakıyorum ve baktığım şey çok korkunç!' O esnada bağırmışım, küfür falan da etmiş olabilirim. Gerçekten o öfke patlamasını yaşadım. Saatler sonra gazeteye döndüğümde histerik bir ağlama nöbeti tuttu. Alanda hiç ağlayamamıştım. O dönem sigarayı bırakmıştım, yeniden sigara içmeye başladım, sigara bulmaya çalışıyorum falan. Bir ses 'Evet hepimiz çok üzgünüz ama haber yapmak zorundayız' dedi. Tamam, elbette haber yapmak zorundayız ama orada insanlar, tanıdığımız da insanlar katledildi ve biz bir şeye tanık olduk. Sonra sabah alana girdiğim andan itibaren olan her şeyi yazmamı istediler. Sanırım hayatım boyunca yazdığım en zor ya da en 'kolay' haberdi çünkü ne cümle kurdum diye ikinci bir kez dönüp okumadım bile. Sadece 'Biz gazeteciyiz, yazalım' nutuğunu hatırlıyorum. İyi yazalım ama ben yazmamayı tercih ederdim. Unutmayı tercih ederdim. Hani travmatik olaylarda

> beyin kendini korumaya almak için kapatır ya kapıları, unutturur sana bir şeyleri. Sen diyorsun ki 'Kapadığın bütün kapıları geri aç, düşün ve yaz.' O gün o haberi yazmak bana çok zarar verdi. Ama diğer bir yandan da aynı kişilerin 'Bu işi birisi yapmalı ve doğru yapmalı' nutuğu olmasaydı ben ertesi gün elime kameramı alıp yeniden o alana gidemez, belki de mesleğime devam edemezdim. O da çok doğru bir müdahaleydi. (32, K).
>
> "Cenaze haberlerine dair "Satacak iş çıkaramıyor bu" düşüncesiyle beni göndermek istemiyorlardı. Ben de bir gün bu tarz haberlerden çok rahatsızlık duyduğumu söyledim. Yanıt olarak 'Sen gazetecisin, hiçbir haberden rahatsızlık duyamazsın' denildi ve tartışma kapatıldı. Sonra da beni yollamadılar bir daha cenaze evlerine. Çünkü bir panter gibi olaya tırnaklarımızı geçirmemiz, insanların evlerine, odalarına dalıp malzeme çıkarmamız bekleniyordu. 'Hadi bakalım, sen oradan iyi iş çıkarırsın' diye gönderiliyorduk haberlere. Bunu yapmazsan da 'iyi haberci değilsin, sen gazeteci olamazsın' şeklinde davranılıyordu." (29, K).

Haber odası kültürü ve yönetici davranışlarındaki olumluluk gazetecilerin mesleki travmatik etkilenme düzeylerinde de olumlu etki yaratır. Bunun aksine gazetecilerin haber üretme süreçlerinde devamlı olarak kurumsal talepler, yönetimsel dayatmalar ve hem meslektaşları tarafından yargılanacakları endişesiyle hem de mesleklerine yükledikleri büyük değerle bunları konuşmaktan kaçındıkları durumlarda kendilerini mesleklerine yabancılaşmış bir konumda bulabilirler.

Haber odası dinamiklerinin yanı sıra deneyimlerini bir terapistle paylaşmayı düşünmeyen katılımcıların oranının yüzde %67 olduğunu belirtmiştik. Bunun nedenlerini sorguladığımızda farklı gerekçelerle karşılaştık. Kimi katılımcılar, kişisel olarak yaşadıkları karşısında dayanıklı durabildikleri için profesyonel yardıma gerek duymadıklarını, kimileri böylesi bir sürecin gazetecilik mesleğine uygun olmadığını ve kendileri istese bile meslektaşlarına bunu açıklamakta zorluk çekeceklerini söylemişlerdir. Bu yanıtlar, profesyonel yardımla ilgili pek de bilgi sahibi olunmadığını ve haber odası kültüründe bu tür destek mekanizmalarına çok sıcak bakılmadığını

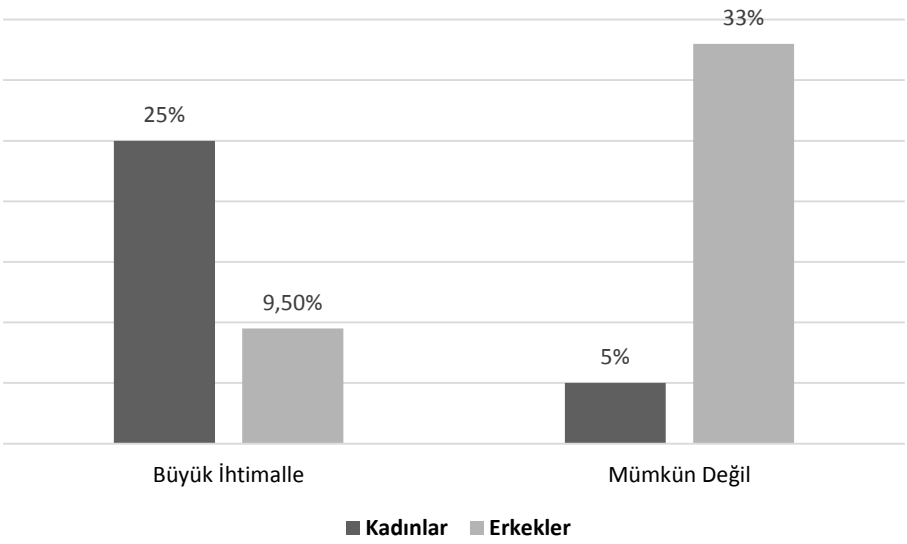
düşündürmektedir. Bu tür bir yardıma başvuran ve bundan yarar gören katılımcıların söyledikleri bu düşüncemizi destekler niteliktedir:

> "'Yardım almaya başladığımda 2 yıl boyunca doktor görüşmesi olan günler gazeteden erken çıktım ve kimse tek laf etmedi buna karşı. O dönem ilaç kullanmaya başladığımda doktor bana birkaç gün uyanık kalamayacaksın, konsantre olmakta zorlanacaksın demişti. Bunu gazetede söylediğimde 'tamam' dediler ve sonraki birkaç gün gerçekten bunlar olduğunda hep yardımcı oldular" (32, K).

> "Psikoloğa bir kere gittim. Bir daha gelmemi söylemişti ama ben bir saat bile boş kalmak, yaşadıklarıma yoğunlaşmak istemiyorum. Çatışmalardan beri mesela kitap okuyamıyorum, film izleyemiyorum, yavaş tempolu romantik müzikleri asla dinleyemiyorum. Yaklaşık bir sene de neredeyse hiç uyuyamadım, gecede bir saat falan uyuyabiliyordum. İleride elbette yaşadıklarımızı anlatmamız gerekecek, o zaman daha çok hissedeceğiz travmalarımızı ama belki şimdi çok zamanı değil" (30, E).

> "'Bu senin işin, görevin, sana ihtiyaç var alanda' gözüyle bakılıyor, sanki o meslekten düşürecek birşeymiş gibi bakılıp karşı çıkılıyor. Bunun dışında bir meslektaşın çıkıp 'Sen de bu kadar kaptırma kendini canım' da diyebiliyor. Bir de tabii senden daha travmatik alanlarda bulunmuş meslektaşlarından utanma, çekinme meselesi var. Sonuçta durumunu daha kolay anlayabilecek, rahat hissettiğin kişilerle paylaşabiliyorsun. Bu bakımdan kadınlar kesinlikle daha hassas ve destek almaya daha açık. Bunda 'erkektir, kaldırır, iş bu sonuçta' görüşünün de payı var. Ayrıca zaten kadınlar olarak bu toplumda yaşamanın getirdiği erkeklere oranla daha travmatik bir geçmişe sahip olduğumuz için de destek almaya daha yatkın ve daha hassasız bu gibi konularda bence" (29, K).

Katılımcıların cinsiyet dağılımının bu konudaki belirleyiciliğine baktığımızda (Tablo 10) verilerimizin yukarıdaki yorumu desteklediğini söyleyebiliriz.

Tablo 10 - Katılımcıların Bir Terapistle Görüşmeye Yatkınlık Oranları

Ricchiardi ve Gerczynski'ye (1999) göre gazetecilik dâhil, yüksek risk içeren mesleklerde çalışanlar, boşanma, alkolizm, madde bağımlılığı, yüksek tansiyon ve kalp krizi gibi sorunlara daha yatkındır (Griffin, 2015: 36). Ancak araştırmamızda alkol ve/veya sigara kullanımına yönelebileceğini belirten gazetecilerin sayısı oldukça düşük çıkmıştır (%11,7). Gazetecilerin bu yönelimine ilişkin bilgilere çoğunlukla anektod temelli olarak ulaşılabildiğini bildiğimiz için biz de yaptığımız derinlemesine görüşmelerde muhabirlerden alkol ve sigarayla kurdukları ilişkiyi tanımlamalarını rica ettiğimizde aşağıdaki yanıtlara ulaştık:

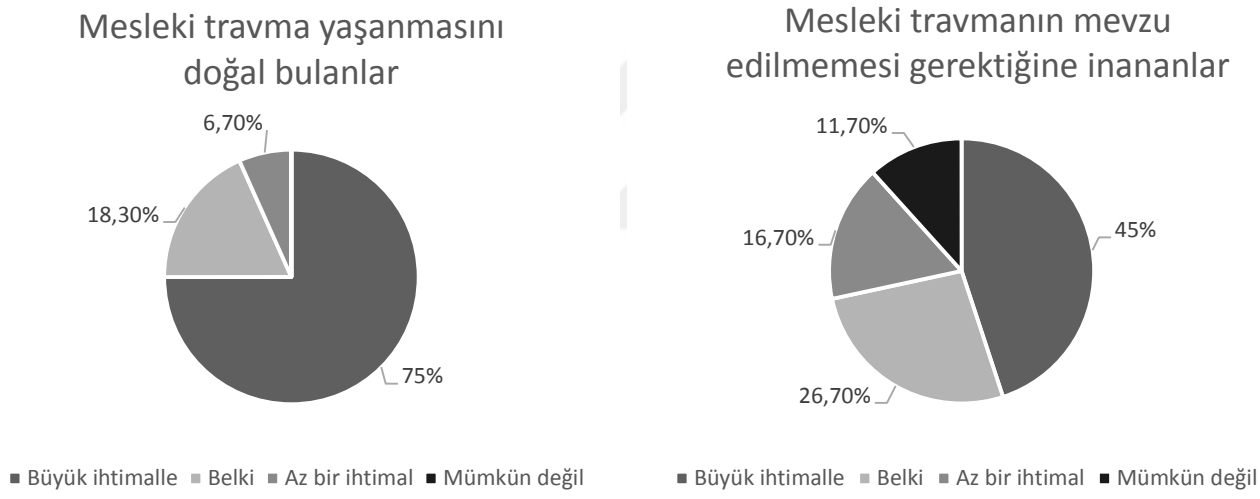
> "Alkol ve sigarayı bir kaçış alanı olarak asla görmedim ama her zaman hayatımda oldular. Özellikle stresli olduğum zamanlarda sigarayı çok arttırdığım bir gerçek" (29, K).
>
> "Alkol konusuna hiç girmeyelim vallahi 'ben içmiyorum' diyen gazeteci yalan söylüyordur" (E, 42).

Şiddet içerikli habercilik yapan gazetecilerin mizahla ve yine kaçınmacı bir baş etme yöntemi olarak aslında kara mizahla nasıl bir ilişki kurduklarını anlayabilmek için yönelttiğimiz "her durumdan gülünebilecek bir malzeme çıkar" önermesi, gazetecilerin bu fikre katılımı açısından eşit rağbet görmüştür. Bunu asla "mümkün bulmayan"

gazeteci sayısı kadar "büyük ihtimalle" doğru olduğuna inanan gazeteciler de vardır. Kara mizahtan sık sık yararlandığını ifade eden bir muhabir buna şöyle bir örnek vermiştir:

> "Cizre'deki sokağa çıkma yasaklarında çok zor koşullarda çalışıyorduk. Hayatta kalmak için çok dikkatli olman gerekiyor. Biz de bir keresinde sokakta vurulma ihtimalimiz var diye kanalizasyondan gidelim dedik, bu defa neredeyse orada boğulacaktık. O gün çok korkmuştuk ama şimdi o arkadaşımla ne espriler yapıp gülüyoruz o halimize." (30, E).

Anket formunda katılımcıların, kişisel deneyimlerinden bağımsız olarak mesleklerinin genel hatlarıyla travmatik yönlerine ve bu konudaki gazetecilik tutumunun nasıl olması gerektiğine ilişkin düşünceleri de sorgulanmıştır. Benzer iki soruyla anlaşılmaya çalışılan yanıtlar Tablo 11'de görülmektedir.

Tablo 11 – Katılımcıların Mesleki Travmaya Bakışı

Bu dairesel grafiklerden ilkine göre katılımcıların %75 gibi büyük bir bölümü gazetecilik mesleğinin travmatize edici olduğu gerçeğini kabul ederken, biri bile bunun mümkün olmadığını iddia etmemiştir. Diğer yandan ikinci grafikteyse mesleğe ilişkin doğal kabullerinin yanı sıra bunun karşısında bir gazetecinin nasıl davranması gerektiği hakkındaki düşünceleri açığa çıkmaktadır. Görevlerini yerine getiren gazetecilerin travmatik etkilenme yaşayabileceğini kabul eden gazetecilerin yalnızca %11,7'si bunun

konuşulmaya değer olduğunu savunurken, en az %45'i bu konuların konuşulmaması gerektiğini düşünmektedir.

Elde ettiğimiz veriler cinsiyet farkının, meslektaşlar arasında ve haber kaynaklarıyla kurulan ilişkilerde önemli bir unsur olduğunu göstermiştir. Bilhassa kadın muhabirlerin mesleki deneyimlerinde toplumsal cinsiyet örüntülerinin yoğun izleri bulunduğu söylenebilir:

> "Kayseri'de yıllarca son derece eril ve muhafazakâr bir ulusal ajansta tek kadın muhabir olarak çalıştım. Meslektaşlarımın ve haber müdürümün bana karşı ayrımcı tavırlarının yanı sıra haberlere yaklaşımları da böyleydi. 12-13 yaşında bir çocuğun cinsel istismara maruz kalmasının haberini geçerken o insanlar çocuğun rızası olacağı yönünde konuyu ele alıp, öyle yaklaşıyor ve haberi o dille yazıyorlardı. Sürekli 'Kız yollu olmasa kaç yaşında adam bakar mı ona?' gibi konuşmalar oluyor ya da bir tecavüz haberi girilecekse kadının 'tecavüze yol açabilecek' davranışları tartışılıp gerekçe sunulmaya çalışılıyordu. Haber kaynakları da kadın muhabirlere kesinlikle daha seviyesiz oluyorlar. Yanındaki muhabire 'Ahmet Bey' derken sana 'senli, benli' hitap ediyor ya da 'canım,' 'tatlım' falan diye konuşabiliyor. Seni de, yapacağın haberi de ciddiye almıyor, kurumunu soruyor vesaire..." (29, K).

> "Haber kaynağıyla kurduğunuz ilişki yani onunla buluşmanız, onu zaman zaman aramanız, sohbet etmeniz, erkekler tarafından sanki arıyor olmanızın sebebi kişisel bir şeymiş gibi anlaşılıyor. Kendisinde gecenin bir yarısı ya da günün herhangi bir saatinde 'Seni çevrimiçi gördüm yazmak istedim.' 'Nasılsın? Kendini özlettin.' 'Hiç buralara gelmiyor musun?' gibi sınırı aşan şeyler yazma hakkını bulmasıyla sonuçlanıyor. Bunların tamamı için 'taciz' demiyorum ama bir erkek gazeteciye yapılmayan şeyler.
>
> Bir de bir sürü dağ tepe çıkıyorsunuz başka şehirlere, eylemlere, mitinglere gidiyorsunuz ama sürekli size 'hani bir erkek gelseydi daha iyi olurdu' duygusu hissettiriliyor. Sanki bütün kadınlar yapma bebek de kadın olduğunuz için bir yere çıkılması gerekiyorsa çıkamazsınız, nöbet tutulması gerekiyorsa tutamazsınız gibi düşünüyorlar.

> Erkek meslektaşlarım da özellikle video ya da fotoğraf çekerken bedensel olarak daha iri yarı olmasa bile kendisinde "ben ayakta çekeyim, sen bulduğun aralıktan, kenardan bir yerden yap çekimini" deme hakkını kendisinde bulabiliyor. 10 yıllık meslek hayatımda bir sürü erkek muhabir arkadaşımla tanışıklığım böyle tartışmalarla başladı. Şu an düzeldi mi? Düzelmiyor. Birileriyle kavga etmiş, birileriyle arkadaş olmuş oluyorsun. Bir de tabii 'kötü kadın' oluyorsun. 'Fırsat verelim şu bi çeksin de defolsun gitsin biz paşa paşa işimizi yapalım' gibi bir şey oluyor. Yeteneklerinden bağımsız olarak 'kadınlar bu işi yapmasa da olur' diye bakan çok gazeteci var sahada. Birbirlerine ise asla böyle davranmıyorlar, sahip çıkıyorlar" (32, K).

Bu ifadeler toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın gazeteciler arasında olduğu kadar haber kaynaklarının gazetecilerle kurduğu ilişkide de ne kadar baskın bir konumda bulunduğunu göstermektedir.

Şu ana kadar sıraladığımız, mesleğin tüm zorlukları karşısında tükenmişlik sendromunun da bir sonucu olarak ortaya çıkabilen bir durum olduğu için gazetecilere hiç mesleği bırakmayı düşünüp düşünmedikleri sorusunu yönelttiğimizde aldığımız yanıtlar şöyle olmuştur:

> "Ben çocukluğumdan beri ya gazeteci ya hukukçu olmak istiyordum. Gazeteciliğe de çok büyük bir aşkla, şevkle başlamıştım ve yaptığım bir 'ot' haberi bile beni sevindiriyordu. Zaten bir haber merkezinde çalışmak, hele bir de bir konuyu enine boyuna araştırıp istediğin gibi haber yapabiliyorsan çok büyük zevk veriyor. Yani ben gazeteciliği bırakamam, o benim kimliğim ama artık bilfiil bir basın kuruluşunda çalışmıyorum, daha ziyade parça başı ve istediğim haberleri yapıyorum çünkü panik ataklar, anksiyete krizleri yaşamaya başladım" (29, K).

> "Gazeteciler yaptığı haberlerle var olan, çok az paralara uzun saatler boyunca yıpratıcı koşullarda çalışan insanlar. Birilerine ses olmak amacıyla, aslında hem politik duruşunuz hem duyarlılıklarınız nedeniyle yaparsınız bu işi. İyice tek sesliliğin egemen olduğu bu alanda ben artık her gün ayrılmayı düşünüyorum. Sürekli yazdıklarımız çöpe gidince, sansüre uğrayınca, bu kadar

mutsuz edilince insan düşünüyor ama çalıştığım basın kuruluşundan ayrılsam da mesleğimi bırakabileceğimi sanmıyorum" (42, E).

"Tamamen bırakmak değil de meslekte nefes alınabilir alanlar olmasını isterdim. Mesela keşke bu girdiğin bir mekânı, sosyal medyayı vb. her şeyi her an başka bir gözle kontrol etmeyi zorunluluk gibi görme halinden kurtulsam. Bir de sürekli hırslı olmalısın, en iyi haberi yapmalısın gibi bir şey var gazetecilikte. Kötücül olmasa da meslektaşlarınla kurduğun bu hiç bitmeyen kıyaslama insanda bir yetersizlik duygusu oluşturuyor. Bazen bu his tavan yaptığında 'Demek ki benden olmuyor. Herhalde bir kafede bulaşıkçılık falan yapmalıyım' diyorum. Tabii ki aslında gazeteciliği bırakmak istemiyorum o yüzden de bu duygudan daha da fazla haber yaparak kurtulmaya çalışıyorum. Biliyorum ki benim yaptığım o haber de bir başka gazetecinin uykusunu kaçıracak ama bu insanın kişisel ruh halinden öte mesleğin bir dayatması bence" (32, K).

"Bu bölgede otuzlu yaşlarında muhabir bulamazsınız. Kimse bu koşullarda on yıldan uzun muhabirlik yapmaz. Hem bu bölgeden çıkmak ister hem de kendi hayatlarımızda bu kadar olayla, acıyla iç içeyken daha fazlasına da maruz kalmak istemez artık. Ya editörlük, köşe yazarlığı gibi masabaşı bir işe geçer ya da mesleği bırakır gider" (30, E).

Katılımcılara sunduğumuz anket formunda da bu tartışmaya paralel olarak travmatik süreçlerle baş edebilmek için "mesleği bırakmayı düşünürdüm" önermesi yer almıştır. Aldığımız yanıtların %60'ı "mümkün değil" ve %27'si "az bir ihtimal" şeklindeyken yalnızca iki kişi "büyük ihtimalle" yanıtını vermiştir. Bu durum gazetecilerin hem karşılaştıkları şiddet içerikli vakalar, hem çalışma koşulları hem de siyasal ve endüstriyel atmosfer nedeniyle çeşitli sıkıntılar yaşasalar da edindikleri iş doyumunun mesleği bırakmayı düşünmelerinin önündeki en büyük engel olduğunu göstermektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki özellikle son yıllarda pek çok gazeteci bilinçli ya da zorunlu olarak çalıştıkları medya kuruluşlarıyla yollarını ayırmış olsa da bağımsız platformlar başta olmak üzere mesleklerini sürdürmenin arayışı içindedirler.

2. Kısıtlılıklar

Bu çalışma, dikkat çekici sonuçların yanı sıra özellikle metodolojik bakımdan önemli kısıtlamaları da görmemizi sağlamıştır. Öncelikle araştırmada kullanılan ölçeklere alınan yanıtlar çevrimiçi anket yönteminden yararlanılarak toplanmıştır. Başta her ne kadar meslek örgütlerinin tamamına erişilerek geri dönüş alınmaya çalışılmış olsa da örneklem hacminin yeterli büyüklüğe erişememesi sonucunda konuyla ilişkili belirli gazetecilere ulaşılarak kartopu örneklem yönteminden de yararlanılmak zorunda kalınmıştır. Bu durum toplanan yanıtların daha ziyade konuya hâlihazırda ilgi duyan ve birbiriyle ilişkili gazetecilerden gelmesine yol açmıştır.

Ayrıca çalışmanın niceliksel araştırma bölümünde yararlanılan ölçeklerdeki sorular kimi kısımlarda katılımcıların kişisel bakış açılarına göre yönergeleri aşan bir biçimde yanıt sunmalarına alan bırakmıştır. Bu durum bir giriş niteliğinde olması planlanan bu çalışma için serbest bir alan sağladığı kadar araştırmacının travmayla ilişkili tespitlerde bulunmaya yönelik yeterliliğini de zorlayan bir unsur olmuştur. Her ne kadar araştırmada örneklemle ilgili psikolojik bir tanıya ulaşılması hedeflenmemişse de görüşme yapılan kimi gazetecilerin paylaştıkları kişisel travma öykülerini ya da mesleki deneyimlerini derinleştirerek konuyu inceleyebilecek başka araştırma yöntemlerine ihtiyaç duyulması çalışmada yararlanılan ölçeklerin yeterli gelmediğini ortaya koymuştur.

Yine de belirtmekte yarar var ki bu alanda yapılan birçok çalışmada benzer bir kısıtlılık söz konusu olmuş ancak bu, gazetecilerde travma olgusunun eksikliği yerine yöntemsel bir kısıtlılık olarak açıklanmıştır (Kadambi, 2004: 15).

Yine pek çok araştırmada öne çıkan bir durum olarak örneklemde cinsiyet oranı eşitliğinin özellikle de deneyimli kadın gazetecilerin katılımıyla sağlanamaması bu araştırma özelinde de karşımıza çıkmıştır. Bu durum dolaylı travma düzeylerinin yanı sıra

haber odası kültüründe baskın dinamiklerin toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirilmesine olanak sağlayacak verilerin elde edilmesinde kısıtlılığa yol açmıştır.

Aynı zamanda yararlanılan araçların yapılandırılmış standartları da çalışmanın geneline yansıyan bir kısıtlılık olarak karşımıza çıkmıştır. Sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesi için gerekli olan zamansal sınırın gazetecilerin travmayla ilişkili olarak daha fazla tartışmayı arzuladıkları dönemleri kapsamaması, verilerin tutarlılığını tehlikeye düşürmüştür. Yine de araştırmacının katılımcılardan belirli bir zaman aralığını değerlendirmelerini talep etmesi, oluşabilecek daha büyük kafa karışıklıklarının önüne geçeceği için gelecekteki çalışmalarda da aynı yöntemin benimsenmesinin daha yararlı olacağı görülmüştür. Bu bakımdan hem araştırmanın uygulamaya konacağı hem de katılımcıların değerlendirmesi beklenen tarih aralığının daha dikkatli bir biçimde tasarlanması önemli bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca görüşmecilerin demografik verilerini ve dolaylı travmatik etkilenme düzeylerini kıyaslayan varsayımlarda bulunabilmek için yararlanılan ölçeklere ilişkin de göz önünde bulundurulması gereken önemli bir husus vardır. Hem bu ölçeklerin hem de yararlanılan geçmiş çalışmaların tamamı Avrupa ve Amerika merkezli olup tasarlanma süreçlerinde etkili toplumsal ve endüstriyel dinamiklerin bu bölgelere uygun olduğu akıldan çıkartılmamalıdır. Daha sağlıklı veriler edinebilmek ve kıyaslamalar yapabilmek için kimi toplumsal, siyasal ve endüstriyel nüansları daha fazla gözeten araştırmaların sayısının arttırılması şarttır.

Son olarak Türkiye'nin OHAL sonrası mevcut atmosferinde gazetecilik mesleğini sürdürmekte zorlanan ya da yakın zamana kadar bu mesleği yoğun bir şekilde sürdürmüş ancak kendisini hâlâ gazeteci olarak tanımlasa da artık gazetecilikle ilgisiz bir işte çalışarak hayatını devam ettirmek zorunda kalan deneyimli gazetecilerin standartlara

sadık kalabilmek adına araştırmaya dâhil edilememiş olması büyük bir veri ve deneyim paylaşımı kaybına yol açmıştır.

3. Öneriler ve Sonuç

Çalışmamızın hem araştırma sonuçları bölümünde ayrıntılarıyla tartıştığımız alana sağladığı katkılar hem de bahsettiğimiz kısıtlılıkları göz önünde bulundurulduğunda gazeteciler ve çeşitli travma deneyimleri üzerine uygulanması ve gelecekte sürdürülmesi büyük kazanımlara dönüşebilecek kimi öneriler akla gelmektedir.

Yaptığımız araştırma bugüne kadar yapılan araştırmaları destekler şekilde göstermiştir ki, gazeteciler travmatik etki yaratma potansiyeli bulunan olaylara doğrudan ya da dolaylı olarak düzenli bir biçimde maruz kalarak ikincil travmatik stres ya da tükenmişlik gibi çalışmamızda andığımız dolaylı travma türlerini yaşamaya açıktır. Çoğu gazetecinin mesleğe büyük bir heyecanla ve kendilerini karşılaşabilecekleri senaryolara, yüzleşmeleri gerekecek şiddet ve travma içeren olaylara karşı hazır hissederek atılsa da bu yanılgılarının da payıyla kendilerini daha büyük bir şokla karşı karşıya bulduklarını söyleyebiliriz. Bu nedenle öncelikle gazetecilerin önhazırlık süreçlerini anlamaya ve geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılması çok önemlidir. Bunun için yurtdışında Dart Gazetecilik ve Travma Merkezi gibi bağımsız kuruluşlar olduğundan bahsetmiştik. Hem bu gibi kurumların çalışmalarının Türkçeleştirilerek daha fazla gazetecinin erişimine açık hale getirilmesi hem de ulusal koşulları da gözeterek yeni çalışmaların ortaya konması gerekli adımlardır. Dahası iletişim fakültelerindeki akademik müfredatın travmatik olayların haberleştirilmesi ve bunu yaparken gazetecilerin kendilerini ve haber kaynaklarını psikolojik olarak da koruyacak yöntemlere ilişkin daha fazla bilgi sahibi olmalarını sağlayacak şekilde güçlendirilmesi yararlı olacaktır.

Ne var ki araştırmaya katılan gazeteciler bakımından da gördüğümüz üzere çoğu gazeteci iletişim fakültesi formasyonundan gelmemektedir. Bu da basın kuruluşlarında ve

katılımın çoğaltılması gereken mesleki örgütlenme alanlarında, özellikle mesleğe yeni başlayan muhabirlere dönük meslek içi eğitimlerin önemini daha da arttırmaktadır. Yine araştırmamızda edindiğimiz bilgiler ışığında, gazeteciliğin mesleki kültürüne içkin sessizlik kuralı ve maço haber odası dinamiklerinin çoğu zaman gazetecilerin güçsüz görünmekten, iyi bir gazeteci olmadıklarının iddia edilmesinden çekinerek ve haber kaynakları ile diğer meslektaşlarının yaşadıkları karşısında kendilerinde travmatik duygularından bahsetme hakkı görmeyerek duygularını bastırmaya ve inkâra yönelmelerine yol açtığını söyleyebiliriz. Bu nedenle özellikle disiplinlerarası bir yaklaşım benimsenerek daha ayrıntılı odaklara sahip başka ölçeklerin de yardımıyla sınırlandırılmış örneklem grupları belirlenerek haber odası kültüründeki baskılayıcı dinamiklerin incelenmesini sağlayacak yeni araştırmalar büyük katkı sunacaktır.

Haber merkezlerindeki maço kültürden söz etmişken, gazetecilere ilişkin yapılan bu tür araştırmalarda erkek katılımcıların baskınlığı bu araştırmanın da kısıtlılıklarından birini oluşturmuştur. Bu handikapı aşmak için kar topu örneklem yöntemi kullanılarak kadın ve LGBTİ+ gazetecilere de ulaşmak ve araştırma katılımcısı olmalarını sağlamak konusunda daha ısrarcı olunmalı ya da tamamen toplumsal cinsiyet prespektifinden kurgulanan araştırmalar yapılmalıdır çünkü özellikle kadın katılımcılarla yaptığımız görüşmeler ortaya koymuştur ki, erkek egemen bir çalışma kültürüne sahip olarak tanımlanan medya endüstrisinde kadınların hem haber odasında hem sahada hem de kişisel hayatlarında yaşadıkları sorunlar çok daha katmanlı bir biçimde tarif edilmektedir.

Bunların yanı sıra Güneydoğu Anadolu bölgesindeki il ve ilçelerde çalışan gazetecilerin, bu bölgede var olan ağır insan hakları ihlalleri ve dönem dönem daha da yükselen silahlı çatışma ortamlarının en yakın tanıkları olarak yaşamlarını ve mesleklerini sürdürebilmek için duygularını en fazla bastıran katılımcılar olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle Türkiye'nin sosyo ekonomik ve siyasal konjonktürü iyi analiz edilerek daha ayrıntılı

bölgesel araştırmaların ve bu araştırmaların sonuçlarına uygun çözüm önerilerinin geliştirilmesi de büyük bir gerekliliktir.

Son olarak yine çalışmamız işaret etmektedir ki ana akım basın kuruluşlarında çalışan gazeteciler ile sol, sosyalist basın kuruluşlarında ve alternatif mecralarda çalışan gazetecilerin iş doyumları ve tükenmişlik biçimleri, editoryal bağımsızlık, iktisadi ve siyasal baskılar gibi çeşitli nedenlerle farklılık göstermektedir. Bu bakımdan belirli medya kuruluşlarına odaklanarak yapılan karşılaştırmalı çalışmalar bu durumun gerekçelerinin tespitinde büyük yarar sağlayacaktır.

Feinstein'ın altını çizdiği üzere her meslekte olduğu gibi iyi gazetecilik de ancak sağlıklı gazeteciler tarafından yapılabilir. Bu nedenle "gazetecilik" ve "travma" alanlarını birlikte inceleyen ve gazetecileri bu alanda güçlendirecek tüm bu çalışmalar yalnızca akademik olarak iletişim çalışmalarına, mesleki olarak basın kuruluşlarına ya da psikolojik olarak konunun doğrudan özneleri olan gazetecilere fayda sağlamakla kalmayacak; insan hak ve özgürlüklerinden biri olarak toplumun hakikatlere erişimini ve haber alma özgürlüğünü garanti altına alan çatının da bir parçası olacaktır.

KAYNAKÇA

American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, DSM-5. Washington, DC.

Atalay, G. E. (2017). Şiddeti Haber Yapmak: Gazeteciler ve Travma. Marmara İletişim Dergisi içinde, 28, 21-32.

Backholm, K. (2012). Work-related Crisis Exposure, Psychological Trauma and PTSD in News Journalists. Doktora Tezi, Abo Akademi University, Vasa.

Baird, K. & Kracen, A. C. (2006). Vicarious Traumatization and Secondary Traumatic Stress: A Research Synthesis. Counselling Psychology Quarterly içinde, 19(2), 181-188.

Beam, R.A. & Spratt, M. (2009). Managing Vulnerability: Job Satisfaction, Morale and Journalists' Reactions to Violence and Trauma. Journalism Practice içinde, 3(4), 421- 438.

Browne, T., Evangeli, M., & Greenberg, N. (2012). Trauma-related Guilt and Posttraumatic Stress Among Journalists. Journal of Traumatic Stress içinde, 25, 207-210.

Castle, P. C. (2002), Who cares for the wounded journalist?: A Study of The Treatment of Journalists Suffering from Exposure to Trauma. Yüksek Lisans Tezi, Queensland University of Technology, Brisbane.

Coté, W. & Simpson, R. (2000). Covering Violence: A Guide to Ethical Reporting About Victims and Trauma. New York: Columbia University Press

Çolak, B., Kokurcan, A. & Hamdi Özsan, H. (2010). DSM'ler Boyunca Travma Kavramının Seyri. Kriz Dergisi içinde, 18, 19-25.

Dart Center for Journalism & Trauma. (2019, 25 Şubat). Journalist Awarded Damages for PTSD, Anxiety, Depression. 30 Mart 2019 tarihinde https://dartcenter.org/blog/2019/02/journalist-awarded-damages-ptsd-anxiety-depression adresinden erişildi.

Dubberley, S., Griffin, E. & Bal, H. M, (2015). Making Secondary Trauma a Primary Issue: A Study of Eyewitness Media and Vicarious Trauma on the Digital Frontline. 23 Mart 2019 tarihinde https://eyewitnessmediahub.com/research/vicarious-trauma adresinden erişildi.

Duran, R. (2003). Dünya'da ve Türkiye'de Medya Etiği. S. Alankuş (Ed.), Medya, Etik ve Hukuk içinde, 109-130. IPS İletişim Vakfı Yayınları: İstanbul.

Dworznik, G. (2006). Journalism and Trauma: How Reporters and Photographers Make Sense of What They See. Journalism Studies içinde, 7(4), 534-553.

Dworznik, G. (2008). The Psychology of Local News: Compassion Fatigue and Posttraumatic Stress in Broadcast Reporters, Photographers and Live Truck Engineers. Doktora Tezi, Kent State University, Kent, OH.

Dworznik, G. (2011). Factors Contributing to PTSD and Compassion Fatigue in Television News Workers. International Journal of Business, Humanities and Technology içinde, 1(1), 23-32.

Erimli, B . (2014). Gazetecilik Meslek İlkelerinin Uygulanmasını Engelleyen Unsurlar ve Çözüm Önerileri. İnsan ve İnsan içinde, 1 (1), 23-34. DOI: 10.29224/insanveinsan.279975

Feinstein, A., Audet, B. & Waknine, E. (2013). Witnessing Images of Extreme Violence: A Psychological Study of Journalists in Newsroom. Journal of the Royal Society of Medicine Open içinde, 5(8), 1-7, DOI: 10.1177/2054270414533323

Figley, C. R. (1995). Compassion Fatigue: Towards a New Understanding of The Costs of Caring. B.H. Stamm (Ed.), Secondary Traumatic Stress: Self Care Issues for Clinicians, Researchers and Educators içinde, Lutherville, MD: Sidran Press.

Figley, C. R. (2002). Introduction. C. R. Figley (Ed.), Treating Compassion Fatigue içinde, (1-14). New York: Brunner-Routledge Psychosocial Stress Series.

Gerbner G., Gross, L., Morgan, M., & Signorielli, N. (1986). Living with television: The dynamics of the cultivation process. J. Bryant & D. Zillman (Ed.), Perspectives on media effects içinde (17-40). Hilldale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Girgin, A. (2007). Yazılı İletişimde Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi içinde, (27), 47-62

Goldenberg, J. (2002). The Impact on the Interviewer of Holocaust Survivor Narratives: Vicarious Traumatization or Transformation? Traumatology içinde, 8(4), 215-231.

Griffin, K. R. (2015) Conflict in Journalism: Understanding Emotional Trauma in the Newsroom. Doktora tezi, University of Oklahoma, Oklahoma.

Gürdil Birinci, G. & Erden, G. (2016). Yardım Çalışanlarında Üstlenilmiş Travma, İkincil Travmatik Stres ve Tükenmişliğin Değerlendirilmesi. Türk Psikoloji Dergisi içinde, 31 (77), 10-26

Gürdil, G. (2014). Üstlenilmiş Travma ve İkincil Travmatik Stresin Travmatik Yaşantılara Müdahale Eden Bir Grup Üzerinde Geştalt Temas Biçimleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Klinik Psikoloji) Anabilim Dalı, Ankara.

Gürkan A. & Yalçıner N. (2017). Sağlık Çalışanlarında İkincil Travmatik Stres. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi içinde, 6, 90-95.

Ivicic, R. & Motta, R. (2017). Variables Associated with Secondary Traumatic Stress Among Mental Health Professionals. Traumatology içinde, 23(2), 196-204.

İrvan, S. (2003). Medya ve Etik. S. Alankuş (Ed.). Medya, Etik ve Hukuk içinde, 61-91, IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul.

Kadambi, M. A. & Ennis L. (2004) Reconsidering Vicarious Trauma. Journal of Trauma Practice içinde, 3(2), 1-21.

Kaderoğlu Bulut, Ç. (2019). Sınıfın Sınırlarında: Gazeteciler ve Proleterleşme. İstanbul: Notabene Yayınları.

Kanno, H., Kim, Y. M. & Constance-Huggins, M. (2016). Risk and Protective Factors of Secondary Traumatic Stress in Social Workers Responding to the Great East Japan Earthquake. International Consortium for Social Development içinde, 38 (3), 64-78.

MacDonald, J. B., Saliba, A. J., Hodgins, G. & Ovington, L. A. (2016). Burnout in Journalists: A Systematic Literature Review. Burnout Research içinde, 3, 34-44.

MacDonald, J., Saliba, A., Hodgins, G. & Ovington, L. (2016). Burnout in Journalists: A Systematic Literature Review. Burnout Research içinde, 3, 34-44.

Maslach, C. (1986). Stress, Burnout and Workaholism. R.R. Kilburg, P.E. Nathan, & R.W. Thoreson (Eds.), Professionals in Distress içinde, (53-76). Washington, D.C.: American Psychological Association.

McCann L. & Pearlman L. A. (1992). Constructivist Self-Development Theory: A Theoretical Framework for Assessing and Treating Traumatized College Students, Journal of American College Health içinde, 40:4, 189-196.

Melki, J., Fromm, M. & Mihailidis, P. (2013). Trauma Journalism Education: Teaching Merits, Curricular Challenges, and Instructional Approaches. The Journal of the Association for Journalism Education içinde, 2(2),

Newman, E., Simpson, R. & Handschuh, D. (2003). Trauma Exposure and Post-traumatic Stress Disorder Among Photojournalists. Visual Communication Quarterly içinde, 10(1), 4-13, DOI:10.1080/15551390309363497

Newton, J., Sallyanne D. (2012). Journalists and The Bereaved: Constructing a Positive Approach to The Teaching of Death Reporting. Journalism Education Journal içinde, 1(2), 59-67

Packer, M. (2017). The Objective Study of Subjectivity. The Science of Qualitative Research içinde, 17-18. Cambridge: Cambridge University Press.

Pearlman, L.A., & Saakvitne, K.W. (1995). Trauma and The Therapist: Countertransference and Vicarious Traumatization in Psychotherapy with Incest Survivors. New York: W.W. Norton & Company.

Peters, J. D. (2001). Witnessing. Media, Culture & Society, 23(6), 707–723.

Seely, N. (2017). Reporting on Trauma: The Effects of Covering Tragedy and Violence. Doktora tezi, North California University, Chapel Hill.

Simpson, R. A., & Boggs, J. G. (1999). An Exploratory Study of Traumatic Stress among Newspaper Journalists. Journalism & Communication Monographs, 1(1), 1-26.

Stamm, B. H. (2012). Professional Quality of Life: Compassion Satisfaction and Fatigue Version 5 (ProQOL). 23 Mart 2019 tarihinde www.proqol.org adresinden erişildi.

Taş, O. (2010). Medya Etiğinin Tarihsel Gelişimi ve Temelleri. B. Çaplı & H. Tuncel (Ed.). Televizyon Haberciliğinde Etik içinde, 3-23, Fersa Yayıncılık, Ankara.

Taş, O. (2017). Ahlak Düşüncesi Perspektifinden Medya Pratiği Nasıl Görünür? Kültür ve İletişim içinde, 20(2), 12–42.

Turan, İ., Şimşek, Ü. & Aslan, H. (2015). Eğitim Araştırmalarında Likert Ölçeği ve Likert-Tipi Soruların Kullanımı ve Analizi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi içinde, 186-203.

Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul: 1998, 5. https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/turkiye-gazetecilik-hak-ve-sorumluluk-bildirgesi.html

Yüksel, Y. (2014). Medya Etiği. S. Atak & S. K. Gül (Ed.). Meslek Etiği Kavramları içinde, 375-399, Adalet Yayıncılık, Ankara.

EKLER

EK 1.a

DEMOGRAFİK ANKET

1- Cinsiyetiniz: "Metin kutusu"

2- Yaşınız:
- 18 – 24
- 25 – 34
- 35 – 44
- 45 – 54
- 55 yaş ve üzeri

3- Eğitim durumunuz:
- Ortaokul
- Lise
- Üniversite
- İletişim Fakültesi

4- Medeni hal:
- Bekâr
- Evli / partneriyle yaşıyor
- Eşi vefat etmiş
- Boşanmış

5- Yaşadığınız/çalıştığınız il: "Metin kutusu"

6- Üniversite eğitiminiz sırasında kriz haberciliği ya da şiddet içerikli haber üretim süreçleri üzerine herhangi bir ders aldınız mı?
- Evet - Hayır

7- Çalıştığınız kurumlardan birinde kriz haberciliği ya da şiddet içerikli haber üretim süreçleri üzerine herhangi bir meslek içi eğitim aldınız mı?
- Evet - Hayır

8- Mesleki rolünüz/pozisyonunuz *(Muhabir, foto muhabir, adliye muhabiri, kameraman, editör vb.):* "Metin kutusu"

9- Mesleğinizdeki deneyim süreniz:
- 1 yıldan az
- 1-5 yıl
- 6-10 yıl
- 10-20 yıl
- 20 yıl ve üzeri

10- Çalıştığınız basın kuruluşu (Şu an serbest olarak çalışıyorsanız varsa son 5 yıl içinde çalıştığınız basın kuruluşunu belirterek şu an "serbest" çalıştığınızı yazabilirsiniz.): "Metin kutusu"

11- Çalışma kapsamında gerektiği taktirde size erişebileceğimiz bir e-posta adresi: "Metin kutusu"

EK 1.b

GAZETECİLER İÇİN TRAVMAYA MARUZ KALMA ÖLÇEĞİ

Aşağıda sıralanan travmatik olabilecek içeriklerde haberlere ilişkin son bir yılda tahmini olarak kaç kez görev aldığınızı lütfen belirtiniz.

Sorular **Geçtiğimiz Yıl İçinde Maruz Kalma Sıklığınız**

1. Yaralı ya da ölü çocukların bulunduğu görevler _____

2. Toplu ölümlerin yaşandığı görevler _____

3. Motorlu taşıt kazalarında ciddi biçimde yaralanan ya da ölen insanların bulunduğu görevler _____

4. Uçak kazaları içeren görevler _____

5. Yangında ciddi biçimde yaralanan ya da ölen insanların bulunduğu görevler _____

6. Savaş bölgeleri ile ilgili görevler _____

7. Bir kişinin ölümcül hastalığını içeren görevler _____

8. Cinayet içeren görevler _____

9. Aile içi fiziksel saldırı içeren görevler _____

10. Aile dışında fiziksel saldırı içeren görevler _____

11. Cinsel saldırı içeren görevler _____

12. İşkence ya da kaçırılma içeren görevler _____

13. Doğal afetlerde ciddi biçimde yaralanan ya da ölen insanların bulunduğu görevler _____

14. Ciddi biçimde yaralanan ya da ölen insanların bulunduğu diğer türde görevler _____

Aşağıdaki soruları lütfen olumlu/olumsuz olarak yanıtlayınız.

Sorular **Evet / Hayır**

15. Yukarıda sayılan görevlerden herhangi birini "olay yerinde" haberleştirdiniz mi? _____

16. Yukarıda sayılan görevlerden benzer birkaçından aynı hafta içinde sorumlu olmanız gerekti mi? _____

17. Bir görevi haberleştirirken hiç fiziksel saldırıya uğradınız mı? _____

18. Bir görevi haberleştirirken hiç sözlü saldırıya uğradınız mı? _____

19. Bir görevi haberleştirirken yaralandınız mı? _____

20. Bir görevi haberleştirirken hiç kimsenin yaralandığına ya da öldürüldüğüne tanık oldunuz mu? _____

21. Bir görevi haberleştirirken hiç hayatını kaybeden bir kişinin ailesine/arkadaşlarına ölüm haberini bizzat vermeniz gerekti mi? _____

22. Bir görevi haberleştirirken hiç özellikle dehşet verici bir manzaraya tanıklık ettiniz mi? _____

23. Hiç mağdurun/failin tanıdığınız biri olduğu bir görevi haberleştirmeniz gerekti mi? _____

EK 1.c

ÇALIŞANLAR İÇİN YAŞAM KALİTESİ ÖLÇEĞİ

Gazetecilik insanlarla ve onların olumlu ya da olumsuz deneyimleriyle doğrudan temasa geçmenizi ve onların ve/veya kamuoyunun yararına çalışmalar yürütmenizi gerektiren bir meslektir. Bu durum ise bir gazeteciyi çeşitli şekillerde etkileyebilir. Aşağıda mesleğinizi sürdürürken hissediyor olabileceğiniz birtakım önermelerle karşılaşacaksınız. Lütfen geçtiğimiz son 1 aydaki duygu ve düşüncelerinizi dikkate alarak her bir önermeyi ne sıklıkta deneyimlediğinizi belirtiniz.

-Hiçbir zaman -Nadiren -Bazen -Sıklıkla -Çok Sık

____ 1. Kendimi mutlu hissediyorum.

____ 2. Yardımcı olduğum kişiler zihnimi meşgul ediyor.

____ 3. İnsanlara yardımcı olabilmek beni tatmin ediyor.

____ 4. Başkalarıyla ilişki kurabildiğimi hissediyorum.

____ 5. Beklenmedik sesler duyunca sıçrıyor ya da ürküyorum.

____ 6. Başkalarına yardımcı olduktan sonra kendimi daha dinç hissediyorum

____ 7. Yardımcı olma rolümle kişisel hayatımı birbirinden ayırmakta zorlanıyorum.

____ 8.Yardımcı olduğum bir kişinin yaşadığı travmatik deneyimler uykularımın kaçmasına neden olduğu için işimde eskisi kadar üretken değilim.

____ 9.Yardımcı olduğum kişilerin yaşadıkları travmatik stresten etkilenmiş olabileceğimi düşünüyorum.

____ 10.İşimin beni kapana sıkıştırdığını hissediyorum.

____ 11. Çalışmalarımdan dolayı çeşitli konularda "gergin" hissettiğim oldu.

____ 12. İşimi seviyorum.

____ 13. Yardımcı olduğum kişilerin travmatik deneyimleri nedeniyle kendimi depresif hissediyorum.

____ 14. Yardımcı olduğum bir kişinin travmasını sanki kendim yaşıyormuşum gibi hissediyorum.

____ 15. Bana güç veren inançlarım var.

____ 16. Mesleğimin tekniklerini ve ilkelerini sürdürebilmekten memnun oluyorum.

____ 17. Her zaman olmak istediğim gibi bir insanım.

____ 18. İşim beni tatmin ediyor.

____ 19. İşim dolayısıyla kendimi yıpranmış hissediyorum.

____ 20. Yardımcı olduğum kişiler ve onlara yardımcı olabilme biçimlerimle ilgili olumlu duygu ve düşüncelere sahibim.

____ 21. Yaptığım işin yoğunluğu veya vaka çokluğu bitmeyecekmiş gibi göründüğü için kendimi bunalmış hissediyorum.

____ 22. İşimde yaptıklarımla bir fark yaratabileceğime inanıyorum.

____ 23. Yardımcı olduğum kişilerin korkutucu deneyimlerini anımsattığı için bazı etkinliklerden ve durumlardan kaçınıyorum.

____ 24. Yardımcı olabilmek için yaptıklarımla gurur duyuyorum.

____ 25. Yardımcı olmamın sonucu olarak beklenmedik ve korkutucu düşüncelerim oluyor.

____ 26. Çalışma sisteminden dolayı kendimi çıkmazda hissediyorum.

____ 27. Yaptığım işle yardımcı olma rolümde "başarılı" olduğumu düşünüyorum.

____ 28. Travma mağdurlarıyla yaptığım çalışmaların önemli bölümlerini hatırlayamıyorum.

____ 29. Çok şefkatli bir insanım.

____ 30. Bu işi yapmayı seçtiğim için mutluyum.

EK 1.d

TRAVMA İLE BAŞ ETME YÖNELİMLERİ ANKETİ

Travmatik bir olayla doğrudan ya da dolaylı bir biçimde karşılaşmanız sonucu bunun sizde yarattığı duygusal ve fiziksel etkileri gözlemlediğiniz taktirde *(örn. Uyku bozukluğu, yaşanan/dinlenilen olayın zihinde tekrarlanması, iştah bozukluğu, bellek sorunları, işe gitmekte isteksizlik vb.)* **bunu ilk olarak kimlerle paylaşmayı ve/veya bununla nasıl başa çıkmayı düşünürsünüz?**

– Büyük ihtimalle – belki – az bir ihtimal – mümkün değil

1- Aile üyelerimle paylaşırım
____
2- Arkadaşımla paylaşırım
____
3- Meslektaşımla paylaşırım
____
4- Yöneticimle paylaşırım
____
5- Bir terapistle paylaşırım
____
6- Alkol ve/veya sigara kullanımı yararlı olur
____
7- İlgili travmatik olay üzerine konuşmaktan ve onu anımsamaktan kaçınırım
____
8- İşten ayrılmayı düşünürüm
____
9- Meslek gereği zaman zaman böyle etkilenmeler yaşanabilir
____
10- Haber konusu olmaya değer her olaya tanıklık etmek gazetecinin görevidir, sonucunda doğabilecek etkileri mevzu etmemek gerekir
____
11- Her durumdan gülünebilecek bir malzeme çıkar
____

Bu araştırmaya gerçekten büyük katkı sağlayacağına inandığımız derinlemesine mülakatlarda için de gerektiği taktirde danışılmayı kabul eder misiniz?

- Olabilir
- Hayır, teşekkürler.

EK 2

DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME SORULARI

- Sizi mesleğe başladığınız zamandan bu yana psikolojik olarak en fazla ya da ilk olarak etkilediğini hatırladığınız olay neydi?

  O dönemki durumunuza ilişkin tanımladığınız baskın bir duygu var mı?
- Bu gibi travmatik haber süreçlerinin ardından kendinizi daha iyi hissedebilmek, bunlarla baş edebilmek için neler yapıyorsunuz?
- "Şu tür bir habere hiç gitmek istemiyorum," "şu tür bir konuda hiç haber yapmak istemiyorum" dediğiniz konular var mı?

  Diğer meslektaşlarınızın da aynı tür haberlere ilişkin benzer düşünceleri olduğuna dair bir gözleminiz var mı?
- Ailenizle bu tür deneyimlerinizi paylaşabiliyor musunuz? 'Evet'se sizi anladıklarını düşünüyor musunuz? 'Hayır'sa neden?
- Çalışma arkadaşlarınızla bu tür deneyimlerinizi paylaşabiliyor musunuz? 'Evet'se nasıl tepkiler alıyorsunuz? 'Hayır'sa neden?

  Çalışma arkadaşlarınızla aranızdaki destek ve dayanışma ortamını nasıl tanımlarsınız?
- Yöneticilerinizle bu tür deneyimlerinizi paylaşabiliyor musunuz? 'Evet'se nasıl tepkiler alıyorsunuz? 'Hayır'sa neden?

  Yöneticilerinizin travmatik habercilik süreçlerine karşı anlayış ve bilgi sahibi olduğunu düşünüyor musunuz?

  Çalıştığınız kurum tarafından gazetecilerin travmadan korunmasına yönelik destek çalışmaları veya süpervizyonlar sunuluyor mu?
- Okuduğunuz iletişim fakültesinde şiddet içerikli habercilik üzerine ders ya da konu gördüğünüzü hatırlıyor musunuz?

  'Hayır'sa, mesleğe başladıktan sonra böyle bir önhazırlık eğitiminin eksikliğini hissettiniz mi?
- Çalıştığınız kurumda şiddet içerikli habercilik/kriz haberciliği üzerine herhangi bir meslek içi eğitim aldınız mı?
- Türkiye'de gazetecilik yapmanın kendine özgü zorlukları size göre neler? (Yasal kısıtlamalar, idari ve mali baskılar, tehdit, hakaret, şiddet kullanımı vb.)
- Kimlik özelliklerinizden dolayı mesleğinizi yaparken karşılaştığınız zorluklar oldu mu?
- Hiç mesleği bırakmayı düşündüğünüz anlar/ bir dönem oldu mu?

  Sizce gazeteciler neden mesleği bırakmaya mümkün olmayan bir şey gözüyle bakıyorlar?

  Gazetecilik yapmasaydınız yapmak isteyeceğiniz bir meslek var mı?
- Üyesi olduğunuz meslek örgütü/örgütlerinin şiddet içerikli habercilik konusunda çalışmaları oluyor mu?

  Bu yapıların sizin için güçlendirici alanlar olduğunu düşünüyor musunuz? Hangi açılardan?

EK 3

KATILIMCI ONAM METNİ

[Konu Başlığı: Gazetecilerin Travmatik Olaylara İlişkin Haber Üretme Süreçleri Hk. Bilimsel Araştırma]

Değerli Basın Mensupları,

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nde Doç. Dr. Oğuzhan Taş'ın danışmanlığında "Türkiye'de Gazetecilerin Travmatik Olaylara İlişkin Haber Üretme ve Dolaylı Travma Deneyimleri" konulu bir tez araştırması yürütüyorum.

Gazeteciler zorlu çalışma koşulları içinde, **trafik kazalarından cinayetlere, cinsel tacizden** kitleleri hedef alan saldırılara kadar şiddet içeren pek çok olayı takip edip toplumu bunlarla ilgili bilgilendirmeye çaba harcarken bu olayların kimi olumsuz yönlerine kendileri de maruz kalabilmekteler. Araştırmamızın amacı, bu tür **travmatik deneyimlerin** kapsamını ve gazetecilerin bu olaylar karşısında nasıl bir etkilenme yaşadığını ortaya koyabilmek. Türkiye'de bu önemli sorunla ilgili daha önce benzer bir araştırma yürütülmediği için sizlerin değerli vaktinizi ayırarak aşağıda sunduğumuz, 10 dakika sürecek anketi yanıtlamanız büyük önem taşıyor.

Hazırladığımız soru formunda, araştırmanın ilerleyen aşamaları için e-posta adresiniz dışında herhangi bir **kimlik tanımlayıcı bilgi istenmediğini** ve anket sonuçlarının **anonim bir şekilde** sadece çalışma kapsamında kullanılacağını özellikle belirtmek isteriz.

Son olarak, araştırmamızın ikinci aşamasında yaklaşık on beş gazeteciyle derinlemesine mülakat yapmayı planladığımızı belirtmek isteriz. Araştırmamıza bu görüşmeler yoluyla da katkıda bulunmayı kabul ederseniz anketin sonunda bunu belirtmenizi rica ediyoruz.

Anket linkimize aşağıdaki bağlantı üzerinden ulaşabilir, sorunuz olması halinde cnkz.cvk@gmail.com adresi üzerinden benimle iletişime geçebilirsiniz. Araştırmamıza verdiğiniz destek için çok teşekkür ederiz.

Ankete erişmek için lütfen linke tıklayınız: [LINK]

Cankız Çevik
Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

TÜRKİYE'DE GAZETECİLİK PRATİKLERİ VE DOLAYLI TRAVMA DENEYİMLERİ

ÖZET

Gazetecilik mesleği ile travma kavramı genellikle çatışmalı ortamlarda görev yapan savaş muhabirleri gibi şiddete doğrudan maruz kalma riski altında ona tanıklık eden kişilerin deneyimleri üzerinden bir arada tartışılmıştır. Oysaki gazeteciler günlük iş tempoları içinde de dehşet verici ölümlü trafik kazalarından cinayetlere, çocuk tacizi öykülerinden doğal afetler sonucu karşı karşıya kalınan trajedilere kadar yaşanan birçok ağır travmatik olaya doğrudan ya da dolaylı yollarla tanıklık ederler. Bu tür travmatik olaylar hakkında habercilik yapan gazetecilerin dolaylı tanıklıkları doğrultusunda yaşadıkları travma da daha önceki yıllarda hemşireler, acil servis hizmeti sunanlar, itfaiyeciler, psikiyatristler, sosyal hizmet uzmanları vb. meslek gruplarına yönelik yapılan çalışmalardan yararlanılarak 1990'lı yıllar itibarıyla psikoloji ve iletişim bilimleri alanlarınca inceleme konusu edilmiştir. Bunu yaparken ağırlıklı olarak ikincil travmatik stres, üstlenilmiş travma, eşduyum yorgunluğu ve tükenmişlik gibi benzer ancak aralarında nüanslar barındıran dolaylı travma kavramlarından yararlanılmıştır.

Türkiye'de konuya ilişkin bugüne kadar yapılmış literatür değerlendirmeleri bulunsa da doğrudan Türkiye'deki gazetecileri konu edinip örneklem grubu olarak alan herhangi bir ampirik araştırmaya rastlanmamıştır. Türkiye'de şiddet içerikli haber üreten gazetecilerin dolaylı travma deneyimlerine ışık tutacak bir giriş niteliğinde olması beklenen bu araştırmayla gazeteciliğin travmatik olan bu boyutu hem akademik çalışmalar hem de medya kuruluşlarının ve meslek örgütlerinin konuya yaklaşımları gözetilerek incelenmeye çalışılmıştır. Bu nedenle bu araştırma, travmatik etki yaratma olasılığı bulunan olaylara karşı gazetecilerin nasıl bir önhazırlığa sahip oldukları; mesleğe başladıktan sonra sahada deneyimledikleri olaylar ve günlük hayatları ile haber odası kültürü içinde tüm bu deneyimlerine ilişkin nasıl baş etme yöntemleri geliştirdiklerini

ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda nicel araştırma yönteminden yararlanılarak e-posta sistemi üzerinden yaygınlaştırılan çevrimiçi anket yöntemiyle yaşları 25 ile 55'in üzeri ve mesleki deneyim süreleri 1 ile 20 yılın üzeri arasında değişen 62 şiddet içerikli habercilik deneyimine sahip gazeteciye ulaşılmış ve her birinin demografik ve akademik formasyon bilgileri alınarak Gazeteciler için Travma Ölçeği (Journalism Trauma Exposure Scale - JTES) ile Çalışanlar için Yaşam Kalitesi Ölçeği (Professional Quality of Life Scale – ProQOL-5) uygulanmış ve bunlara ek olarak baş etme yöntemlerine ilişkin kendi hazırladığımız bir anket kullanılmıştır. Daha sonra nitel araştırma yöntemine geçilerek katılımcı gazeteciler içerisinden 6'sıyla yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Edinilen tüm bu verilerle cinsiyet, yaş ve mesleki deneyim vb. demografik etkenlerin gazetecilerin travmatik etkilenme düzeylerinde rolleri olduğu; haber odası kültürü ve çalışma pratiklerinin gazetecilerin travmatik süreçlerle baş etme yöntemlerini etkilediği, kişisel ve kurumsal önhazırlık süreçlerinin bu açıdan güçlendirici bir etkisi olabileceği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gazetecilik, dolaylı travma, şiddet içerikli habercilik, ikincil travmatik stres, üstlenilmiş travma, tükenmişlik, eşduyum yorgunluğu

JOURNALISM PRACTICES AND INDIRECT TRAUMA IN TURKEY

ABSTRACT

The profession of journalism and the concept of trauma are generally referred together in discussions with regard to the experiences of war correspondents, who witness the violence under the risk of being exposed to it directly in conflicts. However, journalists witness many traumatic incidents such as accidents involving death, murders, child and woman abuses and the tragedies caused by natural disasters in direct or indirect ways within their everyday work routine. Accordingly, the trauma caused by the indirect witnessing of journalists who cover violence stories has become a reseach subject as from 1990s by both in psychology and communication departments and these studies take advantage of all the past researches on nurses, emergency service staff, firefighters, social workers etc. which enhance the terms such as post traumatic stress disorder, secondary traumatic stress, vicarious trauma, compassion fatigue and burn out.

Even though there are literature reviews by researchers in Turkey concerning this subject matter, an empirical research could not be found which directly takes the journalists in Turkey as a sample group. By this research that is expected to be an introduction to the experiences on trauma of the journalists who cover violence stories, this dimension of journalism is studied by bearing in mind the approaches of both the academic community and the media organizations on the matter. Therefore this research aims to present what kind of a preliminary preparation the journalists have against potentially traumatic events, and what kind of coping mechanisms they develop due to the experiences they have on the field, within their personal lifes and in the dynamics of newsroom culture. In line with these purposes, quantitative research method has been used and 62 journalists who cover violence, whose ages are between 25 and above 55, and whose duration of experience is between 1 year and 20 years above is reached via an online survey which is distributed by e-mail. Each participant answered the questions on their demographic and academic

formation, took the Journalism Trauma Exposure Scale – JTES, Professional Quality of Life Scale – ProQOL-5 and in addition to that answered a survey on coping mechanisms that is prepared by the researchers. Thereafter, qualitative research method has been used by having in-depth interviews with 6 of the participants. With all these data, it is evaluated that the demographic factors such as gender, age, work experience etc. can be claimed to be effective on the levels of trauma, the coping mechanisms in accordance with the potentially traumatic news coverages can be affected by the newsroom culture and practical experiences on the field, and both individual and corporate preliminary preperation is impowering.

Keywords: Journalism, indirect trauma, covering violent news, secondary traumatic stress, vicarious trauma, burnout, compassion fatigue